

Vem älskar imerforskning?

EN JUBILEUMSSKRIFT FÖR CEIFO 2009

Stockholms
universitet

Centrum för forskning om internationell migration och etniska relationer, CEIFO

Vem älskar imerforskning?

En jubileumsskrift för CEIFO 2009

Innehåll

Inledning av Erik Olsson och Annika Rabo	3
Aleksandra Ålund	7
Lisa Åkesson	12
Charles Westin	16
Eskil Wadensjö	25
Mekonnen Tesfahuney	30
Diana Mulinari	33
Woukko Knocke	37
Masoud Kamali	41
Rune Johansson	46
Ebba Hedlund	52
Charlotta Hedberg	55
Tomas Hammar	59
Kristina Gustafson och Rickard Jonsson	64
Björn Fryklund	72
Jan Ekberg	77
Magnus Dahlstedt	81
Maren Bak	86
Karl-Olov Arnstberg	90
Roger Andersson	94
Gunnar Alsmark	99
Referenser	104

Vem älskar imer?

Erik Olsson och Annika Rabo

Den här skriften kom givetvis inte till av en slump. Med den vill vi fira att CEIFO faktiskt har funnits i mer än 25 år. Däremot är det mer av en slump att just vi två skriver de här inledande sidorna. Sedan vi började vår forskargärning har vi gjort våra resor på lite olika läroanstalter. Vid några tillfällen har också våra vägar korsats – som till exempel 1993 när Annika startade undervisningen i socialantropologi i Linköping och Erik som doktorand vid Tema blev en i lärarstaben – sedan gick de isär igen. Men som många andra forskare med imerfrågor i bagaget har våra vägar korsats på CEIFO igen. Annika har forskat i olika projekt på CEIFO sedan år 2000 och Erik är sedan 2008 forskningslektor vid centret och numera också dess föreståndare. För oss liksom för många andra har CEIFO varit en referenspunkt dit man tryggt kunnat återvända om man längtat efter att få se ett välbekant imeransikte. CEIFO har ju sett många forskare komma och gå under sina mer än 25 år.

Inte bara CEIFO är äldre än 25 år. Det är också imerforskningen i Sverige. Mycket äldre än så, om vi inte är så noga med ett specifikt namn på detta forskningsområde. Och nu har vi alltså det stora nöjet att författa inledningstexten till en rapport där vi tänkt att bidragen skulle ge kontur till detta fält under de årtionden som CEIFO funnits men också att både bakåt och framåt sträcka ut dessa linjer.

Inom ramen för några breda frågeställningar bad vi ett tjugotal (icke slumpmässigt utvalda) forskare att skriva sina personliga intryck och åsikter. Vi fick ett varierat material tillbaka. Forskare är sällan särskilt förutsägbara och heller inte lydiga av sig. Skribenterna gjorde lite som de ville (vilket var meningen, men om vi hade sagt det så hade de knappast varit det). Resultatet har ni er hand: en samling bångstyriga texter som inte går att sortera på något vettigt sätt annat än i bokstavsordning. Vi har helt enkelt sett dem som röster ur, från, om och också mot imer.¹

Ett brytningsområde

Flera texter ger uttryck för en brytningstid – om vi tar till en sliten klyscha. Masoud Kamali kan till och med datera denna brytning till år 2004 när utredningen om makt och strukturell diskriminering sjösattes. Men vi undrar om brytningen inte redan var där när utredningen började. Det kommer givetvis hela tiden in nya influenser i ett forskningsområde men det tycks särskilt påtagligt för imer.

¹ Vi tycker naturligtvis att det är positivt att imerforskare är bångstyriga och svåra att kontrollera. Ett uttryck för forskarnas (och forskningens) oförutsägbarhet är att det inte ens råder någon konsensus kring hur imer/IMER och alla dess derivat (eller CEIFO/ceifo/Ceifo) skall skrivas. I mångfaldens namn har vi därför behållit författarnas egna val.

Om ”imer” funnits längre än vad dess namn har gjort så skedde en viktig förändring när IMER blev till i slutet av 1980-talet. Innan dess bedrevs den forskning som nu kallas imer inom olika ämnen och ganska isolerat från varandra. Ett tidigare centralt område benämndes till dess invandrarforskning – eller möjligtvis forskning om invandring – och studerade bland annat hur de som invandrat mötte det svenska samhället och dess olika institutioner. Forskning om migration och dess effekter på, exempelvis, välfärden eller arbetsmarknaden var till stora delar en egen gren. Forskning om minoriteter bedrevs främst inom ämnen som till exempel etnologi, socialantropologi och historia. Några utvecklade idéer om att samla dessa olika inriktningar inom ett och samma område märktes knappast före 1980-talets slut.

När imer uppstod, framförallt genom initiativet att bilda IMER-förbundet, kopplades ett antal spridda impulser samman. Det var alltså ett ordentligt steg som togs i och med att imerforskningen fick sin plattform. Åtminstone har en grund för ett mer ämnesliknande område funnits där sedan dess. Utvecklingen har, som bland annat Björn Fryklund och Tomas Hammar skriver, varit ojämn. Kanske denna hade varit stadigare om den institutionaliserande utvecklingen under 1990-talet åtföljts av en motsvarande teoretisk utveckling som Aleksandra Ålund, Magnus Dahlstedt och Kristina Gustafson och Rickard Jonsson berör i sina texter. Är det först då som steget mot en imerologi (Tomas Hammars begrepp) kan tas?

Under 2000-talet har nya impulser skakat om imerforskningen. De mer konventionella imerperspektiven (etnicitet, etniska relationer, kulturskillnader, effekter av migration med mera) utmanas idag av genus- och intersektionalitetsperspektiv och av postkolonialism och transnationalism. För många står området inte längre att känna igen. Det finns en spänning mellan ”klassiska” och ”utmanande” perspektiv som märks tydligt i texterna. I några bidrag ropas på (ytterligare) förnyelse och politiskt engagemang efterlyses. Otåligt frågar sig flera vad vi ska ha detta hemska forskningsområde till – ”imer, jag hatar namnet”, som Diana Mulinari skriver – om vi inte kan använda vår kunskap för att ändra på världen? I flera andra bidrag märks hur författarna kvider av de plågor som nu drabbat dem när deras perspektiv attackeras. Oförstående undrar de om det är vår sak att förändra världen? Räcker det inte med att vi levererar användbar kunskap? Att ”säga sanningen” och sedan stå upp och diskutera den, som några författare pläderar för.

Kanske det alltid har varit så? Kanske dessa brytningar är normaltillståndet i imer? Eller är det fråga om flera olika områden som råkat hamna i en intersektion? Ser vi en invasion från mars? Vad är det som invaderar vad egentligen?

Mot en imerologi

Tomas Hammar berör frågan om imer som ämne och självständig disciplin. Hade det kanske varit bättre om imer utvecklats till ett ämne – en imerologi – och att vi fått våra egna husgudar som vi kunnat sätta upp mot varandra. Som vi kunnat tolka på olika sätt och genom vilka vi kunde bråka med varandra. Men finns det inte bråk inom alla forskningsområden – även de som blivit discipliner? Dock hade en sak gjort skillnad. Om det funnits en klar och tydlig imerologi så hade vi förmodligen samlat leden något sänkt när vårt forskningsområde – vårt ämne – blivit angripen. Eller lämnats i sticket.

Hur resonerar forskarna i denna rapport om relationen disciplingränser och tvärvetenskap? Vissa vetenskapliga discipliner tycks kräva – eller locka fram – en starkare ämneslojalitet än andra. För nationalekonomerna Jan Ekberg och Eskil Wadensjö tycks deras ursprungliga akademiska disciplin fortfarande utgöra en självklar hemvist där ämnets vetenskapliga teorier och metoder inte förändrats genom att invandrade personer inkluderas i studieobjektet. För andra kan ämnestillhörigheten vara viktigt men av andra skäl. Låt oss föreställa oss två olika förhållningssätt till detta med förändring. Exempelvis har etnologin varit stark inom imer och det är lätt att föreställa sig att framväxten av ”det nya Sverige” kan ha lett till en omvälvande förändring av etnologiämnets själva kärna. Från att ha varit ett ämne där den självklara svenskheten utforskades blir en central uppgift att problematisera och analysera svenskheten i ljuset av den ökade rörligheten över nationella gränser. I samklang med samhällets förändring och genom att ”pragmatiskt” införliva nya forskningstraditioner genomgår etnologin ett slags transformering och får fortsatt stark betydelse för dess utövare. Hur ser motsvarande förändring ut för exempelvis nationalekonomer? Är det möjligen så att vissa ämnen är mindre benägna att reagera på samhällsförändringar därför att de, som exempelvis nationalekonomin, har en stark teoretisk ämnesidentifikation? Om dessa ämnesmässiga skillnader skapar ett spänningsförhållande hur får vi då forskningen tillhörande olika ämnestraditioner att kommunicera med (och inte bara till) varandra? Hur kan man i ljuset av den typen av spänningsförhållanden bygga en mer utvecklad och imerologisk plattform?

Framtidsscenario

Många bidrag understryker att det är illa med den finansiella basen inom imer. Javisst är området förhållandevis dåligt finansierat. Forskningsråden har ingen egen imer-beredning. Inte ens FAS – trots att det är en glödhet samhällsfråga i vår samtid – har avsatt någon grupp för området. De positiva tendenser som många av oss anade under 1990-talet tycks nu bortblåsta. Både Björn Fryklund och Tomas Hammar berör något av denna problematik. Grundutbildningen i IMER vid Malmö högskola fick aldrig den utbyggnad som man hade hoppats på. Tema Etnicitet har kvar sin forskarutbildning men har inte fått till den kompletterande masterutbildning som det planerades för och har dessutom ombildats till institutet REMESO med en särskild forskningsprofil mot arbetslivsforskning. Födelsedagsbarnet (eller senioren) CEIFO har ännu inte fått den status på Stockholms universitet som det kanske förutspåddes för 20 år sedan. Håller imer på att gå under?

Vi är inte helt säkra på det. Forskningsråden har de senaste åren trots allt satsat på ett antal centra – även om de kanske har en mer markerad profil än de ”gamla”. Och vänta bara: om bara 40 år är, enligt Charles Westin, marknaden för imerforskare på topp. Det gäller bara att vi förvaltar forskningskapitalet väl. Den globalt accelererande rörlighet som Westin förutspår kommer att göra imer till ett centralt vetenskapligt område. Så lämna inte båten! ”Det finns mycket att göra”, som Lisa Åkesson skriver. Grunden för de mer optimistiska (för imerforskningens del) hämtas i internationella utblickar. Om vi lyfter blicken från Sverige och knyter forskningen i Sverige till förhållanden som både spänner över och går utanför landets gränser. Det ”transnationella fönstret” står öppet, skriver Charlotta Hedberg, och pekar på de möjligheter som migrationsforskare har om vi går

bortom det nationella sammanhanget. Den nationella kappan hänger fortfarande tungt på imerforskarnas axlar.

Älskade imer

Vem älskar imer? Ingen, kan det tyckas vid en läsning av dessa texter. Men det vore en felaktig slutsats, menar vi. Det saknas inte engagemang för imer i dessa bidrag. De allra flesta vi bad att ge ett bidrag till denna rapport har gjort det med entusiasm. Några få som inte kunde vara med har kontaktat oss för att beklaga detta. Det är med andra ord forskare som vill säga något om sin syn på imer, på forskningen, på historien och på framtiden som träder fram i rapporten.

När man läser alla de uppmaningar och förslag som kastas fram i denna rapport – vare sig de handlar om att säga sanning och vara hederlig eller om att förnya forskningen och ge sig in i nya fält – tänds ändå en strimma hopp. ”Invasionen” från genus, postkolonialismen och transnationalismen multiplicerar antalet goda förslag till framtidsinriktning, tycks det som. Sådana strimmor kan vara bra att ha så här i juletider (då detta evenemang går av stapeln). När det blåser kalla vindar ute och snålheten inte bara drabbat blåsten utan universitetet och forskningsrådet. Då är det skönt med den lilla gnuttan ljus som skymtar i tunneln där borta.

Erik Olsson disputerade 1995 vid Tema Kommunikation, Linköpings universitet och är sedan 2001 docent i Etnicitet. Erik har i sin forskargärning bl a arbetat nästan 10 år vid Tema Etnicitet (sedermera REMESO) vid Linköpings universitet och är numera universitetslektor vid CEIFO, Stockholms universitet. Han har bl a varit styrelseledamot i Imerförbundet och är sedan 2004 också ansvarig för Forskarnätverket om transnationalism och diaspora. I sin forskning är Erik främst inriktad på identitetsfrågor, transnationell migration och diaspora.

Några publikationer som kan nämnas i sammanhanget:

Olsson, Erik (red), 2000, *Etnicitetens gränser och mångfald*. Stockholm: Carlsson

Olsson, Erik, 2009, 'From Exile to Post-exile: The Diasporisation of Swedish Chileans in Historical Contexts', *Social Identities*, vol 15, No 5, September 2009, pp 659-676.

Annika Rabo disputerade 1986 i socialantropologi vid Stockholms universitet på en avhandling om ett bevakningsprojekt i norra Syrien. Hon är nu professor i socialantropologi i Stockholm och har varit forskare vid CEIFO sedan 1998. Annika har med Marie Carlson redigerat boken (2008) *Uppdrag mångfald. Lärarutbildning i omvandling*. Umeå: Borea och med Erik Olsson, Catarina Lundqvist, Lena Sawyer och Östen Wahlbeck redigerat boken (2007) *Transnationella rum*, Umeå: Borea.

Rötter, dörrar och broar: Betydelsen av Georg Simmel för samtida IMER forskning

Aleksandra Ålund

Melankolin efter en svunnen storhetstid² och appeller för behovet av att stärka den nationella kulturen och dess värdegrunder karakteriserar samtida politisk och (delar av) akademisk debatt. Medan sökandet efter kulturella rötter har brett ut sig – från identitetspolitik till nationella identiteter – har de många uttrycken för utanförskap också spridit sig. Det senare gäller bland annat medborgerliga villkor för migranter av skilda slag, särskilt de papperslösa. Ett multietniskt och multikulturellt samhälle är en realitet. Men i det offentliga samtalet har det multikulturellt samhället i allt högre grad utpekats som ett problem avseende social sammanhållning och föreställningar om kulturella konflikter med särskilda följder för de invandrade Andra: De delar inte ”våra” värdegrunder, såsom dagens politiska retorik om ”integrationens problem” i Sverige gör gällande. De dilemman och tvetydigheter som präglar vår samtid tecknas, enligt min uppfattning, just i parallelliteten av dessa processer: sökandet efter nationens kulturella rötter och gränsdragningar mellan ”oss” och De Andra.

Några fantasifulla reflektioner utifrån Georg Simmels essä ”Bridge och Door”, skriven i början av det förra seklet, kan fördjupa vår förståelse av dagens motsättningar. Jag finner att hans metaforer *dörr* och *bro* kan användas som fantasifulla ingångar för att analysera förutsättningar för den samtida multikulturalismen.

Att höra till (*belonging*), genom betoning av hemmahörighet, är en grundläggande mänsklig social och kulturell markör. Symboliska hem har symboliska *dörrar* och i linje med Simmel (1994), betyder *dörr*, förutom en nödvändig psykologisk och kulturell gränsdragning, en social möjlighet att kliva ut och röra sig i alla möjliga riktningar. En dörr är följaktligen en metafor för interaktion mellan sociala aktörer, som i förlängningen refererar till offentligt samtal, organisering, solidaritet och så vidare. Det samtida samhällets gränsdragningar – de programmerade sätten att ansluta de åtskilda – uttrycks symboliskt som en *bro*.

Det mångkulturella samhället framstår allt mer som ett system av brobyggen mellan olika sociala territorier och (av)skilda sociokulturella domäner, med kultur betraktat som oföränderlig, som essens, som rötter. En sådan statisk syn på kultur och etnicitet tycks fortfarande utgöra en utbred förståelse av det multikulturella runtom i Europa, som karaktäriseras av en uppfattning om skillnader mellan oss och De Andra, som inte sällan

² För att parafrasera Paul Gilroys bok, *Postcolonial melancholia*, New York: Columbia University Press 2005.

framförs i kulturella termer. Även Sverige, fortfarande uppmärksammat runtom i världen för sin (tidigare) förda multikulturella politik (Ålund & Schierup, 1991), är präglad av etniska gränsdragningar och kulturella rangordningar mellan ”oss” och ”dom” (Schierup et al 2006).³ Denna utveckling är relaterad till försvagning av välfärdsstaten med gradvist försämrade villkor för socialt medborgarskap (Schierup et al 2006), den globala finanskrisen, framväxten av nyfattigdom, spridning av rasism och dess förhållande till nationalism. Dessa processer av social nedrustning kan även ses som en grogrund för framväxten av populistiska rörelser.

Stängda dörrar, kulturella rötter och social kategorisering av det främmande

Den klassiska sociologiska litteraturen om främlingen kan föra fram nya perspektiv på denna utveckling. Här åsyftar jag främst Georg Simmels essän om *Främlingen*, en analys väl värd att lyfta fram i tider av framväxande populism och social gränsdragning i termer av kultur och etnicitet.

Simmel var en sociolog med judisk bakgrund. Från hans samtida Metropolis, resonerade Simmel om kopplingen mellan det inre och det yttre. Närhet och avstånd, anknytning och separation, är alla olika dimensioner av mänsklig interaktion. En främling, en potentiell invandrare, är en viktig sociologisk kategori för att studera processen för social interaktion och kommunikation. Att vara en främling är en särskild form av interaktion. Främlingen är egentligen inte främmande. Främlingar är människor som ”vi” och inte varelser från yttre rymden. Invånarna i Sirius är egentligen inte främlingar för oss, åtminstone inte i någon sociologiskt relevant bemärkelse: de existerar inte för oss och svarar därmed inte på innebörden av när och fjärran, skriver Simmel (Simmel, i Wolff 1950: 402).

Främlingen är en person som kommer i dag och stannar i morgon. Den speciella innebörden av främlingens ställning består av den mottagandes sätt att definiera närhet och distans (ibid: 408). Medan främlingen utgör en del av den grupp hon/han möter/interagerar med, tenderar ”gruppen” att förhålla sig till främlingen genom en avgränsning som kan liknas vid hållningen till ”de fattiga och inre fienderna” (ibid: 402–403). Främlingens sociala position inbegriper därigenom både utanförskap och konfrontation (ibid: 402–403).

Att vara *främling* är i linje med detta inte kopplad till en egenskap hos en enskild individ utan det utgör snarare ett resultat av en social kategorisering och *främmandegörande*. Genom det särskilda förhållandet mellan närhet och avstånd som här gestaltas, relaterar Simmel uppkomsten av denna position/kategori till en social identitet med kulturell innebörd. Denna process, som samhällsforskare vanligen betecknar som *normalisering*, beskriver Simmel på följande sätt: ”There arises a specific tension when the consciousness that only the quite general is common, stresses that which is not common”. Detta ”non-common element is once more not individual, but merely the strangeness of origin”, vilket i sin tur resulterar i kategorisering av komplexa sociala kollektiv, det vill säga det blir

³ Vi kan också se liknande tendenser i till exempel Frankrike. I sin analys av det franska multikulturella sammanhanget har Michel Wieviorka redan under 1990-talet (1993: 61) hävdad att tendenser att uppkomsten av gränsdragningar och hänvisning till olika typer av kulturella rötter har varit starkare än insatser för uppbyggnad av nya former för social sammanhållning.

”common to many strangers” (ibid: 407). Här formuleras främmandegörande i termer av ursprung, som i sin tur leder till denna sociala kategorisering. Främlingen, säger Simmel, fixeras på så sätt till en social grupp vars gränser kan liknas vid geografiska/rumsliga gränser (”fixed within a group whose boundaries are similar to spatial boundaries”) (ibid: 402–403).

En läsning av Simmels övriga texter kan inspirera till fantasifulla tolkningar om hur dessa gränser kan förstås och möjligen överbryggas. Här tänker jag främst på essän ”Bridge and Door”. I innebörden av brobygget – eller med samtida formuleringar ”integrationsfrågor” – i dagens multietniska/multikulturella samhälle utgör metaforen *bro* en central plats. Om vi läser Simmel så får vi inblick i en annan tolkning av *bro* än den som vanligen förstås. Bron tycks hos Simmel att markera avstånd snarare än ett socialt förbindande. Bron utgör ”the line stretched between two points” (Simmel, 1994: 8), båda betraktade som ändliga eller slutgiltiga (”the finite”, Simmel, 1994: 8). Eller med andra ord; bron markerar åtskillnad och slutenhet, genom att som en linje sträcka sig mellan två ändliga (därmed avskilda) punkter, med frihet, enligt Simmel, endast i mitten av bron.

Vid det förra sekelskiftet, föreslog Simmel en alternativ förståelse för mänskligt interaktion, uttryckt genom metaforen *dörr*. De löften som det moderna livet tycktes erbjudas i Simmels samtid, uttrycktes genom visionen om en ”öppen dörr” – ”life flows forth out of the door from the limitation of isolated separate existence into the limitlessness of all possible directions” (ibid: 8). Dörren blir här en central metafor för agens – den representerar en subtil dialektisk relation mellan människans behov av att avgränsa sitt unika väsen kulturellt och möjliggör socialt handlande och gränsöverskridande (se vidare Ålund, 1995). Människan är ”the bordering creature who has no border” (Simmel 1994:10).⁴

Dessa formuleringar har en central betydelse än i dag. Dagens främlingar, ”invandrare”, placeras i kulturer och etniciteter, som vanligtvis föreställt som givna (jfr Sollors, 1989), eller slutgiltiga, för att spinna vidare på Simmels resonerande kring metaforen *bro*. Frikopplad från sitt historiska sammanhang och universellt mänskliga likheter (främlingen är inte från Sirius, som Simmel betonade), konstrueras invandraren diskursivt genom essentialiserad kulturell differentiering.

Genom att uppmärksamma främplinggörandet som en social process leder Simmel vår uppmärksamhet mot en metamorfos av individuella människor till en underordnad social kategori. Denna förvandling är ett klassiskt tema och en röd tråd som förbinder en historia av kolonialism, migration och exil, och öppnar för en alternativ förståelse, bortom ursprung och det ”naturgivna”, mot processer av social konstruktion av också dagens främlingar, ”invandrare”. Denna metamorfos som skildras i till exempel verk av Franz Kafka och Salman Rushdie gör det möjligt för oss att se likheter mellan dagens ”invandrare” och Kafkas Gregor Samsa eller Rushdies Saladin Chamcha.

⁴ I en tidigare text (Ålund, 1995) utvecklar jag dessa tankar i följande ordalag: ”While bridging seems to represent an attempt to connect solid points in a search for ‘unconditional security and direction’ (Simmel 1994: 8), the door displays an agency encompassing both entering and exiting. Closing the door is (culturally) a separation from ‘the uniform, continuous unity of natural being’ (ibid: 9), which at the same time means that ‘a piece of space was thereby brought together and separated from the whole remaining world’ (ibid: 7). After that, however, a kind of demarcation takes place, ‘its limitedness finds its significance and dignity only in...the possibility at any moment of stepping out of this limitation into freedom’ (ibid: 10). The door subsequently becomes a central metaphor for agency; it represents a subtle dialectical relationship between humankind’s need to demarcate its unique being culturally, and the ability socially to transgress borders between human beings. The human being is ‘the bordering creature who has no border’ (ibid).”

Salmon Rushdies *Satansverserna* skildrar insiktsskapande, gestaltad genom en symbolisk förvandling, som i likhet med flera av Kafkas berättelser handlar om att finna sig själv. Rushdies beskrivning av kampen om självet ligger nära den Foucaultska förståelsen av ”självet” som ett slagfält intimt förbundet med samhälleliga maktrelationer.

På ett diskotek i London, besjunger den moderne rapparen vad det kan handla om. ”Nu-vi-känna-indignation-när-dom-prata-immigration-när-dom-göra-insinuation-att-vi-inte-höra-till-nation-och-vi-göra-deklaration-av-rätta-situation-att-vi-göra-kontribution-sen-romersk-ockupation ...” (Rushdie, 1989: 300).

Saladin Chamcha, författarens alter ego, tvingas konfrontera sin egen kränkning. I sin identitetsmässiga ambivalens och sin vägran att inse att han är diskriminerad intill osynliggörandet, förvandlad till djävulen, tvingas han symboliskt till ett medvetandegörande och till en uppgörelse med sina identitetsmässiga villfarelser, det vill säga förvandlas till människa. Den centrala diskussionen i *Satansverserna* handlar om jagets, identitetens och kulturens föränderlighet. Liknande tema tas upp av Kafka. Kafkas Gregor Samsa började leva upp till världens definition av sig själv (som en skalbagge) och höll på att glömma sitt mänskliga förflutna. Båda texter skildrar på olika sätt en påtvingad placering i ett skal av etnicitet, ras, kön, invandrarskap ... främlinggörandet.

Vi lever i en värld där, för att tala med Stuart Hall (1992), en ”realiserad modernitet” har blivit till en ”amodernity”. Hall (1992: 15–16) hävdar att ”modernity’s triumphs and successes are rooted, not simply in progress and enlightenment, but also in violence, oppression and exclusion, in the archaic, the violent, the untransformed, the repressed aspects of social life” (ibid). Och han konstaterar att ”it is of little wonder that modern societies are increasingly haunted by what Bryan Turner calls a pervasive nostalgia for past times – for lost community” (Ibid).

Metropolis och den sociala geografin

Vändningen mot historien har visat sig kunna vara både reflexiv och reaktiv. Det kan innebära uppfinningar av kulturell homogenitet och förstärkning av nationell identitet i tider av överstatlig överhöghet och försvagning av nationalstaten. Men det kan också innebära en kreativ förbindelse av det förflutna och det nuvarande, igenkännande av det förflutna i det nuvarande, de gamla i de nya motsättningarna, vilket kan leda till ett medvetandegörande i stil med vad jag ovan berörde med hänvisning till Rushdie. Det senare är särskilt relevant för ungdomar i mångkulturella urbana miljöer (Ålund, 2003). Dessa unga människor är på sätt och vis prototyper för Simmels ”främlingar”, nära men distanserade, utrustade för att medla, men tvungna att kämpa för rätten att tillhöra (se vidare Ålund, 1997).

Simmel var en av de första sociologerna att påtala de komplexa sambanden mellan ”främlingen” och samhället, med främlingens position liknande de utanförställda, de fattiga och de ”inre fienderna”. Uppkomsten av främlingen som en social kategori som genom samhällelig praxis av uteslutning skapas som en sorts ”distanserad närhet”, innebär en tankeväckande utmaning för innebörderna av närhet och avstånd, frihet och tvång, kulturell utveckling och förkrympning. Alla dessa processer tycks ha det moderna Metropolis som sin skådeplats.

I Metropolis, som navet i framväxten av den moderna världen, iakttar Simmel "the opposing streams which enclose life unfold" (Simmel, 1970: 423). Han resonerar om processer kopplade till individuell befrielse från olika slags bojor och utvecklingen av individualitetens själv och konstaterar att: "Individuals liberated from historical bonds now wished to distinguish themselves from one another" (Ibid: 423). Genom att i den fortsatta texten framhäva sin egen distansering från "preachers of the most extreme individualism" poängterar Simmel sambanden mellan det individuella och det kollektiva i den sociokulturella utveckling som han sammanfattar som "the atrophy of individual culture through the hypertrophy of objective culture" (Ibid: 422). Dessa processer har uppenbarligen pågått sedan början av förra seklet. Vad de ytterst resulterat i är individualism. I förlängningen påverkar detta den enskilde individens uppfattning om och tillhörande till det mänskliga kollektivet, genom att "the carrier of man's values is no longer the 'general human being' in every individual, but rather man's qualitative uniqueness and irreplaceability" (Ibid: 423). Detta bottnar i sin tur i den sociala skiktning som åter ter sig som allra tydligast i det moderna Metropolis. Den moderna storstaden bär fröet men skördar inte frukter av den mänskliga mångfaldens rikedom, skriver Simmel, eftersom dess struktur (fortfarande) är "characterized by sharp boundaries and carefully preserved purity in the social division and grading" (Simmel, 1970: 13).

Dessa frågor är fortfarande aktuella och utgör kärnan i den fortsatta kampen för de allmänna värdena – för välfärd och för social jämlikhet. Sammanfattningsvis kan det vara av vikt för oss som samhällsforskare att hålla i minnet vad Simmel skrev 1909 i essän "Bridge and Door": "In the immediate as well as the symbolic sense, we are at any moment those who separate the connected or connect the separate".

Alexandra Ålund disputerade 1978 i sociologi vid Umeå universitet på avhandlingen *Migration och sociala förändringsprocesser: Om samtida jugoslaviska arbetsmigranter*. Hon är professor i etnicitet vid REMESO – Forskningsinstitutet för Migration, Etnicitet och Samhälle – Linköpings Universitet. Bland hennes publikationer finns *Multikultiungdom: Kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur, 1997 och hon är tillsammans med M. Dahlstedt, F. Hertzberg och S. Urban redaktör för *Utbildning, arbete och medborgarskap*, Umeå: Boréa, 2007.

Det finns mycket att göra!

Några reflektioner kring framtida imerforsknin g i Sverige

Lisa Åkesson

I mitt bidrag har jag valt att lyfta fram några av de områden som jag finner viktiga för den svenska imerforsknin g. Med viktiga menar jag här att dessa områden innefattar utmanande teoretiska frågeställningar samtidigt som de anknyter till aktuella samhällsfrågor. Detta är en av fördelarna med migrationsforsknin g; att man kan ägna sig åt spännande analytiska frågeställningar samtidigt som det man sysslar med ofta har en direkt anknytning till pågående diskussioner i media och bland allmänheten. I mitt försök att staka ut några viktiga forskningsområden har jag inspirerats av både den pågående samhällsdebatten, samtida tendenser inom den internationella migrationsforsknin g och mina egna intressen som en tvärvetenskapligt orienterad antropolog.

Det transnationella perspektivet har varit av central betydelse inom internationell migrationsforsknin g sedan mitten av 1990-talet. En lång rad studier har belyst hur migranternas ekonomiska, sociala och politiska samspel med människor och institutioner i ursprungssamhällen skapar sociala fält som knyter ihop liv och erfarenheter på olika platser. Dubbelriktade flöden av människor, idéer, pengar och materiella objekt har stått i centrum för många forskares intresse. Inom den svenska imerforsknin g har det emellertid tagit rätt lång tid för denna ansats att slå igenom, åtminstone om man menar att ett transnationellt perspektiv innebär att fokus inte bara ska riktas mot det som händer bland migranter i mottagarlandet Sverige, utan just mot det gränsöverskridande flödet. En konsekvens av detta är exempelvis att vissa transnationella praktiker som är av stor betydelse för migranter i Sverige är relativt obeforskade. Inte minst gäller detta resursöverföringar i form av pengar eller gåvor.

Att skicka pengar till familjemedlemmar i ursprungslandet är ett centralt inslag i många migranternas liv. Ofta uppfattar både migranter och deras släktingar det som självklart att detta sker, särskilt när de som bor kvar ”hemma” lever under fattiga eller osäkra förhållanden. Det betyder att pengar som sänds – eller inte sänds – inte sällan är av avgörande betydelse för den emotionella och sociala innebörden av relationerna mellan migranterna och deras kvarboende släktingar. Remitteringarna berör emellertid inte bara de transnationella familjerelationerna, utan kan också vara av stor betydelse både för migranternas vardagsliv i Sverige och för deras framtidsplaner. Att vara ansvarig för utsatta släktingars välfärd och samtidigt utestängd från den svenska arbetsmarknaden är ett vanligt dilemma för många invandrare. Frågor kring vem som man ska sända till och kring beloppens storlek kan skapa konflikter mellan medlemmar av samma hushåll. Beträffande sambandet

mellan remitteringar och framtidsplaner kan en migrant som inte sänt pengar uppleva det som omöjligt att återvända ”hem”, vare sig det gäller ett kortare besök eller ett mer långvarigt återvändande. Även för mottagarna är naturligtvis remitteringarna oerhört viktiga. Många är beroende av dem för sin dagliga försörjning, medan andra kan använda dessa pengar till investeringar i utbildning, hälsa, husbygge eller affärsverksamhet.

Inom den internationella migrationsforskningen är sambandet mellan remitteringar och utveckling ett dominerande och mångfacetterat forskningsområde. Detta samband är för närvarande också mycket uppmärksammat inom svensk policy rörande såväl migrations- som utvecklingsfrågor. En aktuell fråga inom båda dessa politikområden är under vilka förhållanden som migranternas pengar kan bidra till en positiv utveckling i ursprungslandet, och vad som kan göras för att stödja detta. Ur ett kritiskt perspektiv är det lätt att instämma med de internationella migrationsforskare som kallar remitteringar för biståndsgivares och utvecklingspolitikens ”nya mantra”. För närvarande verkar det råda en stark tro, eller snarast övertro, på att de pengar som migranter tjänat ihop och skickat hem ska råda bot på de utvecklingsproblem som västvärldens biståndsgivare inte lyckats hantera.

Mot bakgrund av allt detta tror jag det är viktigt att den svenska imerforskningen på ett mer genomgripande sätt börjar ta sig an frågor som berör remitteringar. Detta gäller både kvantitativa och kvalitativa ansatser. Beträffande kvantitativa data är fortfarande flödet av remitteringar från Sverige till migranternas ursprungsländer förvånansvärt outforskat. Det är inte känt vilka länder pengarna går till, och även flödets totala omfattning är oklar. Ingen ny nationell statistik har publicerats kring remitteringar från Sverige sedan 2002, och de enda studier som hittills producerats är studentuppsatser. Beträffande kvalitativa ansatser tror jag att bristen på forskning hänger samman med att frågor som berör tillhörighet, identitet, ”integration” och exkludering länge stått i centrum på imerområdet. Det innebär att en betydande del av imerforskningen ligger nära de frågor som i en svensk diskurs anses vara viktiga. Förståelsen av hur livsinnehåll och sociala relationer skapas och omskapas i relation till transnationella praktiker, såsom remitteringar, kräver däremot en lins som fokuserar på det som pågår i gränsöverskridande sociala fält, och där finns det fortfarande mycket att uträtta inom svensk och nordisk imerforskning. Även beträffande andra centrala transnationella praktiker som omhändertagande av barn och gamla, användningen av nya kommunikationsteknologier och gränsöverskridande företagsamhet finns det hittills inte så mycket gjort.

Vid sidan om transnationella praktiker finns det flera andra forskningsfält som berör väsentliga aspekter av migranternas transnationella vardag, och som förtjänar att ytterligare lyftas fram i svensk imerforskning. Hur förhåller sig lagstiftning och institutioner inom det socialpolitiska området till det faktum att migranternas familjeband, lojaliteter och ekonomiska transaktioner omfattar medborgare i flera stater? Hur hanterar ”frontlinjebyråkrater” denna verklighet? Hur ser livsvillkoren ut för de familjer och individer som väljer eller tvingas att cirkulera fram och tillbaka mellan Sverige och andra platser? Vad händer med barnen som flyttar med eller har föräldrar som är fysiskt frånvarande under långa perioder? Detta är bara några exempel på frågeställningar jag tror blir allt viktigare både i samhällsdebatten och inom forskningen.

Allt detta hänger samman med ett epistemologiskt problem som berör den svenska imerforskningen, nämligen behovet av att tydligare integrera kunskaper om idéer och praktiker som är relaterade till ursprungsländer i det transnationella perspektivet. En förståelse av migranternas komplexa och dynamiska livsvillkor kan vara svår att skapa enbart utifrån en svensk utsiktspunkt. Med en svensk utsiktspunkt menar jag dels att materialinsamlingen uteslutande sker i Sverige och dels att forskningsfrågorna är präglade av en svensk, eller möjligen nordeuropeisk, samhällsdebatt och forskningsdiskurs. Behovet av vidga perspektivet blir särskilt påtagligt idag när kommunikationsteknologiernas blixtsnabba utveckling tillåter allt tätare och intensivare långdistanskontakter av både virtuell och verklig karaktär mellan migranter och kvarboende. För att kunna reflektera detta behöver även forskaren vara rörlig i sitt arbete med att fånga material, perspektiv och idéer. Här handlar det både om att vara metodologiskt uppfinningsrik och om att få tillräckligt med forskningstid för att kunna följa sociala processer på flera platser. Detta rör sig inte bara om att bedriva materialinsamling i sändarländer, utan också om att på andra sätt skaffa sig kunskaper om de sociala, kulturella och ekonomiska kontexter som migranter har sitt ursprung i.

Ett annat forskningsfält som håller på att växa fram internationellt och som jag tror kan bli betydelsefullt för imerforskningen i Sverige är utforskandet av den alltmer dynamiska och komplexa super-mångfald som uppstått i kölvattnet av globaliseringsprocesser och tilltagande migrationsflöden. Den vardagliga interaktion på olika arenor karaktäriseras i allt högre omfattning av möten mellan människor som har sitt ursprung på olika håll i världen. Komplexiteten i denna nya mångfald har uppmärksammats av forskare i flera europeiska länder, och den är påtaglig också i Sverige. Även här blir sociala kategorier och gränsdragningar i många sammanhang alltmer mångfacetterade och flytande. Etnisk identitet, både tillskriven och egenupplevd, är härvidlag inte alls den enda form av tillhörighet som är väsentlig i det sociala samspelet. Positioner som har att göra med klass, genus, religion, legal status och transnationella band bidrar i varierande utsträckning också till den dynamiska blandningen. Vilka former av kategoriseringar som blir betydelsebärande varierar med det sociala sammanhanget.

I Sverige står denna super-mångfald i kontrast till den mångkulturella diskursen med dess essentialistiska betoning av "kultur" och "etnicitet". Denna diskurs har spelat en stor roll i svensk debatt och politik, och på djupet påverkat identifikationsprocesser i samhället. Den svenska statens omfattande av mångkulturalism har stötts av representanter för massmedia och forskarsamhället, och har fått ett starkt genomslag i den vardagliga förståelsen av företeelser som integration, kultur och tillhörighet. I min egen forskning har jag sett hur människor med invandrarbakgrund många gånger finner det omöjligt att leva ut mer blandade och komplexa identiteter, eftersom de förväntas uppleva en primär tillhörighet till sina "rötter" alternativt bekänna sig vara "försvenskade".

Att som forskare undersöka komplexitet, variation och mångfald får emellertid inte innebära en blindhet för att segregationen mellan de som klassificeras som "svenskar" och de som betraktas som "invandrare" är djupgående på många samhällsområden. Samtidigt gäller det att inte ta den för given, utan mer förutsättningslöst undersöka när, varför och hur människor hierarkiskt kategoriseras utifrån ras, etnicitet, kultur och religion och när detta inte blir viktigt. Det finns en risk att forskning som enbart uppehåller sig kring frå-

gor som rör segregation och misslyckad integration underblåser förenklade dikotomier mellan ”invandrare” och ”svenskar”.

Sammanfattningsvis menar jag att stor utmaning för svensk imerforskning är att ta sig an sociala processer både i det svenska nationella rummet och i gränsöverskridande sociala fält. Här finns ett spänningsförhållande mellan behovet av att å ena sidan göra sig fri från en tradition av metodologisk nationalism och å andra sidan uppmärksamma hur nationella ordningar fortsätter att påverka migrationsflöden och dess konsekvenser. Vad gäller gränsöverskridande utblickar finner jag det viktigt att den dynamiska ansatsen i det transnationella perspektivet verkligen får ett genomslag. Detta innebär en tydligare uppmärksamhet på att transnationella flöden samspelar med ekonomiska, politiska och kulturella processer i en mängd olika samhällen, inklusive det svenska. Beträffande forskning inriktad på det svenska rummet är det en viktig och spännande uppgift att försöka klargöra konturerna av det nya svenska samhället bortom mångkulturalismen. Här behöver imerforskningen bidra till att synliggöra om och hur en berättelse om samtidens komplexa super-mångfald skulle kunna fungera som grund för gemenskap.

Lisa Åkesson disputerade 2004 i socialantropologi vid Göteborgs Universitet och är nu anställd som lektor i socialantropologi vid Institutionen för Globala Studier vid samma universitet. Hon har bland annat publicerat 'Remittances and inequality in Cape Verde: The impact of changing family organisation', *Global networks* 2009, 9(3): 381–398 och med Marita Eastmond redigerat boken *Globala familjer: Transnationell migration och släktskap* Riga: Gidlunds, 2007.

Reflektioner kring svensk forskning om internationell migration och etniska relationer

Charles Westin

Inledning

I den här artikeln vill jag blicka bakåt till imerforskningens första tid i Sverige på slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Denna forskning om internationell migration och etniska relationer kallades inte IMER förrän på 1980-talet. I efterhand kan emellertid denna "tidiga" forskning ändå mycket väl karakteriseras som de första ansatserna till IMER. I artikelns andra och kortare del vill jag blicka ungefär lika långt in i framtiden. Jag gör alltså några djupdykningar cirka fyrtio år bakåt i tiden och drar därefter ut linjerna cirka fyrtio år framåt i tiden. Utrymmet räcker inte för någon uttömmande redogörelse eller analys av imerforskningens utveckling från 1970-talet fram till dags dato. Artikeln är skriven utifrån mina personliga erfarenheter. Flera personer som nämns har på olika sätt betytt mycket för min utveckling som forskare. Min överblick var begränsad då och den är det fortfarande. Innan jag ger mig in på gamla minnen och vilda spekulationer vill jag säga något om imerforskningens område.

Imerforskningens kännetecken

Till sin natur är imerforskningen inriktad på aktuella händelser, konkreta fenomen och inte sällan svåra samhälleliga problem som exempelvis diskriminering och uteslutningsmekanismer som drabbar migranter och minoriteter. Vid all vetenskaplig analys är teoretisk reflektion en nödvändig beståndsdel om forskningen ska vara något mera än bara ren beskrivning. Teoretisk reflektion är emellertid inte imerforskningens starka sida. Detta sammanhänger med att imer är ett tvärvetenskapligt forskningsfält och tvärvetenskapligt tänkande är inte särskilt välutvecklat vid universiteten. Men det sammanhänger också med att imerforskning har haft, och har fortfarande, starkt fokus på tillämpning. Min uppfattning är att imerforskningens status som vetenskap skulle vinna mycket på att teoretiska frågor får större genomslag. Kanske skulle vi på den här punkten behöva börja om (nästan) från början. Imerforskningens problemområde är av stort intresse för myndigheter på alla nivåer eftersom den behandlar frågor om det mångkulturella/mångetniska samhällets sammanhållning.

Oundvikligen påverkas imerforskning av policyvärlden, till exempel genom utredningar som beställs av statliga eller kommunala myndigheter, genom utvärderingar av hela politikområden, genom konsultuppdrag och liknande. Även en hel del av den terminologi som

har kommit att användas inom imerforskningen har myntats i policyvärlden. Frågan bör således ställas om denna terminologi kan fungera tillräckligt väl som analytiska begrepp. Michael Banton exemplifierar med begreppet ”diskriminering” vars innebörd han menar alltmer har kommit att bestämmas av policyvärlden. Han föreslår att det vetenskapligt analytiska begreppet snarare borde vara ”unequal treatment” (ojämlik behandling). Vissa former av ojämlik behandling är illegitima, det vill säga förbjudna i lag. Men flertalet exempel på ojämlik behandling är inte otillåtna enligt lag. Det är de illegitima formerna av ojämlik behandling som definieras som diskriminering. Bantons poäng är att den teoretiska analysen av särbehandling inte bör styras av vilka handlingar som har definierats som otillåtna av lagen. Om vi som forskare vill förstå fenomenet bör vi studera alla former av ojämlik behandling.

Ett parallellt och delvis relaterat problem är att förhållandevis mycket av aktuell ”teoretisk diskurs” inom imerfältet har färgats av perspektiv som i grund och botten snarare är ideologiska än vetenskapliga. En ideologisk ståndpunkt behöver inte prövas empiriskt medan empirisk prövning är av avgörande betydelse för utvecklingen av vetenskaplig kunskap. Marxism, feminism och postkolonialism har utan tvivel inspirerat många samhällsvetenskapliga forskare, och naturligtvis då också samhällsvetare verksamma inom imerområdet. Även om många bra frågor har ställts med utgångspunkt i dessa och andra normativa perspektiv menar jag dock att den ideologiska överbyggnad som i vissa sammanhang har pressats på imerforskningen har gjort större skada än nytta. Den har knappast fört forskningen framåt. En möjlighet att komma vidare skulle vara att göra som den Husserlska fenomenologin, det vill säga föra bort irrelevanta perspektiv ur diskussionen. Det innebär att vi bejaktar att exempelvis ett post-kolonialt perspektiv inte är ointressant för en allmän förståelse av fenomenet ojämlik behandling men att detta perspektiv egentligen inte hjälper oss att nå en djupare förståelse av vad orsakerna till ojämlik behandling är. Forskare som högljutt deklarerar sin hemvist inom någon –ism är troligen mera intresserade av att positionera sig gentemot forskarkollegor i ett identitetsspel där anslag och tjänster kan ligga i potten än av att föra den vetenskapliga kunskapen framåt. I Husserls anda föreslår jag att olika –ismer sätts inom parentes tillsammans med andra normativa perspektiv, antingen de är förankrade i olika ideologiska program eller utgår från myndighetspolitik.

En tredje fundering som jag har om den typ av komplexa samhällsfenomen som internationell migration utgör är följande: Först kommer fenomenet (här internationell migration till Sverige), sedan, men inte förrän långt senare, identifieras (vissa) följdverkningar av fenomenet som problem. Har ett samhälleligt problemområde identifierats dröjer det inte så länge förrän det definieras som ett politikområde. Det är när politikområdet har stakats ut som frågeställningar relaterade till fenomenet når fram till den i somliga avseenden traditionsbundna forskarvärlden. Detta eftersom först då görs nya resurser tillgängliga för utredning och forskning i någon större omfattning.

Tillbakablick

Från omkring mitten av 1800-talet fram till början av 1930-talet beräknas en miljon svenskar ha utvandrat till Nordamerika. Denna väldiga förändring av den svenska befolkningens sammansättning ledde inte till några forskningsinitiativ från den akademiska värld-

den. År 1894, efter närmare femtio års utvandring, publicerade Gustaf Sundbärg skriften *Bidrag till utvandringsfrågan från befolkningsstatistisk synpunkt 1885–86, Befolkningsläran*. Sundbärg kom senare att leda den statliga emigrationsutredningen 1907–1913 som behandlade befolkningsstatistik, lagstiftning i fråga om utvandring, orsaksanalyser och förslag till åtgärder att minska utvandringen från Sverige. Den här omfattande utredningen är en rik källa till kunskap om hur man resonerade om viktiga samhällsfrågor för ett hundra år sedan. Bland de många bilagorna till utredningens huvudbetänkande finns den lilla boken *Det svenska folklynnet* (1911) författad av Sundbärg själv. Det är nog den skrift från utredningen som idag tilldrar sig mest intresse och som har störst aktualitet.

Först kom således utvandringen till Nordamerika. Den pågick för fullt under flera decennier. Det dröjde flera årtionden innan myndigheter och politiker reagerade på utvecklingen och tillsatte en stor utredning. Forskarvärlden reagerade egentligen inte alls. På den tiden var samhällsfrågor i huvudsak något som jurister tog sig an. Statsvetare studerade politik och retorik men varken statsvetare eller ekonomer engagerade sig i frågor om samhällsliga processer i ett helhetsperspektiv. Inte förrän efter andra världskriget introducerades sociologi vid svenska universitet och högskolor. Socialantropologi kom ännu senare.

Utvandringen från Sverige minskade under 1930-talet. Allt fler gränser i Europa och Nordamerika stängdes för invandring till följd av depressionen. Flyktingar undan nazismens förföljelser sökte sig till Sverige efter Hitlers maktövertagande i Tyskland. De allra flesta judiska flyktingarna avvisades vid gränsen, bara ett litet fåtal fick skydd i Sverige. När Danmark och Norge ockuperades i april 1940 stängde Värmlandspolisen gränsen mot Norge. Så småningom kom dock denna politik att ändras och Sverige tog emot ett stort antal flyktingar från de nordiska grannländerna.

Med Marshallpengar skulle Europa byggas upp efter kriget. Svensk verkstadsindustri gynnades av det faktum att hela produktionsapparaten och viktig samhällslig infrastruktur i form av vägar, järnvägar, hamnar med mera inte hade raserats under kriget. Till detta kom dessutom att Sverige kunde exportera järnmalm, timmer och pappersmassa. Hjulen rullade på som aldrig förr. Flyktingarna från Baltikum kom direkt ut i arbete. Trots att kvinnor kom ut i arbetslivet i en betydligt större utsträckning än vad som varit fallet tidigare räckte arbetskraften inte till. I slutet av 1940-talet rekryterades yrkesskickliga arbetare från Italien, liksom från Tyskland och Ungern, och senare från Jugoslavien, Grekland och Turkiet. Framför allt riktade industrin sina blickar mot Finland. Över en halv miljon finländare emigrerade till Sverige under en tjugofemårsperiod.

Det märkliga var att denna invandring av arbetskraft ägde rum i det tysta. Den pågick år efter år. Enstaka artiklar kunde förekomma i tidningar. En journalist på SVT visade mig långt senare ett TV-reportage om italienska arbetare i Västerås från slutet av 1950-talet. En ung Arne Weise ställde frågor om hur de uppfattade Sverige. Men ingen forskning i sikt som uppmärksammade den förändring av samhället som invandringen av arbetskraft innebar. Möjligen var det så vid den här tiden att svensk samhällsvetenskap höll på att finna sina former. Åtminstone vid Stockholms högskola var de samhällsvetenskapliga ämnena en avdelning inom den humanistisk-filosofiska fakulteten.

Den vetenskapliga kompetens som sociologer och ekonomer hade togs i anspråk av myndigheterna för samhällsplanering. Inte minst var många sociologer inblandade i planering av funktionella välfungerande bostadsområden, typ Vällingby som stod färdigt 1954. Pedagogisk och psykologisk forskarkompetens togs i anspråk för grundskolans genomförande och efterföljande förändringar av gymnasieskolan, och ännu senare utbyggnaden av barnomsorg och förskola. Välfärdssamhällets utbyggnad under rekordåren grundades i vetenskap och beprövad erfarenhet.

Säkert fanns det inomvetenskapliga skäl till att invandringen av arbetskraft under hela 1950-talet och en bra bit in på 1960-talet inte lockade till forskningsinsatser. Samhällsvetenskaperna sökte en vetenskaplig grund att stå på, en grund som inte skulle präglas av humanioras ideal. Samhällsvetenskaplig kunskap måste grundas i empiriska erfarenheter, och hypoteser måste på ett eller annat sätt prövas mot den empiriska verkligheten. Tanken var att säkerställd kunskap om den verklighet man studerade skulle byggas upp steg för steg. Sten på sten skulle läggas till kunskapsbygget.

En underförstådd förutsättning var att kvantitativa data ägde stor tillförlitlighet, och att man genom kvantitativa data arbetade med fakta som inte färgades av värderingar och tyckanden. Inom den akademiska psykologin frigjorde man sig från det som uppfattades som gamla traditioner, till exempel psykoanalys och Gestaltpsykologi. Statsvetare fick lära sig kvantitativa analysmetoder. Inom sociologin utvecklades metoder för opinionsundersökningar baserade på representativa urval. Behaviorismen blev en teoretisk grund på vilken beteendevetenskaperna (pedagogik, psykologi och sociologi) utgick ifrån. Inom olika samhällsvetenskaper benämndes det här vetenskapsidealet på lite olika sätt. Inom sociologi återknöt man till Comtes begrepp från 1800-talet *positivism*, dock utan att egentligen följa Comtes idéer i andra avseenden. Vetenskapsteoretiker talade om *logisk empirism*. Vi bör ha i åtanke att antalet forskare i Sverige var litet jämfört med situationen idag. Antalet studenter på universitet och högskola började växa ordentligt först när fyrtiotalsgenerationen nådde vuxenålder, det vill säga på 1960-talet.

I allt detta uppfattade forskarsamhället invandringen till Sverige som en marginell fråga, kanske beroende på att industrin som rekryterade arbetskraft liksom myndigheterna såg arbetskraftsrekryteringen som en tillfällig lösning på ett akut ekonomiskt problem. Alla räknade med att denna arbetskraft från Finland, Italien, Jugoslavien och Grekland skulle återvända till sina hemländer när efterfrågan inte längre fanns i Sverige. Ingen, eller i varje fall nästan ingen, kunde föreställa sig att väldigt många av dessa människor skulle stanna i Sverige. Forskare som till äventyrs tänkte tanken att rekryteringen av arbetskraft från andra länder kunde vara ett intressant forskningsproblem avskräcktes kanhända av utsikterna att forskningsfältet inte skulle vara kvar efter någon tid. Men jag kan också tänka mig att migrationsfrågor kunde uppfattas som svårforskade givet de vetenskapliga verktyg man hade till sitt förfogande på 1950-talet och som sagt mot bakgrund av att de ”nya” samhällsvetenskapliga disciplinerna behövde profilera sig.

Jag är säker på att Tomas Hammar, som lade fram sin licentiatavhandling *Asylrätt och immigration 1900–1921* vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm år 1959, måste betraktas som den förste emigrantforskaren i Sverige. Avhandlingen lade grunden till den gradualavhandling som Tomas lade fram 1964 *Sverige åt svenskarna. Invandringspolitik, utlänningskontroll*

och asylpolitik 1900–1932. En tidig bok är även *Främling i Sverige: Om ungerska flyktingars anpassning* utgiven 1966, författad av Agne Lundquist och Karin Busch.

Själv kom jag till universitetet 1961 som tjuugoåring, och började läsa matematik i två terminer, mest i brist på fantasi. Så småningom kom jag in på statistik och sociologi. Efter några år med växlande studieframgång trodde jag att psykologyrket var något för mig. Vägen dit gick via pedagogikämnet. Pedagogiska institutionen i Stockholm leddes av Arne Trankell, en karismatisk professor vars forskning ofta fick stor medial uppmärksamhet. Studentåren på pedagogiska institutionen liknade ingenting jag varit med om tidigare på universitetet. Här fanns en stor entusiasm att bedriva forskning i aktuella samhällsfrågor. Trankell själv talade varmt för en aktionsinriktad forskning.

Jag anställdes vid institutionen som amanuens i januari 1968. Trankells dåvarande forskning kring zigenarskolan i Årsta höll på att avslutas och han sökte nya aktuella frågor. Hur det nu var så deltog han i ett seminarium som David Schwarz hade bjudit in till i Nordiska sommaruniversitetets regi. Kjell Öberg, då ordförande för Arbetsgruppen för invandrarfrågor vid Arbetsmarknadsdepartementet, berättade om en brevsamling där invandrare ställde frågor till Invandrantidningens frågespalt, och som besvarades av två kuratorer anställda av arbetsgruppen. Trankell tog med sig Kjell Öbergs information och berättade om detta på en forskardag vid institutionen, och bedömde att materialet kunde ligga till grund för en licentiatavhandling. Några månader senare knackade jag på hos Trankell och berättade att jag var intresserad av att arbeta med brevmaterialet.

Så började jag. Under hösten 1968 kontaktades Trankell av den just då tillsatta Invandrarutredningen angående forskningsprojekt knutna till utredningen. Harald Swedner, sociolog i Lund, blev också knuten till Invandrarutredningens forskargrupp. Utredningen anslog vissa medel till mitt doktorandarbete, inte så mycket men en bra start. Trankell startade Arbetsgruppen för invandrar- och minoritetsforskning våren 1969. Jag blev dess sekreterare. Vi ordnade vi en del seminarier. Ett minnesvärt seminarium ägde rum på Pedagogiska institutionen med två av Swedners doktorander. Dessutom deltog Sven Alur Reinans från Invandrarutredningen, och en ung doktorand i nationalekonomi från Lund, Eskil Wadensjö. En av frågorna på dagordningen gällde om Invandrarutredningen skulle få utrymme för frågor i en större survey som genomfördes av Expertgruppen för arbetsmarknadsanalys (EFA) för att undersöka svenskars inställning till invandrare. Trankell analyserade materialet från den delen av EFA-undersökningen, Eskil Wadensjö en annan del av EFA-materialet. Det gick några år. Eskil Wadensjö disputerade 1972, jag disputerade 1973 och Billy Ehn, som jag fått kontakt med, disputerade 1974. Vi tillhörde troligen den första generationen unga forskare med doktorsexamen som disputerade inom det tvärvetenskapliga område som i Sverige och sedan i Norden kom att kallas imerforskning.

Samhällets tilltagande uppmärksamhet på invandringen till Sverige som kom till uttryck under senare delen av 1960-talet började några år in på 1970-talet avsätta spår i forskarvärlden. Men forskningen bedrevs vid olika institutioner med just inget samarbete med varandra. För Arbetsmarknadsdepartementet som ansvarade för migrationsfrågorna på den tiden var forskningens splittring i ett antal relativt små avhandlingsprojekt vid skilda institutioner och universitet en källa till bekymmer. För att utforma en hållbar planering på det migrationspolitiska fältet var myndigheterna beroende av kunskap som tagits fram genom

forskning. Universitet och högskolor var själva inte aktiva i att stimulera forskning på det här området, och dessutom var den forskning som trots allt bedrevs inte koordinerad med de frågeställningar som utredare och planerare vid departementen ställdes inför.

För att råda bot på den här situationen kallade Arbetsmarknadsdepartementet forskare och representanter för universitet och högskolor till ett möte som ägde rum i regeringskansliets lokaler 1975. Mötet leddes av professorn i nationalekonom Gösta Rehn. Själv var jag skeptisk till upplägget som presenterades. Min inställning var då att forskare inte skulle liera sig alltför nära makten. Dessutom tyckte jag att den forskning man talade om föreföll vara ganska traditionell. EIFO bildades med Jonas Widgren som förste sekreterare. Han ersattes något år senare av Tomas Hammar. För min egen del hade jag ingen kontakt med EIFO förrän 1979 då jag sökte ett mindre anslag. Resten är historia. EIFO blev CEIFO och DEIFO. I sin artikel skriver Tomas om tiden efter EIFOs bildande.

Hur skulle det kunna vara år 2050?

För några år sedan fick jag ett uppdrag av Försvarets forskningsinstitut att bedöma hur den framtida migrationssituationen skulle kunna se ut. Det blev en rapport som publicerades i 2005. Uppenbarligen var min uppdragsgivare nöjd för något år senare fick jag ett nytt uppdrag, denna gång att bedöma den framtida storstadstillväxten, framför allt i utvecklingsländerna. Den rapporten publicerades 2009. De två uppdragen handlar om relaterade fenomen, det första om internationell migration, det andra om flykten från en rural levnadsform och en landsbygd som inte längre kan försörja en snabbt växande befolkning. Att söka försörjningsmöjligheter genom arbete i en storstad kan ses som det första steget i en process som under ett senare skede, och kanske för en kommande generation, innebär att flytta till ett annat land där arbetstillfällena, försörjningsmöjligheter och levnadsnivåer uppfattas vara mycket gynnsammare än de villkor man har i länder som tillhör den fattigare delen av världen. Låt mig helt kort ta upp några tankar som presenteras i de två rapporterna till Försvarets forskningsinstitut.

En huvudpunkt är att människors benägenhet att flytta inom det egna landet eller till internationella destinationer kommer att bli betydligt större än vad de är idag. Detta är en del av globaliseringen av kapitalflöden, informationsutbyte och fysiska och elektroniska kommunikationsmedel. Några centrala utgångsantaganden är:

- Ekonomisk utveckling främjar internationell migration. Flera av jordens folkrikaste och tidigare förhållandevis fattiga länder håller på att träda in i en dynamisk ekonomisk expansionsfas. Det gäller framför allt Kina men även Indien och flera stora länder i Sydostasien samt Argentina, Brasilien och Mexiko.
- Transnationella nätverk främjar internationell migration. Ju fler personer som tillhör en folkgrupp med migrationsbakgrund i ett destinationsland, desto mindre är motståndet att emigrera dit. Det ligger i den transnationella migrationens karaktär att människor rör sig fram och tillbaka, ut och in, och inte minst vidare, på ett helt annat sätt än vad som kännetecknade migrationsrörelserna till Nordamerika under 1800-talet och det tidiga 1900-talet, samt efterkrigstidens postkoloniala migration till Europa och den arbetskraftsrekrytering som pågick från krigsslutet fram till 1970-talet.

- De globala mediernas fortsatta utveckling innebär att allt fler människor blir medvetna om den stora ojämlikhet som råder mellan världens rika och fattiga länder, och att allt fler blir varse det som har kallats ”kognitiva alternativ till status quo”.
- Det är förhållanden i de befolkningsmässigt stora staterna som i första hand påverkar de globala migrationsströmmarna.

För att göra en framtidsprojektion över den globala rörligheten (den internationella såväl som den nationella) behöver flera områden beaktas som vi vet påverkar migrationsflöden:

- Befolkningsutvecklingen är av central betydelse. Förhållandevis säkra framskrivningar kan göras åtminstone tjugo eller tjugofem år in i framtiden. Lite osäkrare är det att säga något om hur det kan bli om fyrtio år.
- Fördelningen av ändliga resurser är också av central betydelse. Tillgång till rent vatten är mycket ojämnt fördelad över jordklotet. Miljöförstöring och klimatförändring är faktorer som sannolikt kan komma att få stor betydelse för den globala rörligheten i framtiden. Framskrivningar som görs idag över klimatförändringen är inte allmänt och ovedersägligt accepterade, men med förfinade mätmetoder kommer tillförlitligheten troligen att öka.
- Det är svårare att göra säkra och detaljerade projektioner för den ekonomiska utvecklingen tjugo år in i framtiden, och än svårare är det naturligtvis att säga något om den globala situationen om fyrtio år.
- Allra svårast är att bedöma den politiska utvecklingen. Den är viktig när det gäller framtida massflyktssituationer.

I korthet ska jag sammanfatta:

Afrika: Flertalet länder söder om Sahara kommer även år 2050 att tillhöra världens minst utvecklade och fattiga länder. Den ekonomiska utveckling som sker kan knappt hålla jämna steg med den stora befolkningsökning som kommer att ske. Idag är medianåldern i ett land som Kenya 14 år, vilket ska jämföras med Sverige där medianåldern ligger en bit över 40 år. Rörligheten i Afrika går främst till snabbt växande mångmiljonstäder som Accra, Addis Abeba, Dakar, Kinshasa, Lagos, Nairobi och åtskilliga till. Människor rör sig också över nationsgränser till angränsande länder, och mera långväga, mot Sydafrika och mot det arabiska Nordafrika. Maghrebstaterna har avtal med EU även om de inte formellt är medlemmar. Därigenom fungerar de både som mottagande länder och transitländer för afrikansk migration mot södra Europa.

Asien: Migrationssituationen är mera komplex i Asien, och kontrasterna mellan olika regioner, och inom vissa regioner, är mycket stora. Kontrasterna är kanske som allra störst i Indien som alltjämt om 40 år har en enorm fattigdom och underutveckling i de centrala och östra delstaterna, samt i de slumområden och kåkstäder som omger de stora megastäderna. Samtidigt är Indien en av världens tre ekonomiska supermakter med en högteknologisk, kunskapsbaserad industri i de norra och västra delstaterna. Bangladesh, Pakistan och Indien kommer att få en fortsatt hög befolkningstillväxt och Mumbai är världens

största stad med enorma kontraster mellan fattigdom och rikedom. Kinas befolkningstillväxt har stannat av men den ekonomiska utvecklingen fortsätter. På grund av den befolkningspolitik som fördes under slutet av 1900-talet har Kina en betydligt mera åldersstigen befolkning än Indien. Det betyder att Kina kommer att vara tvungen att importera arbetskraft från Sydasien och Sydostasien. En verkligt avgörande fråga är om den växande levnadsstandarden kommer att leda till demokratisering eller om den kommunistiska enpartistaten behåller sitt grepp om Kina. Kommer landet att hålla ihop? Hur kommer miljöproblemen som den snabba ekonomiska utvecklingen har skapat att hanteras? Migrationsrörelser från södra Asien går både mot Kina och mot Europa/Nordamerika som dock möter stor konkurrens om eftertraktad arbetskraft.

Latinamerika: Befolkningstillväxten är stor i Latinamerika och den ekonomiska utvecklingen tar riktig fart i några av de stora länderna. Brasilien avancerar till en av jordens starkaste ekonomier. De stora migrationsströmmarna är från landsbygd till växande megastäder. Från de fattigare andiska staterna och Centralamerika går migrationsströmmarna även i fortsättningen mot Nordamerika, men numera även mot Brasilien och Rio de la Plata-regionen.

Europa, Nordamerika och Oceanien: Befolkningsutvecklingen i dessa delar av världen stagnerar. Särskilt Europa får en åldrad befolkning. Om välfärdssystemen ska kunna hållas igång fordras rekrytering av invandrad, välutbildad arbetskraft. Dock råder stor konkurrens om eftertraktad arbetskraft. Nordamerika och Oceanien håller ställningarna någorlunda i kraft av en relativt ung befolkning idag, medan den ekonomiska utvecklingen i Europa stannar av. EU som nu inkluderar Turkiet, hela Balkan och Ukraina, och som har nära förbindelser med Maghreb och staterna i östra Medelhavsregionen är visserligen en ekonomisk och politisk maktfaktor, kanske framför allt som en modell för hur demokratiska stater tillsammans har kunnat utveckla fredlig samlevnad. Med en åldrande befolkning och krympande ekonomi är dock framtidsutsikterna inte lika ljusa som de var under det tidiga 2000-talet. Genom de transnationella nätverken rör sig människor både till och från Europa, kanske mest från.

Vilka konsekvenser får denna samhällsutveckling för de vetenskaper som studerar samhället?

De tongivande ämnena som ingår i den samhällsvetenskapliga familjen uppkom och/eller fick sin utformning under industrialismens samhällsomvandling, demokratins genombrott och individens födelse. Vi talar om den senare delen av 1800-talet. När ett ämne väl accepterats som en självständig medlem av den här familjen kommer diverse strukturella förhållanden inom det akademiska systemet som exempelvis att professorer (ämnesföreträdare) som utses innehar tjänsten under mycket lång tid, allra minst fram till pensioneringen, att verka så att akademierna är konservativa bastioner i kunskapsmässigt hänseende. Det finns viktiga poänger med detta, kanske allra viktigast att vetenskaplig kunskap måste ha en helt självständig ställning gentemot samhällets övriga maktcentra. Tragikomiska exempel finns från Sovjetunionen på hur vetenskapen där korrumpades av den härskande maktapparatusens ideologi. Det kan alltså finnas en sund skepsis mot att alltför snabbt och alltför ogenomtänkt tillåta nya ämnen att etablera sig.

I princip har alla samhällsvetenskapliga ämnen avsondrats från filosofin. Det har skett genom specialisering. Problemet är att specialisering har gått hand i hand med teoretisk reduktionism. Att specialisera sig är att avgränsa synfältet, den breda blicken, att koncentrera sig, att gå på djupet med ett fenomen, men då ofta på bekostnad av komplexitet. Det finns emellertid ingenting som säger att en specialisering inte skulle kunna göras genom att vidga blicken, att ta in hela kontexten inom vilket fenomenet ifråga utspelar sig. Vetenskapsteoretikern och filosofen Niklas Luhmann har utvecklat just ett teoretiskt perspektiv om komplexa fenomen.

Imerforskningen, eller som vi kan kalla den, imerologin, studerar komplexa fenomen. Jag tror att Luhmanns perspektiv har mycket att tillföra denna forskning. Samtidigt tror jag att de idag etablerade samhällsvetenskaperna, som självklart kommer att bestå, har visat sig ha svårt att tillföra relevant kunskap om imer, globalisering och transnationalism.

Det har visat sig vid framskrivningar, att det tenderar att bli mycket mera av de förhållanden som projektionen gäller än vad man föreställde sig vid framskrivningstillfället, men ibland mycket mindre. Sällan träffar man rätt. Förklaringen är att extrapoleringar från rådande trender har svårt att beakta oväntade händelser, teknologiska nymodigheter och vetenskapliga genombrott. Men oftast beror nog underskattningen på bristfälliga data och ofullständig analys. Min spekulering är att den globala mobiliteten kommer att bli mycket större än vad framskrivningar idag låter antyda.

Imerologin sysslar därför med ett helt avgörande samhällsfenomen. Imerologin, en holistisk samhällsvetenskap, blir den samhällsvetenskapliga fakultetens viktigaste ämne. De traditionella ämnena fungerar snarast som "hjälpvetenskaper" till imerologin. Omkring år 2050 lägger imerologins "Darwin" fram en banbrytande förklaring till det som under det sena 1900-talet sågs som en migrationsforskningens paradox – varför flyttar inte människor när de borde göra det? Det är en tänkare som likt Darwin utgår från många olikartade och tankeväckande observationer kring vilka han/hon ställer sig frågan: Varför, varför är det så här?

Charles Westin disputerade 1973 på Stockholms universitet i pedagogik med avhandlingen *Existens och identitet* och är numera professor emeritus vid Ceifo. Bland hans senare publikationer finns Westin, N. (2009) Projections of Urban Development (med Niklas Westin). *IMISCOE Working Paper* No. 25.

http://www.imiscoe.org/publications/workingpapers/documents/wp25_UrbanDevelopment.pdf och han har med Bastos, J., Dahinden, J. & Gois, P redigerat *Identity processes and dynamics in multi-ethnic Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press (2009).

Från arbetskraftsinvandring till flykting- och familjeanknytningsinvandring

Eskil Wadensjö

Min startpunkt

Mitt intresse för invandringsforskning startade 1967. Jag var doktorand i nationalekonomi vid Lunds universitet inriktad på forskning inom området matematisk ekonomi. Debatten om arbetskraftsinvandringen var intensiv och restriktiva regler för icke-nordisk invandring hade nyligen införts. Min handledare, professor Guy Arvidsson, blev intervjuad i ett radioprogram om invandringens ekonomiska effekter och upptäckte då han förberedde sig att det inte fanns särskilt mycket forskning på området. Efter intervjun frågade han runt på institutionen om det fanns någon som var intresserad av att forska på området och nämnde att det fanns en nystartad expertgrupp inom Inrikesdepartementet, EFA, som kunde ha medel för sådan forskning. Jag tyckte att det lät spännande och anmälde mitt intresse. Jag hade läst David Schwarz antologi, *Svenska minoriteter* (Aldus, Stockholm, 1966) och hade alltså någon bakgrundskunskap. Att min hustru var född i ett annat land än Sverige bidrog säkert också till intresset.

Jag läste in vad som fanns på området, vilket inte var så svårt. Det fanns inte särskilt mycket forskning nationellt eller internationellt inom vare sig nationalekonomi eller andra discipliner. Jag skrev en forskningsansökan till EFA, fick den beviljad och började forska 1968. Jag upptäckte att det saknades grundläggande information om invandrarna och deras villkor och sökte därför medel från Riksbankens jubileumsfond. Min ansökan beviljades och jag fick ett större anslag för att SCB skulle kunna intervjua 3 500 arbetskraftsinvandrare (från Finland, Italien, Jugoslavien och Tyskland) och en svensk jämförelsegrupp på 1 000 individer. Min avhandling baserades i mycket på denna intervjuundersökning men också på annat material, bl a reste jag från Trelleborg i söder till Alfta i Hälsingland i norr och intervjuade fackklubbsordföranden och personalchefer i företag som hade rekryterat arbetskraft utanför Sverige.

Vid sidan av seminariet vid den nationalekonomiska institutionen startade vi, några doktorander som höll på med invandringsforskning i olika ämnen (ekonomisk historia, nationalekonomi, sociologi), en egen seminarieriserie där vi diskuterade utkast till våra avhandlingar. De båda seminarieserierna gav en tidig lärdom i att det var viktigt både med ämneskompetens, i mitt fall nationalekonomi, och med kunskaper på forskningsområdet. Medlemmar i den flervetenskapliga gruppen var aktiva i att organisera det första nordiska mötet för forskare inom området internationell migration och integration. Det ägde rum i Korsör i april 1970. En i gruppen, Thomas Thomell, redigerade konferensvolymen.

Forskning om internationell migration och integration under 1960- och 1970-talen

Forskningen om internationell migration och integration handlade i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet i såväl Sverige som andra länder främst om arbetskraftsinvandringen. Forskningen då kan grovt indelas på följande sätt:

- *Forskning om den internationella migrationens bestämningsfaktorer.* Skillnader i inkomster och löner mellan utvandrings- och invandringslandet, konjunkturvariationer, informationsspridning och reglering av migrationen förekom som förklaringar till variationer i omfattningen och sammansättningen av invandringen. Återutvandringen uppmärksammades också.
- *Forskning om invandrarnas situation i invandringsländerna.* Forskningen på detta område gällde kanske främst hur invandrarna klarade sig på arbetsmarknaden – sysselsättning, löner och arbetsmiljö – både på kort och lite längre sikt. Assimilering eller integration var en fråga som analyserades och undersöktes redan då. Också invandrarnas situation på bostadsmarknaden uppmärksammades liksom invandrarnas ställning rättsligt sett. Språkfrågan blev mycket uppmärksam. Skulle barnen till invandrare undervisas på sitt modersmål, på svenska eller både och? Halvspråkighet lanserade som begrepp. En övergripande fråga var om invandrare diskriminerades och i så fall i vilken omfattning. Själv skrev jag just om diskriminering i den andra boken som David Schwarz redigerade, *Identitet och minoritet: teori och politik i dagens Sverige*, (Almqvist & Wiksell, Stockholm 1971). Det började också komma studier av olika grupper av invandrare baserade på kvalitativa metoder.
- *Forskning om effekterna för invandringsländerna.* Denna forskning gällde i hög grad ekonomiska effekter, bland annat på betalningsbalans, konjunktur, löner, arbetslöshet, bostadsmarknaden och den offentliga sektorns finanser. Dämpade eller ökade arbetskraftsinvandringen konjunktursvängningarna? Förbättrades eller försämrades de offentliga finanserna av arbetskraftsinvandringen?
- *Forskning om effekterna för utvandringsländerna.* Forskningen behandlade till stor del effekter av samma slag som för invandringsländerna – betalningsbalans, konjunktur, löner, arbetslöshet, bostadsmarknaden och den offentliga sektorns finanser – men med effekter som ofta gick i motsatt riktning. ”Brain drain” var en fråga som mötte stort intresse bland forskare om än inte i Sverige. Hur påverkas ett lands ekonomi när många högre utbildade lämnar det?

Min egen doktorsavhandling, *Immigration och samhällsekonomi*, som blev klar våren 1972 behandlade dessa fyra områden ur en samhällsekonomisk synvinkel. Avhandlingen utgavs året efter på Studentlitteratur i en något omarbetad form.

En förändrad invandring och en förändrad politik

Invandringen i Sverige minskade markant några år in på 1970-talet. Från mitten av 1980-talet ökade den gradvis igen men nu var det inte främst arbetskraftsinvandring utan flyktinginvandring och senare anhöriginvandring som dominerade. Bakom nedgången i

arbetskraftsinvandringen stod en sämre ekonomisk utveckling i Sverige men också en mer restriktiv invandringspolitik. Det skedde också en omsvängning från en assimileringspolitik till en integrationspolitik. Ett exempel på detta var införandet av hemspråksundervisning i skolorna. Jag fick en illustration av detta i familjen: min äldsta dotter läste om den nya reformen i det senaste numret av *Ny i Sverige*, Invandrarverkets tidskrift, som låg där hemma, förstod att hon var berättigad till hemspråksundervisning, tog med sig tidningen till skolan och dagen efter hade hon en hemspråkslärare (Lunds kommun agerade med hög effektivitet).

Hur har forskningen om internationell migration och integration förändrats?

Forskningen om internationell migration och integration har vuxit enormt i omfattning sedan början av 1970-talet. Inom nationalekonomisk forskning är det lätt att se på de årliga konferenserna i EALE (European Association of Labour Economists) och ESPE (European Society of Population Economists). Antalet presenterade uppsatser som behandlar migration och migranter har ökat starkt år från år. Men forskningen har också förändrats vad gäller de frågor som behandlas, datakällorna och de metoder som används.

Forskningsfältet

Forskningen under 1960- och 1970-talen rörde till övervägande del arbetskraftsinvandringen, i Sverige främst den stora finländska gruppen. Under senare decennier skedde i Europa en gradvis övergång till studier av flyktinginvandring och än senare anhöriginvandring i takt med att invandringen ändrade karaktär. Denna förskjutning av fokus skedde inte på samma sätt inom forskningen i USA, Kanada och Australien, där arbetskraftsinvandringen hela tiden varit mer omfattande än flyktinginvandringen. Under senare år har intresset för forskning om arbetskraftsinvandring åter blivit större i Europa. En orsak är att arbetskraftsinvandringen ökat till följd av utvidgningen av EU 2004 och 2007, en annan är önskan att studera hur det går på lång sikt för invandrare och hur det går för barn och barnbarn till invandrare. Denna forskning gäller främst arbetskraftsinvandrare från slutet av 1940-talet fram till början av 1970-talet som har varit här tillräckligt länge för att sådana undersökningar ska vara möjliga.

De forskningsfrågor som behandlades under den tidigare perioden är aktuella för forskarna också nu men många fler studier görs och de avser fler länder. Fokus har delvis förändrats. Forskningen av de tidiga arbetskraftsinvandrarerna var i mycket en forskning om arbetsförhållanden. Många invandrare hade fysiskt krävande arbeten med dålig arbetsmiljö. För de senare komna flyktingarna har problemet framför allt varit att många inte fått arbete. Integrationen på arbetsmarknaden är långsam. Även forskningen om bostadssegregationen och dess följder har blivit mer omfattande. De utrikes födda har blivit betydligt fler och många bor i bostadsområden i större städers ytterområden. Ett ökat intresse bland forskarna finns också för hur det går i skolan för invandrare som kommit som barn och för barn födda i Sverige vars föräldrar invandrat. Även vad gäller den teoretiska forskningen har stora framsteg gjorts.

Data och metoder för forskning

En mycket viktig förändring är den förbättrade tillgången till registerdata. Många frågor som tidigare inte varit möjliga att belysa på grund av bristen på data går nu att undersöka med hjälp av olika register. Det beror inte bara på att det går att använda registerdata för vetenskapliga undersökningar utan lika mycket på att datatekniken utvecklats så att det går att behandla mycket stora datamaterial.

Metoderna som används vid registerundersökningar har också blivit mycket mer avancerade. Det gäller kanske inte minst de ekonometriska metoderna inom nationalekonomisk forskning men också metoder som används inom andra discipliner. Bättre metoder och bättre databehandling visar ibland att tidigare uppnådda resultat inte håller.

Vissa uppgifter går inte att finna i administrativa register hur många register man än kombinerar och vissa personer finns inte i register (så kallade papperslösa invandrare). Information måste samlas in på andra sätt. En metod är intervjuundersökningar av ett större urval av invandrare. Det går i sådana undersökningar att till exempel fråga invandrarna om utbildning och arbetslivserfarenhet före ankomsten till invandringslandet, nätverk, hälsotillstånd och språkkunskaper. En andra metod är längre intervjuer med mer avgränsade grupper av invandrare. En tredje metod är deltagande observationer, att följa till exempel vad som händer i klassrummet eller vid polisens kontakter med ungdomar med eller utan invandrarbakgrund. En fjärde metod är experiment av olika slag, till exempel att sända fiktiva arbets- eller bostadsansökningar till arbetsgivare eller hyresvärdar där den fiktiva arbets- eller bostadssökandes namn antingen pekar på svensk eller invandrarbakgrund.

Det är viktigt med både kvantitativ och kvalitativ forskning. I många fall kan forskning med en metod inspirera till forskning med annan metod. Resultat från kvalitativ forskning kan leda till forskning med kvantitativa metoder (hur vanligt är det fenomen som man stött på i intervjuer?) och vice versa (vilka individuella övervägande ligger bakom det vi kan se i registerdata?)

Discipliner och forskningsområde

Vi har ett samhälle präglad av mångfald. En stor och ökande andel av befolkningen är född utanför landets gränser. De flesta har släktingar i tidigare, samma och senare generationer som är födda i länder utanför Sverige. Själva kan jag i min släkt definierad på detta sätt räkna till tio olika födelseländer utöver Sverige och det är säkert inte unikt.

Internationell migration och integration är inte en forskningsdisciplin utan ett mycket viktigt empiriskt och teoretiskt forskningsområde. Det är av utomordentlig vikt att det finns forskning om invandring och integration inom olika discipliner. Det krävs självklart kunskap om forskningsområdet som går utöver den egna disciplinen, men en sådan kunskap är inte tillräcklig. För att kunna forska om ekonomiska effekter behöver man ha en nationalekonomisk utbildning och för att kunna forska om invandrares språkanvändning måste man ha en lingvistisk utbildning för att nämna ett par exempel. Det räcker inte heller med att en gång ha haft aktuell kunskap i sin disciplin. Ny forskning förändrar ständigt vad som är aktuell kunskap i disciplinen. Den som forskar på ett visst sakområde måste alltså

ha aktuell kunskap både i sin disciplin och om forskningen om sakområdet inom egen och andra discipliner.

Det är viktigt att det finns forskare som under lång tid ägnar sig åt studier av internationell migration och integration. Men det är lika viktigt att forskare, som främst ägnar sig åt andra frågor, också i sin forskning behandlar internationell migration och integration. De kan tillföra mycket genom sina kunskaper från andra områden. Forskningen och forskarna får inte bli ett slutet område och en sluten grupp. Väsentligt är också att förstå att forskningen rent organisatoriskt kan se ut på olika sätt – mångfald är viktigt också på detta område.

Eskil Wadensjö Disputerade 1972 i nationalekonomi på avhandlingen *Immigration och samhälls-ekonomi* vid Lunds universitet och är sedan 1980 professor vid Institutet för social forskning vid Stockholms universitet. Bland hans publikationer finns *Immigration and the Public Sector in Denmark* (med Helena Orrje) Aarhus: Aarhus University Press, 2002 samt *Unequal Treatment. A Study in the Neoclassical Theory of Discrimination* (med Mats Lundahl), London: Croom Helm och New York: New York University Press, 1984.

Varthän imerforskning?

Mekonnen Tesfahoney

Augusti 2009. Media rapporterar om oroligheter och bränder på flera orter i Sverige. Brandkår, ambulans och polis möts av stenkastning. Händelserna i Rosengård (Malmö), Backa (Göteborg), Gottsunda (Uppsala) påminner om hösten 2005 i Paris förorten *Clichy-sous-Bois*, fast i mindre skala och intensitet. Det rapporteras om att det som hänt är delvis en reaktion på polisbrutalitet och att åklagare har inlett förundersökning mot poliser som misstänks för grov misshandel i samband med deras ingripande i oroligheterna i Gottsunda i september (Svt text 2009-09-07; s 106). ”Bråken är inte integrationsproblem. Det är ungdomsgång som har listat ut ett enkelt sätt att få uppmärksamhet”, menar integrationsministern Nyamko Sabuni, och det ”är inte acceptabelt” tillägger hon.

Snarare vittnar händelserna om följderna av tilltagande klassmässiga och etniska motsättningar – i Sverige och på andra ställen runt om i Europa. Många förorter har blivit inte mer än förvaringsplatser eller läger för fattiga och icke-vita. Förortssverige kan ses som en del av transnationella nätverk av platser eller läger avsedda att inhysa en global underklass (etnoklass). En växande skara människor som redan i förväg är strukturellt överflödiga och dömd till eliminering – antingen genom fysiskt våld och/eller genom att förtvina och långsamt dö ut i dessa läger (Balibar 2003). Det som händer i förortssverige är således en reaktion mot en (rumslig) politik som har pågått länge och vars lösning på tilltagande klassmässiga och etniska klyftor går ut på att spärra in ”icke-önskvärda” grupper.

Stockholmsprogrammet, som bland annat går ut på att inrätta ännu hårdare kontroller av Europas redan idag hårt bevakade inre och yttre gränser, är ett uttryck inte bara för ett alltjämt växande kontrollsamhälle och den färgade blick som ligger till grund för disciplinering, kontroll och övervakning, utan även för det allmänna strukturella och symboliska våld som riktas mot fattiga, färgade, muslimer och ”hotfulla” andra. Vi befinner oss i en profascistisk tid, skulle jag vilja påstå, där politik först och främst handlar om att tillgodose finanskapitalets, de (multinationella) bolagens och andra ekonomiska sammanlutningars intressen. Folket är inte längre politikens självklara utgångspunkt utan blivit ett bihang till ekonomismens logik. Rättigheter och skyldigheter är inte givna i förhand utan måste förtjänas och fördelas på basis av marknadens rationalitet. Programideologiskt skalar staten bort sitt ansvar som det gemensamma förvaltaren. Fram växer istället – *the lean and mean state* – nattvaktarstaten där statens uppgift handlar om att se till att befolkningen följer marknadens diktat. Politikens uppgift i en postpolitisk samtid är att utse vem som ”är bäst på att administrera Sverige”, som Maud Olofsson formulerade det i Alliansen andå. Den slanka staten marknadsfundamentalismen och profascismen hör ihop. I flera europeiska länder sitter högerpopulistiska och fascistiska partier i parlamenten. Så också i Sverige där sverigedemokraterna växer stadigt och kan komma in i riksdagen redan nästa år – sannolikheten att partiet kommer att spela en vågmästarroll anses vara stor (SvT 2009-08-27).

Det som händer i förortssverige är likaså ett – om indirekt – tecken på imerforskningens öde. Även imerforskning går igenom en *backlash* – ett annat slags motstånd, eld och stenkastning – en ideologisk motattack mot allt vad diskriminering, rasism och klassförtryck med etniska förtecken heter på bred front. Liksom förorten befinner sig imerforskning och dess kärnfrågor i ett trängt läge – i Sverige, Norden, på EU nivå och internationellt. Globalt lyckades inte heller FN enas om en konvention mot rasism och diskriminering i alla dess former trots två försök år 2001 respektive 2009. Med terrorism, religiös fundamentalism, föreställningar om olika slags risker och säkerhetshot har man lyckats förlägga imerforskningen och dess kärnfrågor till idéernas förortsrum. När Ranstorp & Dos Santos i en rapport vintern 2009 utifrån en undermålig vetenskaplig undersökning målade upp ett immanent terroristhot, fick detta Nyamko Sabunis välsignelse utan att ministern ens hade läst rapporten. Detta är ett exempel på just hur långt denna motattack har gått och vad den har uppnått. Ändamålet helgar medlen. Även Zarembas tidigare nonchalanta och förlöjligande artikel om diskriminering – *Känner du dig diskriminerad lilla vän?* – återger samma princip. Den kompakta negativa kritik och intoleranta mottagning som SOU utredningen om *Integration, makt och strukturell diskriminering* (2005–2006) fick, är ytterligare ett av många exempel på samma sak.

I ljuset av detta ser jag följande som imerforskningens angelägna framtida uppgifter och utmaningar:

1. Imerforskning har – om än oavsiktligt – bidragit till att klass, som en viktig social kategori, har hamnat i skymundan till förmån för frågor om identitet, kultur, etnisk- och könstillhörighet. En viktig utmaning för imerforskning är således att ännu tydligare relatera frågor om migration etnicitet och rasism till klass. Imerforskning behöver därför stärka en intersektionell ansats.
2. I den postpolitiska samtiden har klass, köns- och etniska strukturer och skillnader kommit att handla om ”teknisk administration av skillnader” (Ong 2006). Vilka konsekvenser bär den postpolitiska samtiden med sig för imerforskning i Sverige och internationellt? Innebörden av det postrasistiska tillståndet bland annat för frågor om rättvisa, jämlikhet och motstånd behöver studeras.
3. En annan angelägen fråga för imerforskning i linje med detta är att stärka forskning om den tilltagande inramningen av frågor som rör rasism, diskriminering, etnisk identitet och migration i nyttomaximerings logik och vad det innebär i kampen mot rasism, diskriminering och förtryck. Imerforskning måste verka mot avpolitiserings av frågor om rasism, migration och diskriminering. Bland annat hur denna avpolitiserings stärker högerextrema grupperingar och rörelser.
4. En av utmaningarna som imerforskning står inför är att lyfta imerfrågor ut ur nattväktarstatens moraliserande, hot-, lag- och ordningsinramning av klass-, etniskt och könsförtryck samt brottsstämplantet av det rättmättiga motståndet mot orättvisor. Nyamko Sabunis uttalanden i samband med händelserna i förortssverige i augusti/september 2009 exemplifierar just detta. Ett annat är den onyanserade, oproportionerliga och ensidiga uppmärksamhet som frågor som rör ”hedersrelaterat våld” får.

5. I detta ingår även att återta imerforskningens legitima och rättmättiga plats. Dels genom att stärka banden med olika motståndsgupper – såväl lokalt på hemmafronten som transnationellt; dels genom att hitta olika sätt att mobilisera forskare och aktivister mot den backlash som drabbat imerforskningens kärnfrågor. Att skapa flera fora där imerfrågor intar en självklar plats är en utmaning som imerforskning står inför. Till skillnad från genusfrågor har inte imerforskningen lyckats etablera sig på bred front som ett nödvändigt, legitimt och givet tema inom universiteten och i akademien. Frågor om rasism, migration, etnicitet, med mera anses som något som berör endast den andra. I detta sammanhang ser jag intresset för och behovet av att ha starka institutionella företrädare för imerforskning i Sverige, till exempel IMER-förbundet, särskilda centra eller institutioner som en angelägen fråga.
6. Postkoloniala teorier och perspektiv har inneburit en positiv utveckling av imerforskningen. Dessa har även spelat en viktig roll i att placera imerforskningens kärnfrågor i en vidare samhällsvetenskaplig och humanitär kontext. Däremot har imerforskningens fokus på integration och assimilation varit statisk och har på sistone mer eller mindre blivit arena för entreprenörstyrd imerforskning där företag, konsulter och andra kommersiella/privata intressen äger frågor om integration/assimilation och mångfald.

Mekonnen Tesfahune disputerade 1998 i kulturgeografi vid Uppsala universitet och är nu lektor vid Institutionen för samhälls- och livsvetenskaper, avdelningen för Geografi och turism, Karlstads universitet. Bland hans publikationer finns *Imag(in)ing the other(s). Migration, Racism, and the Discursive Constructions of Migrants*, Uppsala universitet, 1998 och han är medredaktör till boken *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*, Stockholm: Tankekraft, 2008.

IMER. Fältet som ingen (som jag känner) vill tillhöra men som alla (som jag känner) är arga på

Diana Mulinari

Jag planerade att skriva om IMERs utveckling som vetenskapligt fält. Men fältens utveckling låter som desinfektionsmedel. Jag kan inte lura mig själv och andra. Jag kan inte skriva om IMER som om det bara skulle vara ett vetenskapligt fält som besvarar forskningsfrågor som har väckt mitt så kallade vetenskapliga intresse. Som om inte hela mig skulle vara en produkt över de tusentals dialoger, bråk, förälskelser och besvikelser som jag har haft med och genom fältet.

Min ingång i fältet kom från Tredje Världen Studier, det vill säga genom mitt intresse för att förstå hur globala former för ojämlikhet var kopplade till specifika genusregimer. Det utvecklades utifrån min och många andras övertygelse av att feministisk teori var otillräcklig och problematisk i synen på kvinnor i tredje världen. Jag saknar fältet ibland. Trots retoriken om studier av globala processer har IMERs forskning ofta fokuserat på Europa och Europa igen, länder i tredje världen är närvarande i den mån migrationsprocesser är relevanta för att förstå etniska relationer i Europa. Även de mest kritiska röster som ingår i IMER fältet, och som ifrågasätter fältet som sådant, så som de forskare som inspirerats av postkolonial och antirasistisk teori tenderar att ha en överfokusering på Europa. IMERs forskning är fortfarande klaustrofobisk svensk/europeisk.

Hur förhåller sig antirasistisk/postkolonial teori och feministisk teori, tre teoretiska traditioner som har sitt hem i kritisk teori och dess förståelse av kunskap som ett verktyg för ifrågasättande av maktrelationer och naturaliserade hierarkier, till imerforskningen? Min personliga bedömning är att dessa traditioner historiskt sett tvingats till exil inom imerfältet samtidigt som deras röster har varit grundläggande för fältets utveckling.

Men å andra sidan vem är en IMERforskare? Eller rättare sagt vem definierar sig som en IMER forskare? Inte de nationalekonomer som hävdar att de kan räkna ut kostnader för invandring och inte heller de (få) etnologer som talar om en svensk mentalitet. De vill gärna befinna sig inom ramen för sina egna discipliner. Det finns en rad spännande miljöer som bedriver forskning om etnicitet, rasism och migration men de flesta forskare inom dessa miljöer skulle definiera sig inom ramen för deras disciplingränser så som religionsvetare, sociolog, litteraturvetare eller statsvetare. De skulle hävda att vad som kännetecknar deras arbete är att de med andra forskare delar ett intresse för kopplingen mellan den analytiska kategorin etnicitet och globala processer. Det är mycket möjligt att de använder sig av ett antal namn för att definiera sig själva och andra såsom marxister, poststrukturalister, postmoderna, postkoloniala, feministiska, queer men sällan IMER forskare.

Jag bestämde att jag skulle bort från IMERforskning (definierat inom ramen för fältets institutionalisering i olika universitet runt omkring i landet) när feministiska intellektuella som jag älskade så som bell hooks, Gloria Anzaluda och Chandra Mohanty definierades ut från fältet. Jag bestämde att jag skulle bort från IMERforskning när jag förstätt att det teoretiska perspektiv som jag identifierade med postkolonial feministisk teori definierades som både för abstrakt och för politiskt. IMER blev (i alla fall i vissa delar av landet) ett extremt normativt fält där talet om de neutrala och objektiva forskare premierades, där samarbete med den svenska staten över så kallade integrationsfrågor var en självklarhet och där andra kunskapsformer stigmatiserades.

Under många år har jag sagt till mig själv att jag inte är någon IMER forskare. Jag brukar definiera mig som sociolog (på grund av min akademiska träning) och som antirasistisk/feministisk forskare, en identifikation som markerar en förankringar i en kritisk teori tradition som ser vetenskaplig kunskap som både ifrågasättande av dominans och förtryck men också som emancipatorisk. Jag har aldrig känt mig hemma i ett fält som i sann ovetenskaplig positivistisk anda mäter pull and push faktorer eller i sann kolonial anda studerar de andra som ”främlingar” och genom exotisering, eller definierar mitt och andras liv i termer av integrationsbarometrar och andra ”vetenskapliga” modeller. Mitt intresse är att förstå ideologier som skapar smärta och död – som sexism, rasism och homofobi – samt att förstå vilken styrka kulturella praktiker har för att identifiera och kämpa mot dessa ideologier. Att följa det argumentet är att lämna IMER fältet i sökandet efter andra vetenskapliga hem, att gå i exil, en strategi som många har valt.

IMER, jag hatar namnet. Jag gjorde det sen jag fick min första (IMER) tjänst på Malmö högskola som nydisputerad. Jag hatade det med hela kroppen. Namnet på fältet gjorde ont. Det dissekerade mitt liv och många andras liv, vi blev ett studieobjekt i egenskap av migranter och vi (och andra) var värda att studera inom ramen för etablering av enbart en typ av sociala relationer (etniska). Det gjorde min och andras värld fattigare och mer begränsad. Jag gjorde från början motstånd mot fältets studieobjekt, mig själv bland annat. Fältet var för begränsande, för statligt reglerat, för nära de åtgärder som hade skapat mig som en ”invandrarkvinna”. Jag ville bort till de spännande debatterna om feministisk antropologi, till den feministiska dialogen om epistemologi. Jag ville att IMER skulle döpas om till studier av social rättvisa med tonvikten på kategori ”ras”/etnicitet.

Under tiden som jag grubblade över min självvalda IMER exil, tog formen en teoretisk och politisk gemenskap som samlade många kollegor som arbetade med frågor om rasism och strukturell etnisk diskriminering. Det är i den mening den bråkiga och brokiga gemenskapen som på olika sätt har bidragit till att sätta frågor om rasism i den svenska akademien och inom den politiska agendan.

Den gemenskapen var inte alltid enig, tvärtom, men gemenskapen grundades i en förståelse av vetenskap som ett fält där diskursen om de andra kunde ifrågasättas och kritisk granskas. Bland antirasistiska akademiker fick jag ett hem i min IMER exil.

2003 publicerades en utvärdering av IMER forskning författad av en rad internationella forskare i samarbete med Professor Charles Westin och Professor Tomas Hammar. Rapporten är en spännande läsning och erbjuder en annan förståelse av fältet än det som jag

förmedlar i denna text. Författarna konstaterar att det är svårt att etablera IMER som en transdisciplinär fält inom ramen för discipliner och identifierar ett högt antal kvinnor och invandrare bland doktorander. Med andra ord: ett marginellt ämne för en marginell grupp. Författarna konstaterar att det fattas forskning om de hinder som skapas genom institutionell rasism (författarnas egna ord) inom byråkratin, polisen, media och universitet samt i det relativt mer belysta område arbets- och bostadsmarknaden. Författarna hävdar vidare att IMERs forskningsstyrka har varit dess policyintervention men att den teoretiska och begreppsmässiga utvecklingen är begränsade och att kommunikationen mellan IMERforskare och NGOs har varit bristfällig.

Det är lätt att dra paralleller mellan IMER och den tidiga kvinnoforskningen. Två fält vars forskningsfrågor har var marginella för disciplinerna och vars tvärvetenskaplighet sågs med skepticism. Men det är mycket som skiljer Kvinnoforskning från IMER, inte minst Kvinnoforskningens förankring i en social rörelse och Kvinnoforskningens identifikation med en konflikt och maktteori: feministisk teori. Det har IMER alltid saknat, eller rättare sagt, inte velat identifiera sig med. Det är den styrka som det antirasistiska/postkoloniala fält är bärare av. Det är den styrka som kan bära IMERs fält fram.

Det är enkelt att 2010 visa på den vitalitet och fruktbara utveckling inom fältet i egenskap av avhandlingar och böcker. Det är också enkelt att visa på att det finns en närvaro av forskare i det offentliga samtalet samt att många intervenerar i den statliga agendan för att lyfta fram etnisk diskriminering. Det är också enkelt att konstatera att den kunskap om rasifieringsprocesser, kulturell rasism och etnisk diskriminering som produceras inom fältet hjälper många (inte minst mig) att förstå att det personliga är politiskt, en förståelse som förvandlar upplevelser av individuell exkludering och stigmatisering till en förståelse av sociala relationer som skapar vissa som vinnare och andra som förlorare. I dessa avseende har IMER fältet eller IMER fältet i exil spelat en viktig roll för IMERs utveckling och diversifiering.

Läsaren kan tro att jag kämpar mot väderkvarnar. Det skulle kunna hävdas att IMER är och förblir ett akademiskt fält som alla andra, ett akademiskt fält där den ”normala” akademiskt reglerade kunskapsproduktionen äger rum. En akademisk vetenskaplig produktion, har feministiska forskare hävdad, som ofta osynliggör underordnade grupper som kunskapsbärande projekt och som (fortfarande) ifrågasätter den intellektuella auktoritet av de forskare som är kodade som kvinnliga. En akademisk vetenskaplig produktion, har postkoloniala hävdad, vars roll i skapandet och legitimeringen av koloniala och rasistiska föreställning om de andra är väl belyst. Kanske har läsaren rätt. IMER är ett fält som ”alla andra” vetenskapliga fält. Då är IMER ingen plats för mig och många andra. För att jag (med många andra) fortsätter att tro på Bertolt Brechts förståelse av kunskap som sätter ramen för 2010 Bienalen i Istanbul: ”And now do not shut your eyes and don’t desert. But learn to learn and try to learn for what”.

De som är inte rädda är okunniga eller för privilegierade, tänker jag ibland när jag ser kristen, muslim och sekulär fundamentalism och högerextrema politiska partiers frammarsch över hela Europa. De som inte är rädda är okunniga eller för privilegierade, tänker jag när jag ser hur dessa konflikter kommer att äga rum genom kvinnors kroppar som debatten om slöjan över hela Europa visar. De som inte är hoppfulla är okunniga eller för

privilegierade, tänker jag ibland när jag ser att drömmar om en annan värld blir globala och genom många röster och mångas närvaro möjliga. De som inte är hoppfulla är okunniga eller privilegierade, tänker jag när jag ser den fundamentala roll som kvinnor som politiskt subjekt spelar i skapande av former för inkluderande solidaritet på lokal och global nivå.

IMER står inför många svåra utmaningar. Den svenska välfärdsstaten som var bärande i dess agenda om invandrare och om integration inom ramen för nationalstaten har försvagats. Å andra sidan erbjuder den nya neo-liberala regimen ett erkännande av multikulturalism inom ramen för konsumtion; ett erkännande av diskriminering inom ramen för exploatering av migrerad arbetskraft. Ett erkännande som konfronteras med konservativa krav på assimilering av "invandrarna" i de europeiska värderingarna.

Den första utmaningen är att teoretisera politik och politisera teori med syfte att skapa kunskap som tar ställning för social rättvisa utan att förenkla, simplificera och generalisera kunskapsproduktion. Den andra är att öppna fältet till en global dialog genom forskningsfrågor som överskrider den metodologiska nationalismen och fokus på Europa. Den tredje är att erkänna styrkan i en rad kritiska perspektiv som historiskt har varit marginella (så som feministisk teori, kulturstudier, postkoloniala studier) samtidigt som dess emancipatoriska styrka kritiskt granskats och utforskats.

Det har tagit emot en del tid att skriva dessa få sidor. Det var svårare än vad jag trodde att skriva om IMER. Kanske är det många som känner igen sig i min exilposition, i min kluvenhet inför fältet, min ilska men också min övertygelse att fältet bär grundläggande frågor och att det är möjligt att trots exilen och tack vare den söka efter svar?

Kanske är det den bästa tid för IMER?

Diana Mulinari disputerade 1996 i sociologi i Lund och är nu professor i Genusvetenskap vid Centrum för Genusvetenskap, Lunds Universitet. Hon har bland annat publicerat 'The new Swedish working class. Swedish unions and migrant workers' (med A Nergaard) i *Race and Class*, 2004,3:11-28 och 'Women friendly? Understanding gendered racism in Sweden' i Melby et al (red) *Gender Equality as a Perspective on Welfare: The Limits of Political Ambition?* London: Routledge, 2007.

Reflektioner om IMER-forskningen

Wuokko Knocke

Det finns ett påtagligt problem med akronymer. Det är ofta bara de invigda och närmast berörda som känner till hur förkortningen låter i förlängning. Den gren i forskningen som går under beteckningen IMER är inget undantag. Säg IMER till någon utomstående och du möts högst sannolikt av en oförstående och frågande blick. Varför påpekar jag detta inledningsvis i detta korta inlägg? Det finns flera skäl till det och jag skall diskutera dem som jag kommit att tänka på.

För det första är det beklagligt att denna förkortning är främmande för många som torde – och borde – ha ett intresse för den forskning som ryms inom detta fält. Till de kategorier av användare som har stor anledning att ta till sig den forskning som bedrivs och de forskningsresultat som finns under beteckningen IMER kan bl a räknas politiker, lokala och regionala makthavare liksom tjänstemän inom flyktingmottagningen. En utvärdering vid Malmö högskola, den enda högskola som haft IMER-ämnet i sin grundutbildning, har kunnat bekräfta att ämnet inte är särskilt känt bland studenternas framtida arbetsgivare eller bland tjänstemän på kommunal eller regional nivå.

Är detta en fråga som handlar om marknadsföring eller finns det anledning att diskutera akronymen IMER? Är 'Internationell Migration och Etniska Relationer' fortfarande den mest adekvata benämningen för detta forskningsfält? 'Internationell migration' omfattar som bekant många fenomen som till exempel flyktingrörelser undan krig och etniska oroligheter, undan förtryckande regimer, olika former av människohandel och trafficking, i viss mån rekrytering av arbetskraft, gränspendling och inte minst migration beroende på fattigdom i hopp om arbete och försörjning i ekonomiskt mer utvecklade länder.

Samtidigt finns det kanske inte så mycket grundläggande nytt i dessa förflyttningar och vandringar. I boken 'Guests and Aliens' visar till exempel Saskia Sassen (1999) att internationella, interkontinentala och interregionala migrationer har varit en vida spridd och strategisk komponent i Europas historia av urbanisering och industrialisering – åtminstone över de tre senaste århundraden. Det vi ser idag är sålunda på många sätt ett gammalt fenomen som i vissa avseenden är klädd i nya former. Den stora skillnaden är att det handlar om mycket snabbare processer än tidigare. Däremot är ojämlika maktrelationer en central komponent i dessa processer – nu liksom tidigare.

Kanske kan ändå frågan ställas om alla dessa förflyttningar och gränsöverskridande rörelser ryms inom begreppet migration? Eller behöver vi söka efter nya begrepp och benämningar för att kategorisera dessa fenomen inom forskningen? Finns det anledning att skilja mellan migration och immigration? Vi vet att det finns skillnader i hur statliga och mellanstatliga system reglerar och förhåller sig till dessa olika former av rörelser. Vad betyder för den delen globaliseringen i denna kontext?

Vi kan inte bortse ifrån att problem och frågor inom detta forskningsfält berörs av förändringar även inom den svenska kontexten. Detta visas bl a av att Malmö högskola har sett sig tvungen att ställa in sina IMER-program till hösten 2009, ett engelskt och ett svenskt, beroende på ett lågt antal sökande. Förutom de ekonomiska och resursmässiga problem som anges vara orsaken till de inställda programmen finns också, som framgår nedan, insikten i de förändringar som berör själva forskningsfältet:

*IMER-frågorna ser annorlunda ut idag än då vi startade [1997, författarens anm.].
Frågorna om invandring och etnisk och kulturell mångfald är mer inflätade i andra
sambällsfrågor och det finns ingen samhällssektor som inte berörs av dem idag.*

(www.mah.se)

Man konstaterar att programmen behöver revideras och anpassas till dagens behov och samhälle. Ett konstaterande är att det behövs en koppling till arbetsmarknaden och en tydligare yrkesprägel.

Frågan om marknadsföring är central ur flera aspekter. Ofta hörs det från politikerhåll krav på mer forskning, när det i själva verket finns en gedigen bank av forskningsresultat att tillgå. Ett problem är att mycket av den forskning som produceras inte når ut till dessa nyckelpersoner, att de inte känner till de studier och resultat som finns. Det behövs, som jag ser det, mer aktiva insatser för att föra ut kunskap och kännedom om forskningen. Ett annat problem kan vara att politiker och andra berörda inte tar sig tid att läsa de – ofta omfattande – rapporter och artiklar som produceras. Forskningen och dess resultat behöver därför i mycket större omfattning populariseras alternativt borde de föras ut på tidningarnas debattsidor för att på så sätt nå fler adressater.

Forskningen inom IMER är flervetenskaplig och kan till sin karaktär även hänföras till sektorsforskning. En genomgång av pågående projekt vid CEIFO bekräftar denna vetenskapliga och sektoriella mångfald. Mångfalden bekräftas vidare av det relativt nya FAS-centret (REMESO) vid Linköpings universitet, där man valt att lägga tyngdpunkten på migrations- och integrationsfrågor i förhållande till arbetsmarknadens och välfärdsstatens omvandling. Framför allt menar jag att de flesta av dessa projekt och forskningsfrågor är interventioner inom olika politikområden. Utöver migrationspolitik handlar de bl a om skol och utbildningspolitik, arbetsmarknadspolitik, välfärdspolitik med mera, och på en mer övergripande nivå om demokrati- och rättvisefrågor. Nästan oberoende av ur vilket perspektiv man granskar IMER-forskningen hör den per definition hemma inom något politikområde. Som Pudelns kärna, eller som den helt centrala empiriska och teoretiska frågan, framträder de ojämlika maktrelationerna, både när det gäller migrationsrörelser och inte minst när det är tal om etniska relationer.

De benämningar som har varit gängse inom detta forskningsområde har över ett antal årtionden påverkats av de frågor och tyngdpunkter som setts som politiskt angelägna och aktuella. Under ett antal årtionden under 1900-talet, de år då arbetskraftsinvandringen var en huvudfråga, dominerade begreppet 'Invandrarforskning'. Allt eftersom samhället blev mera mångetniskt, bl a beroende på den utomeuropeiska flyktinginvandringen och

nya grupper bosättning, vann frågor om integration större uppmärksamhet. Politiskt är frågan om integration fortfarande central. Ett tydligt tecken på integrationsfrågornas fortsatta aktualitet inom politiken är att regeringen håller sig med en integrationsminister.

Medan forskningen visserligen fortfarande intresserar sig för integrationsproblematiken, har forskningsfronten flyttats fram till studier med tyngdpunkt på frågor om tillhörighet och delaktighet, hinder och möjligheter, samt på tillstånd och processer av över- och underordning. Som jag ser det har fokus förskjutits till studier som anknyter till rättvisefrågor, där även exkluderande och negativa samhällsfenomen – såsom diskriminering, rasism och rasifiering – har fått en plats i diskursen. Man behöver inte gå längre tillbaka än till början av 1990-talet för att träffa på förnekelse av diskriminering och rasism alternativt fanns föreställningen att bara ett begränsat antal organiserade rasister stod för dessa fenomen. Nu har vi tack vare progressiva och kritiska forskare fått en begreppsmässig arsenal för att beskriva dessa samhälleliga avigsidor som reglerat och kringskurit livsvillkoren och valmöjligheterna för 'de andra' som lever mitt ibland oss.

On a more personal note, som det heter på engelska, har jag i min forskning utgått från de tre socialt organiserande principerna kön, klass och etnicitet för att granska arbetsmarknads- och arbetslivsvillkoren för de grupper och individer som skrivs in i kategorin 'invandrare'. Jag har däremot inte valt att kalla mig invandrarforskare eller IMER-forskare utan jag har föredragit beteckningen arbetslivsforskare. Min utgångspunkt har varit att det inte är de som kallas för invandrare som har varit problemet. Problemet har för mig varit de strukturella och institutionella villkor samt de hinder och möjligheter som de har mött på arbetsmarknaden och i arbetslivet. I detta sammanhang vill jag låna ett begrepp som formulerats av Anders Neergaard, nämligen 'underordnad inkludering' eller 'inkluderad underordning', både en process och ett tillstånd. Begreppet sammanfattar kort och koncist den arbetsmarknads- och arbetslivssituation för personer i kategorin 'invandrare' som framkommit i mina studier, vare sig det har gällt utrikes födda kvinnor eller män eller för den delen i Sverige födda ungdomar i den så kallade andragenerationen.

Varför har jag ägnat en stor del av mina reflektioner i denna text åt benämningar, beteckningar och begrepp? Syftet är inte i första hand att ifrågasätta eller föreslå vad vem vill kalla för vad. Syftet är att väcka en diskussion om hur man bäst kan precisera innehållet i detta angelägna forskningsfält så det kan marknadsföras på ett slagkraftigt sätt. Benämningar och begrepp är, som vi alla vet, bland de viktigaste redskap som vi arbetar med. Medan rapporter och artiklar bara får en begränsad spridning, tenderar benämningar och begrepp som formuleras inom forskningen att sippra ner, ofta genom massmedial förmedling. De blir en ingrediens i det populära samtalet, där de bildar underlag för dominerande, samhälleliga idéer och föreställningar. Oberoende av vad vi väljer att kalla oss betyder därför att vara forskare inom detta forskningsfält att ha ett ansvar utöver den rent akademiska meriteringen.

Wuokko Knocke blev filosofie licentiat år 1986 i Uppsala och docent i sociologi vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet 2001. Woukko är idag emerita och var tidigare verksam vid Arbetslivsinstitutet. Hon har forskat om den invandrade befolkningens situation på arbetsmarknaden och i arbetslivet med utgångspunkt i de tre socialt organiserande maktstrukturerna kön, klass och etnicitet. Två av hennes publikationer är: *'Invandrade kvinnor i lönearbete och fack* (1986), *'Invandrade kvinnor – vad är "problemet"?'*, KVT (1991, nr. 3), *'Integration or Segregation? Immigrant Populations Facing the Labour Market in Sweden'* EID (2000, nr. 3) samt *'Mångfaldens barn söker sin plats. En studie om arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund'* (2000), tillsammans med Fredrik Hertzberg.

Vi och invandrarna

Masoud Kamali

Under senare decennier har två till varandra relaterade processer, nämligen globalisering och transnationalisering, resulterat i ett ökat intresse för frågor om internationell migration och etniska relationer inom samhällsvetenskaperna. Desintegration av nationella samhällen som ett resultat av globala transformationer och ökad migration har återaktualiserat gamla frågor från det moderna projektets tidiga ålder, som till exempel frågan om hur ett samhälle är möjligt. Samhällsvetenskaperna är dock inte neutrala vetenskapstraditioner och "sanningssägare". Den "vetenskapliga sanningen" har varit starkt färgad av den europeiska historien under vilken samhällsvetenskaperna skapades och utvecklades.

Den europeiska kolonialismen har skapat koloniala föreställningar om "andra folk" i en postkolonial värld där periferins intågande i centrum, med Immanuel Wallersteins ord, synliggör det europeiska dilemmat. Europa som sedan upplysningstiden har sett sig som civilisationens, modernitetens och utvecklingens vagga uppmanas av de ökade folkflyttningarna att ifrågasätta sin självgodas spegelbild. Europeiska deklamationer av alla människors lika värde och humanism kolliderar dagligen med de europeiska ländernas strukturella och institutionella förhållanden som dagligen diskriminerar miljontals människor med annan etnisk och religiös bakgrund eller hudfärg.

Upplysningstidens filosofi och ideal inkluderade också rasistiska ideologier som så småningom fick vetenskaplig prägel och stod som sanningen om människors olikheter i världen. Den vetenskapliga rasismen skapade som en del av modernitetsprojektet en åtskiljande kultur som, med Jacques Derridas ord, inneburit diskursiva reproduktioner av "olika folk" med väsensskilda egenskaper baserad på folks hudfärg, religion, etnicitet och/eller "ras". Därför är talet om en neutral och "objektiv" vetenskap en illusion som passar till de självutnämnda "objektiva" vetenskapliga instanserna. Därför måste IMER-forskningen så som den har utvecklats i Sverige ses mot bakgrunden av en historisk utveckling där den rasistiska och postkoloniala föreställningen om "de andra" varit vetenskapligt vägledande.

Den moderna nationalstaten Sverige har historiskt sett betraktat sig som tillhörande den "unika" europeiska gemenskapen där den europeiska "rasen", som den formulerades av Carl von Linné i hans verk *Systema natura*, stå över de afrikanska och asiatiska "raserna". Rastänkandet har en lång tradition i Sverige som kulminerade i etableringen av Rasbiologiska institutet 1922. Även om arvet av den biologiska rasismen bleknade efter andra världskriget och under senare delen av 1900-talet, har en postkolonial världsuppfattning baserad på kulturella skillnader fortsatt att dominera det offentliga Sverige. Därför har forskningen om "Sveriges invandrare" i huvudsak varit fokuserat på möjligheterna till integration av folk med "andra kulturer" i det svenska samhället. Frågan om "kulturella skillnader" har kommit att spela en avgörande roll i den svenska offentligheten. Akade-

min kom också att bidra till kunskapsbildningen om kulturella skillnader vilka sedan har betraktats som avgörande för människors samexistens i Sverige. Med andra ord, forskningen har varit mycket inblandad i studiet av ”de andras” plats bland ”oss”

Integrationen av ”de andra”

Ett de facto integrationstänkande baserad på kulturella skillnader har dominerat en stor del av IMER forskningen sedan 1970-talet. Under benämningen invandrarpolitik formade denna synsättet inom, med några få undantag, såväl forskningen som den offentliga politiken under 1970- och 1980-talen i Sverige. Integrationstänkandet baserad på kulturella skillnader bidrog i själva verket till cementeringen av ett vi-och-dem-tänkandet som gjorde skillnad på ”vi” och ”dem”, på ”svenskar” och ”invandrare”. Nya rasistiska gruppers tillträde på den offentliga politiska scenen, som till exempel ”Bevara Sverige svenskt” under 1980-talet och bildandet av nya främlingsfientliga och rasistiska partier som Sverigedemokraterna och Ny demokrati i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet, har tillfört nya dimensioner i debatten om integration. De nya rasistiska partiernas politisering av invandrarfrågan och de etablerade partiernas passivitet gjorde rasismen rumsren och bidrog till att debatten om integration flyttades allt längre ut på högerskalan i politiken och resulterade i att ”de andra”, det vill säga en grupp som klumpades ihop under kategorin ”invandrare”, framställdes som ensam ansvarig för den misslyckade integrationspolitiken. Även en del forskare steg på det främlingsfientliga tåget och har genom studier av till exempel ”invandringens kostnader” eller ”invandrarnas bidragsberoende” förstärkt den politiska kursändringen.

IMER forskningens främsta reaktion på detta var fortsatta studier om integration och opinionsundersökningar som skulle kartlägga relationerna mellan ”svenskar” och ”invandrare” och/eller ”svenskarnas” inställning till ”invandrare”. Med andra ord, forskningen har i huvudsak fortsatt att präglas av ett etniskt integrationstänkande där ett integrerat ”vi” skulle integrera ett icke-integrerat ”dem”. Den politiska makten fortsatt också att betrakta integrationen som en politik för ”de andra” som skulle förverkligas genom statliga- och kommunala myndigheters tekniska insatser.

Forskningens makt eller maktens forskning

Ett av de områden som rättfärdigar Foucaults maktbegrepp och mekanismerna bakom inbördes relationer mellan makt och kunskap är just integrationsforskningen. En relativt stor andel forskare har under lång tid sysslat med forskningen om ”de andra”. Fokus för IMER-forskningen var ofta på ”invandrarna”, på deras kultur, deras traditioner, deras arbetsmarknad, deras boende, deras segregation etc. Många instanser – universitet, anslagsgivare som VR och FAS, myndigheter som Integrationsverket (1996–2006) och kommunerna – har bidragit till sådan produktion som skulle höja ”vår” kunskap om ”de andra”. Det fanns dock några kritiska forskare som, oftast utan tilldelade forskningsmedel, gick emot den icke-kritiska vetenskapliga strömmen och producerade alternativa forskningsrapporter som behandlade de strukturella och institutionella hindren för integration och social sammanhållning i landet. Något förenklad kan man säga att det har

funnits två grupperingar inom IMER-forskningen: en grupp som forskat om integration som en process genom vilken ”invandrarna” skulle bli ”svenskar” och en annan grupp som betraktade forskning av det svenska samhällets strukturella och institutionella sammanhang som central för integration och social sammanhållning.

Den första gruppens forskare dominerade fram till 2004 den officiella Sverige och formade den politiskt korrekta och naturligtvis den självdeklarerade ”vetenskapligheten” inom IMER-forskningen. De hade ofta anammat en okritisk och maktneutral föreställning om integration och var i princip engagerad i kartläggningen av skillnaderna mellan ”vi” och ”dem”. Den andra gruppen som under en längre tid hade kämpat för att ändra en forskningstradition som motverkade social sammanhållning, lyckades i våren 2004 göra sin röst hörd och få ett statligt utredningsuppdrag. ”Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering” har sedan 2004 ändrat en del av forskningsagendan inom IMER. Dessa forskare producerade under loppet av två år (2004–2006) 13 vetenskapliga rapporter i vilka drygt 100 etablerade nationella och internationella forskare deltog. Frågor om makt och den strukturella diskrimineringen kom att dominera både forskningsfältet och den offentliga debatten. Utredningen skapade ett paradigmskifte inom IMER-forskningen och påverkade den offentliga debatten och, som Stefan Jonsson skrev i DN, påverkade främst akademien och nya doktorander och forskare inom ämnet.

Detta paradigmskifte resulterade också i en sammansvärjning av politiker, journalister, nyliberaler och rasister av olika slag med syftet att motarbeta utredningen och utredaren. I denna oheliga allians deltog även en del etablerade forskare som såg sina privilegier ifrågasatta. Dessa var främst statsvetare som under längre tid i nära samarbete med den politiska makten hade monopol över statliga maktutredningar.

Den offentliga debatten och forskningen

Utredningens tillkommande hade i stort att göra med en offentlig debatt där en del kritiska forskare deltog och debatterade för ett fokusskifte inom IMER och integrationsforskningen. Den offentliga debatten och en del sociopolitiska förändringar i landet resulterade i att dåvarande integrationsminister Mona Sahlin tillsatte den nya ”utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering”. Utredningen fungerade som en stor klyv av IMER-forskningen där gamla invanda banor i vilka frågan om makt och maktutövning ofta exkluderades från frågeställningarna lämnades kvar. I min överenskommelse med ministern ingick total fria händer i att välja mina samarbetspartner och forskare i utredningen samt att kunna förbehållslös och utan politikernas inblandning lägga fram självständiga rapporter.

En del forskare inom IMER som delade utredningens perspektiv har visat stort intresse och samarbetat med utredningen. Andra såg den som ett hot mot den traditionella forskningen inom IMER och tog offentligt en fientlig inställning till den. En del andra tog en mer passiv position och nonchalerade den. På så sätt kan man säga att IMER-forskningen differentierades. Medan den kritiska forskningen gick framåt och aktualiserade nya frågeställningar och forskningsfältets globala potential, cementerades den traditionella forskningen och har sedan fortsatt i sina gamla banor.

Idag hänger utvecklingen inom IMER-forskningen samman med om vi lyckas öppna hela fältet för nya kritiska och globala teoretiska perspektiv och bli ett multidisciplinärt forskningsområde som kan bidra med både teori- och policyutveckling inom området. Den tilltagande globaliseringen och folkförflyttningar i världen kräver nya forskningsinsatser och visar samtidigt att de gamla traditionerna inom migrationsforskningen inte räcker till. Den nationella responsen på globaliseringen och den inskränkta debatten om integration baserad på olikheter i etnicitet eller nationalitet visar i ökade utsträckning att vi behöver nya teoretiska perspektiv.

Under en ganska lång tid har en stor del av den svenska migrations- och integrationsforskningen ignorerat den postkoloniala världsordningens betydelse för den globala fattigdomen och olika former av förtryck och den ojämna fördelningen av resurser som gör att många människor i hopp om en bättre framtid tar sin tillflykt till andra länder i allmänhet och till europeiska länder i synnerhet. Den europeiska postkoloniala föreställningen om andra människor hindrar sedan dessa människors chanser till likvärdig behandling och etablering i de nya länderna. De förblir ofta den ständiga invandraren eller nomaden som utgör en rotlös "ethnoscape", för att använda Arjun Appadurais benämning.

IMER-forskare måste delta i den samhällseliga debatten för att kunna påverka beslutfattare och politiker. Den etablerade föreställningen om en "apolitisk" forskning som bedrivs bakom stängda akademiska dörrar har visat vara ett sätt för en del forskare att försvara sina privilegier. I dagens värld kan vi som forskare inte bortse från mediernas och den allmänna debattens betydelse för samhällsutvecklingen. Att avskärma sig från världen och tro att folk kommer att upptäcka våra briljanta forskningsresultat är ett önsketänkande och dessutom kontraproduktivt. Samhällsvetenskaperna har utvecklats både genom deltagandet i samhällsdebatten och i sociala rörelser vilka inspirerat forskare och lett till stora paradigmskiften inom olika discipliner. Som nämndes tidigare, här i Sverige skulle vi inte fått möjligheten till att få till stånd ett ovanligt politiskt beslut som tillsatt en utredning om rasism och diskriminering om vi som forskare inte hade deltagit i den offentliga debatten. IMER-forskningens framtid hänger samman med produktionen av högkvalitativa forskningsresultat med nya perspektiv och forskarnas deltagande i den offentliga debatten. Som Émile Durkheim sade måste forskarna akta sig för att bli politiker men de kan påverka politiken och politikerna.

IMER är ett tvärvetenskapligt och relativt sett nytt forskningsområde som lider av en identitetskris. IMER-förbundet kan spela en central roll i att förstärka IMER-forskningens plattform inom samhällsvetenskaperna och kompensera något för denna identitetskris. Förbundet måste genom utökad aktivitet som att organisera nationella och internationella konferenser, utlysandet av årliga teman, kurser, uppsatstävlingar, debatter etc. etablera sig som en viktig aktör såväl som inom vetenskapssamhället som i det offentliga rummet. Både den offentliga debatten och en stor del av IMER-forskningen är influerat av postkoloniala föreställningar som försvårar utvecklingen av social sammanhållning på så väl nationell som global nivå. En del forskare inom IMER har tyvärr bidragit till kulturaliseringen av integrationsdebatten och politiken och måste därför kritiskt granska sin egen roll i teoribildningen på området. Självreflektion är ett friskt inslag som måste användas av IMER-forskarna inför nya vetenskapliga och administrativa åtaganden.

Vår framtid som ämnesområde är avhängig vår förmåga att kunna involvera nya teoretiska perspektiv och våga utmana makten i de etablerade meta teoretiska perspektiv som under en längre tid har dominerat IMER-forskningen och debatten. Vi måste sluta se ”de andra” som ständiga studieobjekt som ska utforskas och måste istället vända blicken från ”de andra” till de globala transformationer och maktutövning som tvingar många människor att lämna sina områden för ett bättre liv i andra länder. IMER måste utveckla forskningsprojekt och teoretiska ramverk som kan förklara den senmoderna världens ”disembedding without reembedding” processer, för att använda Zygmunt Baumanns ord. IMER-forskningen måste därför lämna den trångsynta nationella arenan och inkludera globala faktorer i sina analyser. Kriget i Irak och Afghanistan, Palestinafrågan, USA:s ”krig mot terrorismen”, världsbankens roll i icke-västliga länder och den av ”Väst” deklarerade ”missionen för demokrati”, är inte osvenska händelser utan är i allra högsta grad relevanta för forskningen om internationell migration och etniska relationer även i Sverige.

Masoud Kamali disputerade i sociologi 1995 vid sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Han är för närvarande anställd som professor vid Mittuniversitetet. Bland hans senaste publikationer finns *Multiple Modernities, Islam and Civil Society*, Liverpool University Press, 2006 och *Racial Discrimination: Institutional Patterns and Politics*, Routledge, 2008.

IMER i en återvändsgränd? Om kultur och kulturell rasism

Rune Johansson

Antikulturalism och analys av kulturell rasism som dominant tankestilar

IMER-forskningen är ett expanderande forskningsfält både internationellt och nationellt, men i Sverige är det fortfarande ett relativt litet ämne med hög grad av kontakt mellan olika forskningscentra. Mot den bakgrunden har vissa former av vetenskapligt tänkande och analys tenderat att få speciellt stort genomslag eller dominans. Man kan i det sammanhanget tala om paradigm, eller åtminstone om dominant tankestilar och tankekollektiv (Fleck 1997). Detta kan ha problematiska konsekvenser för forskningens utveckling, något som kommer att diskuteras i det följande.

En sådan dominant tankestil inom IMER-forskningen, både i Sverige och internationellt, tycks vara den kritiska hållningen mot kulturell analys. Uppenbarligen finns det en stark skepsis mot kulturella förklaringar och diskussioner i termer av kultur liksom mot mångkulturalism (Hertzberg 2006, s 119 ff; jfr Schierup, Hansen & Castles 2006, s 44 f, och Ålund & Schierup 1991). I det svenska fallet har det talats om ”den anti-kulturella vändningen i svensk IMER-forskning” (Hertzberg 2006, s 119 f).

Kultur är en viktig del av samhälleligt varande, och är centralt i samband med processer där människor ”skapar och upprätthåller kollektiv och individuell identitet” (Thörn 2004, s 75). Mycket central samhällsforskning har bedrivits i kulturella termer av till exempel Max Weber, Émile Durkheim och Antonio Gramsci. Mot den bakgrunden blir det förvånande att ”the analytical relevance, and even the empirical existence of cultural differences, are simply denied” i dagens dominerande analysinriktning inom IMER-forskningen (Wimmer 2002, s 208).

Utgångspunkten för antikulturalismen tycks ligga i en uppfattning om att kulturer och identiteter är stadda i stark förändring och eventuellt också hybridisering i den ”post-moderna” era vi antas leva i (jfr Baumann 1996, s18 ff.). Det har emellertid hävdats att sådana identitetsförändrings- och hybridiseringsteorier företrädesvis stämmer in på en global överklass (Friedman 1997, s 81). Motsvarande kritik har framförts av Gayatri Chakraworthy Spivak. I sig tycks de senaste decenniernas utveckling snarare peka på den förblivande betydelsen av kulturella faktorer och visat påtagliga tendenser till ökad betydelse för kulturella identiteter. Detta stämmer överens med Manuel Castells åsikt att människor i allt större utsträckning tänker i termer inte av vad de gör utan i termer av ”vad de är, eller tror sig vara” (Castells 1990, s 17).

Antikulturalismen riktar sig i första hand mot uppfattningar om kultur som något givet och permanent, eller ”essentiellt”, det vill säga som något mer eller mindre medfött och oföränderligt. Man kan ogilla sådana uppfattningar men i den mån de finns, och det gör de, bör de analyseras vetenskapligt i termer av kodifiering och institutionalisering (jfr Bourdieu.1994, s 76 ff).

Den kritiska inställningen mot kultur är sammankopplad med analyser av ”kulturell rasism”, både teoretiskt genom kritik av kulturell essentialisering och personellt genom att det grundläggande är fråga om samma forskare (Hertzberg 2006, s 124 f). Även om det har hävdats att analys i termer av kulturell rasism stött på motstånd, är det idag en dominant forskningsinriktning och en dominant tankestil i Sverige och internationellt (jfr Arnstberg 2008, s 65 ff). Den ställer stora anspråk, och är skarpt fördömande mot kritiker som ”deny or mitigate racism” i meningen kulturell rasism och som därför själva per definition antas vara exponenter för ”contemporary academic racism” (van Dijk 1993, s 19 och 164).

Inspirationen till analys i termer av kulturell rasism har i stor utsträckning kommit från utländska förebilder (Dahlstedt & Lindberg 2002, s 9), och då företrädesvis från brittisk forskning eller snarare delar av den brittiska forskningen. Traditionellt har denna forskning haft ett mycket stort inflytande på IMER-forskningen och det är också den forskningen som gett inspiration till de anti-kulturalistiska ståndpunkterna.

Den dominerande ställningen för viss brittisk forskning har gällt inte bara i Sverige utan också i andra europeiska länder. Det finns i det sammanhanget anledning att reflektera över Jan Rath's varningar för att okvalificerat flytta över brittisk terminologi och analys till andra länder än Storbritannien (Rath 1993, s 231 f). I det här sammanhanget är det emellertid viktigare att fundera över vad analys i termer av kulturell rasism egentligen innebär och hur den kulturella rasismen relaterar till andra former av rasism.

Rasism och kulturell rasism – en problematisk begreppsförvirring

Ett problem är att det i många analyser är oklart vad begreppen ”rasism” och ”kulturell rasism” står för, något som i sig överensstämmer med en tendens att använda vida och ospecificerade begrepp inom IMER-forskningen, vilket leder till reduktionism och bristande analytisk skärpa (Rath 1993, s 231). En rimlig uppfattning skulle kunna vara att analyser av kulturell rasism inriktar sig på uttalad etnisk och raslig hierarkisering och uttalat avvisande av att det är möjligt att assimilera etniskt avvikande grupper. Sådana kriterier på rasism är emellertid inte nödvändigtvis lätta att påvisa vid en närmare analys. När Jan Rath undersökte nederländskt officiellt agerande och retorik vid början på 1990-talet, blev resultatet att kriterierna inte var tillämpliga (Rath 1993; jfr Wimmer 2002, s 210).

En minimidefinition av kulturell rasism blir då att denna form av rasism bygger på essentialistiska föreställningar om kultur som ”något fast och oföränderligt kopplat till etnicitet och nation” (Mulinari & Neergaard 2004, s 20). Som definition är den knappast tillfredsställande eftersom rasism, lika väl som till exempel nationalism, bör ses som en ”category of practice” (Brubaker 1996, s 7) och analyseras i termer av handlande och inte i termer av åsikter. Åsikten att kultur är på något sätt är kopplad till etnicitet och nation delas av praktiskt taget alla forskare, utan att de därför är rasister.

En ytterligare svårighet är att man använder olika definitioner av rasism som komplementära eller utbytbara med varandra så att analyser i termer av kulturell rasism går hand i hand med en mera traditionell definition av rasism, som utgår från fenotypiska kännetecken och "whiteness" (Mulinari & Neergaard 2004, s 19 f; jfr van Dijk 1993, s 23 f och 26 f).

I praktiken kan rasismens offer bli desamma, eftersom det ofta är människor från vad som kallas "tredje världen", som utsätts för rasism. Detta har inom ramen för tänkande i termer av kulturell rasism kopplats samman med postkolonialistiska tankar om Västerlandets gemensamma koloniala arv. Utan att förneka att invandrare från tredje världen utsätts för rasism, kan man emellertid hävda att det vore analytiskt bättre att skilja olika former av rasism åt, om inte annat för att man på det sättet klarare kan se vad kulturell rasism innebär.

Rasism och ras är i sig inte klart och entydigt definierade begrepp (Banton 1998, s 233 ff). Man kan som David Theo Goldberg hävda att "ras" egentligen inte går att bestämma eller definiera och därför kan man bara utgå från "rasism", eller som Goldberg föredrar att kalla det "racist expressions" (Goldberg 1992, s 543 ff; jfr Balibar 1991, s 22). För att ha någon som helst bas för att bedöma vad som är "rasistiska uttryck" måste man emellertid rimligen ändå ha en uppfattning om vad ras kan vara, och helst ha en analytiskt fungerande definition.

Vid sidan om oklara definitioner kan också bristande historisk analys ytterligare problematisera forskningen om rasism. Även om det finns mycket klara inslag av främlingsfientlighet och förtryck av minoriteter i svensk historia, finns det inget empiriskt underlag för att hävda att Sverige har en exceptionellt rasistisk historia (Catomeris 2004). Det finns det inte heller för uttalanden om att rasism är en del av "det kollektiva medvetandet i Sverige" ("Integrationens svarta bok", SOU 2006: 79).

Begreppet "kollektivt medvetande", som ursprungligen härrör från Émile Durkheim, står för något som är vida spritt, djupt rotat och inte lätt kan ändras. Hade det verkligen förhållit så att svenskar har ett rasistiskt kollektivt medvetande, hade IMER-forskningen inte existerat, och olika statliga utredningar och olika former av statssubventionerad forskning, inklusive avhandlingar, hade inte kunnat materialiseras. Många mycket stora ekonomiska satsningar på invandrapolitik hade inte heller gjorts.

Generellt sett omfattar "rasistiskt" tänkande bara delar av befolkningen men kan möjligen förstärkas under upplevda krisperioder (Wimmer 2002, s 210 ff). Man bör dessutom i anslutning till Michel Wieviorka skilja mellan olika "empirical spaces of racism", vilket tyvärr sällan sker. Wieviorka har lanserat en skala som går från infrarasism i termer av diffus främlingsfientlighet, via fragmentariserad rasism som framträder som sådan, men har litet genomslag, och vidare via politiserad rasism, där det finns ett klart uttalat rasistiskt parti för att nå sin slutpunkt i den maximala formen av rasism, som då består av en rasifiering av staten enligt samma mönster som i Hitler-Tyskland (Wieviorka 1995, s 38 f).

Om denna skala appliceras på de svenska förhållandena finns det otvivelaktigt olika individuella former av infrarasism. Det finns också fragmentariserad rasism och numera finns det eventuellt också politisk rasism i den meningen att det finns åtminstone ett politiskt

parti som kan betecknas som rasistiskt, men som inte är representerat i riksdagen. Den svenska staten och den svenska befolkningen blir emellertid inte rasifierad på grund av detta.

Mot den bakgrunden blir en diskussion i termer av svenskt rasistiskt kollektivt medvetande problematisk. Den kan emellertid sägas anknyta till en mycket stark tendens bland de forskare som använder sig av analys i termer av kulturell rasism att sätta likhetstecken mellan rasism och nationalism (Miles 1993, s 44 ff).

Samtidigt har man definierat nationer och nationalism i termer av essentialiserad kultur (May, Modood & Squires 2004, s 11). Detta har bl a inneburit att nationer i motsats till forskningens resultat ses som omfattande hela majoritetsbefolkningen. Nationalister skapar nationer och dessa innefattar aldrig hela befolkningen. Här antar man i essentialistisk anda att nationen är något givet som omfattar hela befolkningen eller i varje fall majoriteten och att denna tänkta nation har grundläggande egenskaper, i det här fallet betoning av den egna kulturen och nedvärdering av andra kulturer, det vill säga rasism.

IMER-forskningen i en återvändsgränd

Det finns olika problem med antikulturalism och analyser i termer av kulturell rasism. Ett är detta tänkande i alltför hög utsträckning är beroende av analytiska moderiktningar som till exempel postmodernism. Sådana modeinriktningar kan lätt ändras och intressant är att en av de mest framstående förespråkarna för analys i termer av postmodernism och kulturell rasism, nämligen Paul Gilroy (Gilroy 1992, s 51 ff) i sin senaste bok uttalar sig för multikulturalism i termer av humanism och ”peaceful accomodation of otherness in relation to fundamental commonality” (Gilroy 2005, s 4).

Även bortsett från detta tenderar underlaget för tänkandet kring kulturell rasism att ha begränsat samtida och historiskt underlag. Ett exempel är att det har hävdats att majoritetsbefolkningarna under de senaste decennierna på ett nytt sätt betonat kultur och kulturella skillnader. Detta håller naturligtvis inte streck. Kulturell nedvärdering är en gammal företeelse, något som illustreras av nationalismens historia, av synen på slavarna, och för den delen av orientalismen. Det är inte heller så att debatten kring multikulturalism i 1970-talets och 1980-talets Sverige medförde tänkande i termer av kultur och kulturell rasism till nackdel för invandrarna (jfr Schierup & Ålund 1991, s 11). Tänkande i termer av kulturella skillnader går mycket längre tillbaka i tiden än så i den svenska utvecklingen.

För att anknyta till Gilroys begrepp ”accomodation of otherness” gäller detta naturligtvis också eller i första rummet reella eller föreställda kulturella skillnader. Den betoning av kultur som de facto gör sig gällande i dagens samhälle påverkar också invandrarna. Många av dem kräver språkliga, kulturella och religiösa rättigheter. Detta är ingen följd av multikulturalismen utan snarare en anledning till den.

Motståndet mot multikulturalism har motiverats med att man vill bekämpa kulturalisering som ett tänkt hinder för invandrarnas jämställdhet. I den mån de kulturella kraven kommer från invandrarna själva, blir frågan vilka alternativ man har att erbjuda. Total assimilering skulle förmodligen underlätta strävandena mot socioekonomisk jämställd-

het, något som tycks vara en uppfattning i olika länder, däribland grannlandet Danmark, men det är fråga om det vare sig är önskvärt eller går att genomföra och om det är IMER-forskningens uppgift att verka för detta.

Ytterligare ett problem ligger i att analys i termer av kulturell rasism faktiskt leder till betoning av kulturella faktorer och då också mera varaktiga kulturella drag. Detta gäller i förhållande till rasisterna, i alla fall om man essentialiserar nationen som något som omfattar befolkningen eller i varje fall majoriteten och som präglas av rasism. Det gäller emellertid också i förhållande till "rasismens" offer, där man vid analysen kan komma att understryka "rasisternas" syn på "de andra" som bärare av permanent underlägsna kulturer. Mot den bakgrunden kan rasismforskningen med skäl drabbas av samma kritik som drabbat etnicitets- och nationalismforskningen, nämligen att man ger substans åt ett konstruerat begrepp som "ras" och på det sättet kan hjälpa till att skapa rasföreställningar.

Om hela eller mycket stora delar av befolkningen direkt eller indirekt stämplas som rasister eller anses ge uttryck för rasistiskt tänkande, genom att de antas ingå i en rasistisk nationell eller nationalistisk kontext, finns det också en reell risk för att det inte längre blir ett stigma att kallas rasist. På det sättet kan begreppet "ras" förlora den potentiellt avskräckande effekt, som det förmodligen haft på grund av erfarenheterna från Hitler-Tyskland. Att effekten av rasismdiskussionen inte blivit att minska rasismen, tycks framgå av de senaste decenniernas framgångar för populistiska och etnonationalistiska partier.

Grundläggande förefaller IMER-forskningen att vara på väg in i en återvändsgränd i samband med de dominerande analysinriktningarna i termer av "antikulturalism" och kulturell rasism. Definitionen av "rasism" kan riskera att göra hela majoritetsbefolkningen till rasister med fokus på sin egen och andras kultur. Samtidigt avvisar man på bristfälliga grunder kulturella faktorer i analysen beträffande invandrarna. Det blir något märkligt att majoriteten antas ha kultur, men minoriteterna ingen.

I praktiken bidrar det här kritiserade tänkandet till en kulturalisering av de etniska relationerna i dagens samhälle och innebär dessutom en låsning vid en viss analysmodell, något som kan illustreras av mängden av analyser i termer av kulturell rasism. Det är emellertid problematiskt att etnifiera eller rasifiera sociala relationer utan närmare analys av de strukturella förhållandena (Hosseini-Kaladjahi 2002, s 130 f). Det ovan sagda visar på att tänkandet i termer av antikulturalism och kulturell rasism vållar allvarliga problem i samband med en rimlig analys av etniska relationer i dagens samhälle, det vill säga IMER-forskningens huvudobjekt, och i den meningen befinner sig IMER i en återvändsgränd.

Mot den bakgrunden förefaller det rimligt att backa ur återvändsgränden. Att analysera i termer av rasism är i sig nödvändigt och värdefullt. Det krävs emellertid teoretisk precision och klara definitioner vid rasismanalys som vid all annan analys. Det förefaller de facto rimligt att i samband med rasismanalys hålla sig till den mera traditionella definitionen i termer av agerande i förhållande till verkliga eller föreställda fenotypiska kännetecken och "whiteness" (jfr Lange 1994 och SOU 1989:13). En sådan definition har fördelen att den kan innefatta invandrare från Tredje världen, där analysen i praktiken ändå ofta sker i termer av "whiteness", men också innefatta grupper som romer, resande och judar som traditionellt varit föremål för rasism i det svenska samhället.

Beträffande kulturell rasism kan det de facto finnas likheter mellan kulturell rasism och etnisk nationalism, i termer av att man i båda fallen kan tänkas se den egna kulturen som något givet och lyfta fram dess överlägsenhet. Detta gör det föga motiverat att föra in nya analytiska begrepp som ”kulturell rasism”, om inte annat så med tanke på Occam’s rakkniv och ”the law of parsimony”. Det blir i stället rimligt att analysera i termer av etnisk nationalism, dock utan att essentialisera denna.

Givet oklarheterna i begreppet ”kulturell rasism” skulle denna lösning ha stora fördelar för analysen och IMER-forskningen. Kopplas en sådan utveckling till att programmatisk antikulturalism ställs på avskrivning förfaller IMER:s framtid ljusare. Svensk IMER-forsknings uppgift är att analysera de etniska relationerna i dagens samhälle, och ur författarens synpunkt också att försöka bidra till att skapa jämställdhet och ge invandrarna rättigheter. Ur den synpunkten kan Gilroys formulering om ”peaceful accomodation of otherness in relation to fundamental commonality” vara ett bra mål.

Rune Johansson disputerade 1988 i historia vid Lunds universitet med avhandlingen. *A Small State in Boundary Conflict. Belgium and the Belgian-German Border 1914–1919*. Rune är professor i Etnicitet, vid REMESO – forskningsinstitutet för Migration, Etnicitet och Samhälle i Norrköping, Linköpings universitet. Bland hans publicerade verk kan i detta sammanhang nämnas: ’Gemenskapens grunder. Etnicitet som konstruktion och process’, i Olsson, Erik (red), *Etnicitetens gränser och mångfald* Stockholm; Carlssons, 2000 samt ”Nationens manliga dådkraft”. Krig och fred i nationella föreställningar 1815–1945’, i Jerneck, Magnus (red), *Fred i realpolitikens skugga*. Lund; Studentlitteratur, 2009.

Imerforskning

Ebba Hedlund

Jag kommer inte från en akademiskt verksam familj. Min pappa utbildade sig till kommunalkamrer under 1940-talet när Sveriges kommuner slogs samman och en professionell förvaltning krävdes istället för tidigare lekmanaförvaltning. Min mamma hade endast gått sex år i folkskola fram till att hon närmade sig sin 50-årsdag. Då möjliggjorde urbaniseringen av det svenska samhället och den offentliga sektorns tillväxt under 1960–1970-talen att hon kunde utbilda sig och börja arbeta inom vården. Jag är född 1959 och är ett barn av den svenska moderniteten där allt verkade möjligt och där det var en självklarhet att arbeta för att vi skulle skapa ett bättre samhälle som var till för alla.

År 1990 hade jag en tvåårig gymnasieutbildning, tre förskolebarn och arbetade på Tomtebodas postterminal med tung och slitsam postsortering. Mina arbetskamrater var födda på många olika platser i världen: Eritrea, Chile, Stockholms innerstad, Norrland, Tyskland, Polen, Lettland, Grekland, Solnas Hagalund, Finland och så vidare. De var också i olika åldrar, från snart pensionsmässiga till unga människor ute på sitt första jobb. Under de ca 10 år jag arbetade där funderade jag mycket på vad det innebar att vara född i olika länder, att ha olika kultur och vanor. När Posten julpyntade och snön föll och julkänslorna vaknade i mig tänkte jag att det förmodligen fanns andra fenomen som väckte likartade känslor i människor födda i en annan kulturell kontext (även om begreppet ”kontext” var okänt för mig vid den tiden). Att vi alla emellanåt hade behov av att knyta an till (eller möjligen ta avstånd ifrån) traditioner och tillhörigheter föreföll mig självklart. Jag utgick från att vi alla i grunden var av samma sort.

I januari 1991 började jag studera på Beteendevetenskaplig utredarlinje på Stockholms universitet (vilken ju kom till som en del i imerforskningens framväxt). Litteraturen var förförisk, den gav mig massor med nya begrepp att beskriva min verklighet. Jag förtrolades av det ena perspektivet efter det andra, fann stor glädje och lust i att förstå teorier på såväl mikro- som makronivå. Jag lärde mig att skifta perspektiv lika lätt som jag tidigare bytt blöjor. Jag minns fortfarande när jag upptäckte att det fanns något som hette forskarutbildning! Tänka sig! Man kunde ägna hela livet åt detta lustfyllda bollande med teorier och paradigmen och perspektiv!

Detta var min bakgrund när jag 1993 kom till Ceifo som praktikant från Beteendevetenskapliga utredarlinjen. Ceifo var en av de första institutionerna som var inriktad på imerforskning. Tomas Hammar, Anders Lange, Yngve Lithman och Charles Westin var de som lagt grunden till institutionen och vid den tiden var Ceifo en tvärvetenskaplig institution. Bland annat pågick ett stort projekt om religiositet bland invandrare i Sverige, där djupintervjuer, deltagande observation, skriftliga frågeformulär och nätverksstudier ingick. Anders Lange och Charles Westin höll just på att avsluta ”Den mångtydiga toleransen” som var den hittills största attitydundersökningen om befolkningens attityder till invand-

ring och invandrare. Detta var då en omdebatterad och viktig fråga. Detta är fortfarande en viktig samhällsfråga men inom forskningen är den inte särskilt högt rankad.

När jag lämnade Ceifo som disputerad forskare 2009 hade jag arbetat med allt inom forskning, från administration, datorer, undervisning, utåtriktad verksamhet till problemformulering, datainsamling, dataanalys (både kvalitativ och kvantitativ), skrivande och handledning. Jag hade också arbetat på (och disputerat vid) Karolinska institutet under denna tid. År 2009 höll ett generationsskifte på att avslutas på Ceifo både vad gäller personer och forskningsinriktning. Tomas Hammar, Yngve Lithman, Anders Lange och Charles Westin hade gått i pension. Imerfältet (= all forskning om internationell migration och etniska relationer) består numera av två grupper: Dels imerforskarna, det vill säga de forskare som benämner sig som imerforskare, dels de forskare som är verksamma inom traditionella akademiska discipliner och forskar om dessa frågor men som inte ser sig som imerforskare utan som sociologer, statsvetare, ekonomer, psykologer, epidemiologer och så vidare (men som till stor del återfinns på institutioner som inte betecknar sig som imerinstitutioner). Den senare gruppen har också varit de som fått en stor del av de forskningsmedel som anslagits till imerområdet under senare år.

Ursprunget till den svenska imerforskningen är delvis en slags jämlikhetssträvan där alla människors lika värde funnits som en utgångspunkt. Detta har precis som genusforskningen gett resultat inom övrig forskning. Numera är det så gott som självklart att beakta könsaspekter inom all forskning och det börjar bli en självklarhet att ur ett jämlikhetsperspektiv också om möjligt kartlägga resursers fördelning hos migranter och etniska minoriteter. För att kunna göra det krävs särskild kunskap om dessa frågor framför allt för att inte återskapa fördomar och för att undvika alltför generaliserande slutsatser. Jag tror att det är en process som ständigt måste fortgå. Detta ser jag som en av imerforskningens landvinningar.

De forskare som betecknar sig som imerforskare är till stora delar kvalitativt inriktade och deras verksamhet är, som all annan kvalitativ forskning, väldigt teoritung och teoristyrd (kvantitativ forskning är förstås också teoristyrd men på ett annat sätt). Datamaterialen är små, i vissa fall obefintliga, och leder sällan vidare till större studier. Det är svårt att veta om den kunskap som genereras har giltighet utanför den enskilda studiens kontext. Resten av imerforskningen, det vill säga de forskare som inte benämner sig imerforskare, är inte delaktiga i diskussioner kring teoriutveckling inom imerfältet, de forskar på som vanligt och har införlivat imerforskningens begrepp (till exempel kultur, etnicitet, integration, diskriminering) ganska oreflekterat. De producerar många gånger intressanta empiriska resultat men ofta är födelseland bara en bland många kategoriseringar de studerar och i många fall är tolkningen av resultaten relativt begränsad. Denna metodologiska uppdelning som tycks ge teoretiska återverkningar blir extra tydlig på de årliga imerkonferenserna då i första hand imerforskarna dyker upp. Den tvärvetenskaplighet som Ceifo stod för 1993 har återigen delats i en kvalitativ och en kvantitativ inriktning. Samtalet mellan dessa två inriktningar är inte särskilt livfullt. Denna boskillnad mellan två synsätt uppfattar jag som en av imerforskningens största brister

Bristen på samtal blev mycket tydlig för mig under den period jag arbetade både på Ceifo och Karolinska institutet (där jag arbetade på en avhandling om hur internationell migra-

tion påverkar risken att drabbas av hjärt-kärlsjukdom). På Ceifo ansågs jag syssla med konstiga obegripligheter och de flesta diskussioner av mitt arbete rörde mätmetoder och generaliseringar: Kan man verkligen mäta saker överhuvudtaget och är inte alla generaliseringar att våldföra sig på data? Det fanns ingen jag kunde diskutera mina resultat med ur ett imerperspektiv. På Karolinska institutet ansågs jag udda och lite perifer men de flesta tyckte att mitt arbete var intressant och viktigt. Men det fanns förstås ingen jag kunde diskutera mina resultat med ur ett imerperspektiv.

Mötet – eller ickemötet – mellan olika forskningsläger reser en fråga som ständigt är viktig och så också för imerforskningen framtid: Till vems nytta är görs forskningen och hur ska forskningsgrenar mötas och utvecklas för att göra nytta? Behöver vi imerforskningen i framtiden? Verkligheten har egentligen inte förändrats. Migration, etniska föreställningar och idéer, diskriminering och rasism är fenomen som fortfarande existerar och inte är färdigutforskade. Och i så fall: Behöver vi en särskild imerforskning eller räcker det att dessa fenomen studeras som en del av de traditionella samhälls- eller humanvetenskaperna? Är det något mer än ytterligare en dimension i intersektionaliteten? Om vi ska ha en särskild imerforskning är förstås beroende av vilken kunskap om dessa fenomen vi behöver och vad vi ska ha den till. Och detta är nästa fråga: Vad har vi för nytta av forskningen? Vem är den till för? En födkrok för oss själva? Statsnytta? Samhällsnytta? Människonytta? Upplysning? Frigörelse? Som ett barn av moderniteten (väl medveten om postmodernismens och postkolonialismens bidrag till teoriutvecklingen) vill jag gärna se en forskning som är till nytta för någon annan än mig själv men jag tror inte att det ingår i forskningsuppgiften att befria andra människor. Om någon kan använda den kunskap jag producerar till att frigöra sig själv är det bra.

Numera arbetar jag på Socialstyrelsen, sannerligen en statlig institution i modernitetens anda, med analys och rapportering av hälsa och sociala förhållanden och jag arbetar faktiskt för att skapa ett bättre samhälle som är till för alla. Där försöker jag lyfta imerfrågorna och verka för ett nyanserat och humanistiskt perspektiv på alla människor. Det finns ett stort intresse och en stor nyfikenhet hos många när det gäller imerfältet men kunskaperna är ofta väldigt begränsade.

Ebba Hedlund disputerade 2007 i epidemiologi och arbetar nu som utredare på Epidemiologiskt centrum på Socialstyrelsen. Hennes avhandling heter *International Migration and Coronary Heart Disease*. Epidemiological Studies of Immigrants in Sweden. Karolinska Institutet,

Ett ”transnationellt fönster”: om migration som en rumslig process

Charlotta Hedberg

I början av 2000-talet deltog jag i min första vetenskapliga konferens; den Nordiska migrationskonferensen. Jag var nybliven doktorand och skulle skriva min avhandling om finlandssvensk migration till Sverige inom forskningsprogrammet ”Svenskt i Finland – finskt i Sverige”. Jag minns att jag kände mig som en ”främmande fågel” på konferensen. I min studie analyserade jag migration som en process, där både in- och utflyttning behandlades och där motiven var förankrade i tid och rum. Men det var tydligt att det var andra frågor än mina som var prioriterade på forskningsagendan. I det högtidliga tal som hölls på konferensmiddagen antyddes att: ”På 1970-talet forskade vi om migration mellan Finland och Sverige, men idag har vi nått fram till nya frågor”. För mina otränade forskaröron lät det som att man helst skulle stava till ”integration”; det var situationen i mottagarlandet som skulle studeras.

Jag tror att jag i bakhuvudet alltid har tänkt på migration som en process. Min morfar flydde från Dagö i Estland 1944 och vi växte upp med en medvetenhet om att migration både har en (ofta smärtsam) avresa och ett (ibland snårigt) mottagande. Även om detta inte var något vi talade mycket om hemma – och vi lärde oss inte heller estniska – sippade detaljer fram om en annorlunda tillvaro i bondesamhället på Dagö, minnen från kriget och flykten, samt vägen till att finna en plats i det svenska samhället. De historier vi fick höra var alltid fascinerande och innehöll detaljer som vittnade om både svårigheter, stolthet och livskraft. Jag förstod att migration är en del av en persons livshistoria. Och att den är transnationell.

Därför är jag glad att jag troligtvis inte kommer att få lyssna till fler konferenstal om att migration ska studeras inom ett enskilt land. Det transnationella perspektivet har under de senaste åren vunnit insteg på bred front både inom forskningen och bitvis också på den politiska arenan. En bred väg har därmed öppnats till att studera hela migrationsprocesser som betonar migranternas tillhörighet till och aktiviteter i flera länder, nätverk mellan länder samt de effekter detta får på såväl ursprungs- som mottagarländer. Det verkar som att ett ”transnationellt fönster” står öppet som vi har möjlighet att ta tillvara på ytterligare inom IMER-forskningen. Inte minst bör vi uppmärksamma att det på den politiska arenan finns ett ökat intresse för ett transnationellt perspektiv. Några frågor som jag särskilt vill peka på här är möjligheten att lyfta fram geografiska perspektiv, ansvaret att betona de konsekvenser transnationell migration får, samt några metodologiska aspekter.

Geografi: skalor och det transnationella rummet

Som kulturgeograf lystrade jag särskilt när jag kom i kontakt med Thomas Faists (2000) begrepp det *transnationella sociala rummet*. Tanken att migranternas och institutioners nätverk skapar ett nationsövergripande ”rum” tilltalar mig. En central kulturgeografisk idé är att rummet och dess mångfald skapas genom de relationer som sammanbinder platser (Massey, 2005, Lowe and Moryadas, 1975). Relationer mellan olika skalnivåer och hur de interagerar, är en central del i analysen. Men i den nya ekonomin betonas att olika skalor ”hoppas”, bl a får urbana platser en central roll i globala strukturer. Nina Glick Schiller och Ayse Çağlar (2009) har därför påpekat vikten av att integrera platser och olika skalnivåer i analysen av transnationell migration. Migranternas globala och lokala nätverk förankras inom, och påverkar, globala urbana ekonomier.

En framtida forskningsfråga är således att utveckla och följa upp det rumsliga perspektivet inom transnationell migration. För det första äger migration rum, på ett rent konkret plan, genom att människor flyttar mellan olika platser. I det *transnationella sociala rummet* skapas en väv av relationer som bidrar till att vidmakthålla processen och påverkar både sändar- och mottagarländer. Även fast vi sällan kan vidröra den transnationella väven – det kan till exempel vara svårt att fotografera en migrationsström – är det ett påtagligt *rum* som skapas genom blixtsnabba men kontinuerliga flöden. För det andra är rörlighet ett uttryck för maktrelationer i rummet (Cresswell, 2006, Levitt and Glick Schiller, 2004). När någon flyttar från ett land till ett annat förändras den sociala positionen. Det transnationella perspektivet påminner om att migranten har dubbla positioner, som båda bidrar till migrantens transnationella identitet.

Transnationella konsekvenser

Den transnationella processen och den rumsliga innebörden i migration består således inte bara av själva flödet, utan även av de platser som interageras och integreras. Den viktiga frågan om migrationens effekter har vi ibland undvikit inom transnationella studier. Konsekvenserna för sändar- och mottagarländer tenderar att studeras separat, exempelvis genom studier av diskriminering i mottagarlandet och remitteringars effekter på sändarlandet. Men det transnationella perspektivets utmaning består i att knyta samman in- och utflyttningsperspektivet, samt att i högre grad infoga migrantens aktiviteter och identiteter i analysen av migrationens effekter på platser. Det är också genom sådan tillämpning som transnationell migration blir av intresse för policy.

Frågan om ”migration och utveckling” har varit en växande fråga på den internationella policy- och forskningssenen sedan 1990-talet. Mycket fokus ligger på remitteringar, och huruvida de bidrar till ökad eller minskad fattigdom. Även migranternas egna initiativ och idéer till utveckling i hemlandet diskuteras emellertid, exempelvis genom förhoppningen att *brain circulation* skulle ersätta *brain drain*. Här blir det transnationella perspektivet centralt (Faist, 2008, de Haas, 2005). Det är genom migranternas egna aktiviteter i flöden mellan länder som utvecklingspotentialen finns. I Sverige har intresset kring dessa frågor generellt varit svalt, men från politiskt håll har nu ett intresse vaknat, bl a genom att regeringens Politik for Global Utveckling (PGU, 2007) pekar ut migration som ett centralt

politikområde. SIDA arbetar för närvarande med en ny policy om ”migration och utveckling” och i en rapport till Globaliseringsrådets fick vi möjlighet att belysa internationell migration och dess konsekvenser ur ett transnationellt perspektiv (Hedberg and Malmberg, 2008). Men sambanden mellan migration och utveckling är inte självklara och det är därför av stor vikt att IMER-forskare ägnar tid åt att analysera frågan.

Min käpphäst är att potentialen för ”utveckling” inte bara finns inom utflyttningsländerna utan även i mottagarländerna. Enligt en ny svensk studie ökar svensk utrikeshandel i takt med migrationsflödets storlek (Hatzigeorgiou, 2009). Bakom sambandet ligger ”invandrarers kunskap om enskilda länders affärsklimat, kultur och språk”, vilket i förlängningen innebär att transnationella nätverk spelar stor roll för svensk utrikeshandel. Jag tror att en insikt om migrationens dubbla utvecklingspotentialer, inte bara hos forskare utan i bästa fall även i den allmänna debatten i Sverige, skulle bidra till att öka migranternas ”integration”, det vill säga inkludering i det svenska samhället. Den som flyttar till Sverige och samverkar med hemlandet på ett meningsfullt sätt, exempelvis genom handel, har stora möjligheter att känna sig inkluderad i både mottagar- och hemlandet. Den transnationella identiteten blir meningsfull och tas tillvara.

Några metodologiska aspekter

För att anlägga ett transnationellt perspektiv är det viktigt att vi även tänker igenom metodologiska aspekter. För att nå fram till en dynamisk analys av migration bör vi ifrågasätta traditionella dikotomier som process – produkt, nationell – internationell, frivillig – tvingad och temporär – permanent samt också dikotomin legal – illegal (King, 2002). Till det vill jag tillägga uppdelningen i utvandring – invandring, som det transnationella perspektivet överbrygger på ett grundläggande sätt.

För att analysera transnationella migrationsprocesser tror jag vidare att det är bra att sträva efter öppenhet för både kvantitativa och kvalitativa metoder. Studien om migration och handel ovan belyser exempelvis ett samband mellan statistiska data som ger tyngd i diskussionen om migration och utveckling. För att vi ska förstå dess betydelse i form av makt och mening krävs emellertid även andra, till exempel etnografiska, metoder. En väl avvägd integration av olika datakällor underlättar också kommunikationen med omgivningen.

Avslutningsvis

Jag vill avsluta med att påpeka den stora potential som jag tror att det transnationella perspektivet erbjuder. Det har redan fått stort genomslag inom forskningen, och vinner alltmer terräng även i policysammanhang. Man kan säga att det ”transnationella fönstret” står öppet, vilket vi som forskare har ett ansvar att förvalta i vår forskning och att förmedla till det omgivande samhället. Därigenom har vi möjlighet att bidra till att vända diskursen och peka inte bara på de svårigheter utan även på de möjligheter som migration medför. Som jag ser det är detta den transnationella utmaning som är viktig både för migranterna själva samt för de samhällen som berörs av migrationen.

Charlotta Hedberg disputerade 2005, i kulturgeografi vid Uppsala universitet. Hon är anställd som forskare vid kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Charlotta har bland annat publicerat 'Direction Sweden: Migration Fields and Cognitive Distances of Finland Swedes', *Population, Space and Place*, 2007, 13(6), 455–470 och *Den stora utmaningen: Internationell migration i en globaliserad värld* (med Bo Malmberg), Underlagsrapport nr. 18 till Globaliseringsrådet, Globaliseringsrådet, 2008.

IMEROLOGI – Tankar om IMER och Ceifo, och om ämnesbunden och mångvetenskaplig forskning

Tomas Hammar

IMER är angeläget när världen krymper, ekonomi och finanser globaliseras, politiken internationaliseras och nationalstaterna inom EU lämnar makt ifrån sig (till exempel makten över gränskontroller, flyktingpolitik med mera). Innebörden av att äga ett medborgarskap i en stat förändras, liksom innebörden av att tillhöra en nation. Den internationella migrationen ökar och med den också den etniska mångfalden. Samtidigt görs stora ansträngningar att reglera migrationen.

Världen behöver IMER-forskning, men makthavare, politiker och forskningspolitiker tycks inte förstå detta, åtminstone i Sverige där deras intresse för IMER-forskning som var stort för 25 år sedan, tycks vara svalt idag.

De första åren

Nej, jag behöver nog inte övertyga någon om att IMER-fältet är minst lika aktuellt nu som 1959–64 (då jag började forska), eller som 1975 (då IU var klar och Eifo kom till) eller som 1983 (då Ceifo föddes).

Den stora arbetskraftsinvandringen fram till 1972 präglade forskningen från starten. Medan invandrarutredningen IU 1968–74 (med Jonas Widgren som sekreterare) sökte aktivt efter mer kunskap och såg till att Eifo (expertgruppen för invandrarforskning) 1975 fick uppgiften att stimulera och stödja forskningen och följa upp 1974 års invandrings- och minoritetspolitiska reformer. Följdriktigt satte Eifo 1979 i gång ett stort *tvärvetenskapligt* projekt om invandringens långsiktseffekter: PIL. (Yngve Lithman och jag var med i projektet.) Diskrimineringsutredningen, DU, initierade parallellt viktiga studier om attityder och fördomar, om etnisk och social identitet (Charles Westin och Anders Lange ledde dem).

I början av 1980-talet bildades ett centrum för multietnisk forskning vid Uppsala universitets humanistiska fakultet och nya miljöer för IMER-forskning uppstod samtidigt vid flera universitet och högskolor. Charles Westin, Anders Lange, Yngve Lithman och jag samt några andra som bedrivit IMER-forskning inom regeringskansliet, kunde efter 1983 flytta tillbaka till Stockholms universitet när Ceifo inrättades som ett tvärvetenskapligt forskningscentrum. Flytten var nödvändig eftersom forskning bör bedrivas vid universitet och inte i regeringskanslier och vi hoppades att den skulle bli ett lyft för framtiden.

Det politiska intresset

Under hela 80-talet var IMER i Sverige ett forskningsområde som statsmakterna prioriterade och som alla politiska partier stödde. I varje forskningsproposition upprepades det att IMER-forskning behövs som kunskapsunderlag för beslut och som utvärdering av reformer och åtgärder. Men det positiva politiska intresset och engagemanget för IMER avtog efterhand. När flyktingströmmarna ökade i slutet av 1980-talet, när mottagandet i Sverige krävde stora ansträngningar i kommunerna och krav restes på en mer restriktiv politik, ledde detta till partipolitiska motsättningar och med dem ändrades synen på IMER-forskningen. Lite tillspetsat kunde man säga att partierna inte längre tyckte att de behövde kunskap som underlag för sina beslut men i stället var intresserade av att finna bra argument för sina utspel. Forskningen blev då lätt onödig för dem och den kunde i värsta fall vara skadlig, nämligen om forskningens resultat inte passade in i den politik som partierna ville föra.

I Europa får idag populistiska partier starkt väljarstöd för sin kritik av invandringspolitik. I Norge och Danmark har Framstegspartierna haft särskilt stor framgång. Sverige fruktar att något liknande kan ske här. Medan de populistiska partierna utnyttjar väljares oro för ny invandring och fördomar mot avvikande grupper som till exempel muslimer, försöker de etablerade partierna vinna tillbaka väljarna genom att opportunistiskt hänga på populisternas krav och själva bli mer restriktiva.

Min allmänna bild är alltså att Ceifo – och en rad liknande forskningsenheter i till exempel Göteborg, Lund, Umeå och Uppsala – hade medvind på 80-talet när invandringspolitik var mycket litet partipolitiserad men att partierna och statsmakterna därefter inte har visat sig lika positiva. Och fastän IMER-forskning kan bedrivas inom snart sagt alla samhällsvetenskapliga ämnen, inom flertalet humanistiska ämnen, inom juridik och teologi och medicin, har ingen ämnesinstitution sett det som sin uppgift att utveckla forskningsområdet och på lång sikt säkra samhällets kunskapsbehov.

Ett genuint tvärvetenskapligt område

Under de senaste 25 åren har utvecklingen varit snabb. Vid högskolan i Malmö har inrättats en grundutbildning i IMER och i Norrköping finns landets hittills enda forskarutbildning. Antalet doktorander och avhandlingar har ökat och fler särskilda lärar- och forskartjänster har tillkommit.

1994 betonade jag i en översikt behovet av teoriutveckling.⁵ Inom samhällsvetenskaperna utgör visserligen teorier och metoder till stor del en gemensam skatt, men inom varje ämne utvecklas särskilda forskningstraditioner och ofta speciella terminologier. Forskare från olika ämnen (till exempel samhällsvetare och språkvetare, eller statsvetare och ekonomer) förstår inte alltid varandra. Men när de en tid samarbetar och lär sig av varandra, kan resultatet bli ett gränsöverskridande, nyskapande tvärvetenskapligt arbete.

En forskningsenhet som Ceifo kan göra detta möjligt. Men det går inte över en natt och det kräver bra anställningsförhållanden och en rimlig finansiering. Ceifo har flera gånger

⁵ Tomas Hammar (1994) Om IMER under 30 år. Stockholm: Socialvetenskapliga Forskningsrådet.

med framgång engagerat forskare med olika ämnesbakgrund i långvariga och gemensamma forskningsprojekt, där alla om möjligt varit med i allt från problemformulering till slutrapport. Det har gett forskarna erfarenheter av gränsöverskridande forskning och byggt upp sådan IMER-kompetens som behövs i framtida projekt.

Svårigheterna skall inte överdrivas. I nästan all samhällsvetenskaplig forskning ställs forskare inför uppgifter som de inte kan lösa utan att gå utanför sitt ämnes ramar. Många ämnen går i själva verket långt in i varandra. Vi skall inte heller fastna i myten att alla företrädare för ett ämne behärskar hela sitt ämnesområde. Specialiseringen är i själva verket stor och nödvändig, och den innebär inte sällan att gå över gränsen till ett annat ämne.

Ett etablerat forskningsområde.

IMER har utvecklats mycket. Antalet doktorsavhandlingar har ökat kraftigt. Ett antal forskar- och lärartjänster har lagts till de få som fanns tidigare. Grundutbildning i IMER bedrivs sedan många år med framgång vid Malmö högskola. Och de första filosofie doktorerna har blivit färdiga med forskarutbildning vid Linköpings universitet. Samtidigt har IMER-forskningen i Europa växt kraftigt. I Tyskland, Nederländerna, Storbritannien, Frankrike och Österrike, för att bara nämna några länder, finns idag forsknings- och utbildningsenheter helt eller delvis inriktade på IMER. Norge, Danmark och Finland har också liknande enheter. Namnbruket skiftar, liksom kombinationerna av universitetsämnen, men i sak är forskningsområdet liksom i Sverige internationell migration och etniska relationer. I vissa fall har humaniora tagit ledningen (som till exempel i Uppsala), i andra fall har språkvetenskaperna utvecklats starkt (som i Göteborg och i Stockholm – där tvåspråkighet blivit ett stort IMER-ämne), men vanligen är det samhällsvetenskaperna som dominerar.

År 2003 offentliggjorde FAS (forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap) en internationell utvärdering av den svenska IMER forskningen. Den svenska IMER forskningen sägs här vara brett och genuint tvärvetenskaplig samt av hög kvalitet.⁶ Forskningen är väl etablerad i hela landet, men lärartjänster, utbildning och examination i IMER förekommer endast i Malmö som grundutbildning och i Norrköping som forskarutbildning. Ceifo har sedan starten haft två forskartjänster och i dem ingår det viss undervisningsskyldighet, som emellertid inte alltid har kunnat utnyttjas effektivt. Ceifo har till exempel handledarresurser men inga egna doktorander. Den samhällsvetenskapliga fakulteten har hittills ansett att det måste vara på det sättet eftersom Ceifo inte är en ämnesinstitution.

Vad är då egentligen ett ämne?

Den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet är mycket ung. När jag disputerade i oktober 1964 var jag en av de allra första vid den då nyinrättade fakulteten. Ämnen som statsvetenskap, nationalekonomi och statistik som hade tillhört den filosofiska fakulteten, bildade då en egen fakultet. Ämnet statsvetenskap var också relativt nytt i Stockholm. Den förste professorn var Herbert Tingsten 1935. Den utbildning som jag

⁶ FAS Evaluation Report of Swedish IMER Research 1995–2002. Tillsammans med Charles Westin skrev jag på begäran ner några erfarenheter och synpunkter till rapporten. Mina tankar här kommer delvis därifrån.

hade fått i statsvetenskap, hade gett mig en god allmänbildning om politik både i Sverige och i andra länder, om grundlagar och politiska partier och om politiskt tänkande genom seklerna. Men jag hade inte lärt mycket om modern beteendevetenskap, inget om kvantitativa metoder och mycket lite om betydelsen av teori och metod i forskningsarbetet. Under mina tio års studier hade mitt ämne förändrats så att jag inte genast var beredd att undervisa och handleda andra.

Jag berättar detta för att jag vill illustrera att ett universitetsämne hela tiden förändras, till sitt innehåll och i förhållande till andra ämnen, både teoretiskt och metodologiskt. Det finns en myt om att den som en gång har studerat ett ämne och tagit betyg och examina i det, ja, kanske blivit docent eller professor i ämnet, att den personen behärskar sitt ämne, i någon mening kan allt. Men på det viset har det nog aldrig varit, och så blir det i varje fall allt mindre idag. Nu drivs i stället specialiseringen snabbt framåt. Forskare inom ett undervisningsämne måste följa med och skaffa sig spetskompetens inom utvalda kunskapsområden. Ibland kan resultatet bli att nya undervisningsämnena bildas genom att de efter hand knopas av från ett moderämne. Internationell politik har till exempel brutit sig ut ur statsvetenskap, företagsekonomi ur nationalekonomi och så vidare. Men det går inte att bryta ut och bilda ett ämne av ett genuint tvärvetenskapligt forskningsområde som IMER. För även om alla ämnen gränsar till några ämnen så är det några som gränsar till väldigt många. IMER hör i högsta grad till de senare. Ceifos tvärvetenskapliga forskning passar därför inte in i det organisations- och maktsystem som gäller inom samhällsvetenskaperna vid Stockholms universitet. Systemet förhindrar eller försvårar den vetenskapliga utvecklingen.

Imerologi

Om viljan fanns kunde fler universitet och högskolor på samma sätt som Linköping och Malmö göra IMER till en egen disciplin. Jag instämmer här med Stephen Castles, känd sociolog och IMER-forskare, som 1993 hoppades att den kritiska samhällsvetenskapliga forskningen om internationell migration, rasism och etniska relationer skulle skapa medvetenhet om forskningsområdets globala räckvidd och om behovet av ett mångvetenskapligt ämne.

Monodisciplinary studies of particular facets are justifiable only within the context of a multidisciplinary framework which provides understanding of the links between the particular and the general, the local and the global. The study of migration and multicultural societies should therefore be understood as a social science in its own right, which is strongly multidisciplinary in its theory and methodology.⁷

Stephen Castles optimism var tyvärr överdriven eller förhastad. Och kanske är frågan om IMER bör vara ett ämne, mindre viktig än vad han och jag har trott. Det finns andra sätt att överleva inom det rådande systemet. Längre gick det ganska bra tack vare att det fanns forskningsråd som gynnade den tvärvetenskapliga forskningen med särskilda anslag till IMER-projekt. Ceifo har internt verkat som en bred forskningsmiljö där IMER-forskare

⁷ Castles, S (1993). Migrations and Minorities in Europe. Perspectives for the 1990s: Eleven Hypotheses, in Solomos, J and J Wrench (eds.) Racism and Migration in Western Europe. Oxford: Berg. p. 30.

läst och diskuterat varandras individuella planer och rapporter men dit också doktorander har sökt sig från ämnesinstitutioner, där man förstått att sätta värde på den kompletterande, särskilda IMER-handledning som Ceifo kan ge.

Rekrytering och värdering av meriter

Till slut en fråga som har stor betydelse för IMERs överlevnad och tillväxt, nämligen frågan om hur IMER-kompetens kan utvecklas och bevaras och då särskilt hur meriter skall bedömas vid tillsättning av IMER-tjänster. Under senare år har ett antal forskar- och lärartjänster utlysts vid olika IMER-enheter. Av de sökande har bara ett fåtal gått igenom forskarutbildning av det slag som ges i Norrköping. Flertalet har utbildats vid en ämnesinstitution och de har skaffat sig IMER-kompetens främst genom sitt forskningsarbete. Hur skall då olika meriter värderas och jämföras?

Vid ämnesinstitutioner utses sakkunniga bland etablerade forskare inom ämnet. Svårigheten för sakkunniga vid en IMER-tjänst är att de inte bara skall värdera sökande från sitt eget ämne. Därtill kommer att de sakkunniga själva bör ha egen erfarenhet av tvärvetenskaplig och helst IMER-inriktad forskning och undervisning. Den erfarenheten är central för alla forskare på området och framför allt för dem som skall ha en ledande ställning.

Såvitt jag vet finns det hittills ingen studie av hur tillsättningar av IMER-tjänster har gått till. En sådan borde göras redan för de sökandes skull men framför allt för forskningens skull. Kritiska röster förekommer vid alla tillsättningar men de blir fler och allvarigare när oklarheter råder. Jag har hört klagomål över att ämnesmeriter inte har blivit utslagsgivande och att alltför stor vikt lagts vid IMER-kompetens. Men jag har själv instämt i kritik som hävdar att IMER-kompetensen inte har beaktats eller inte har värderats högt nog och att allt har avgjorts utifrån de sökandes ämnesmeriter. Det har till och med någon gång hänt att ingen av de sakkunniga haft IMER-kompetens, något som aldrig kunde ske om IMER var ett ämne.

Varje tillsättningsärende har unika drag, och det är omöjligt att ta ställning helt generellt. Men hur problematiken hanteras beror mycket på om man betraktar IMER på samma sätt som man ser på ett ämne. Kanske kan ett preliminärt svar på de kritiska rösterna lyda så här:

Kravet på vetenskaplig skicklighet är grundläggande och måste alltid vara uppfyllt, och de sökande till en IMER-tjänst skall rangordnas efter skicklighet. En sökande måste dessutom ha visat sig äga god IMER-kompetens och bland dem som rankats högst för sin vetenskapliga skicklighet, skall de placeras först som i sin egen forskning visat sig äga mest erfarenhet av och mest kompetens i tvärvetenskaplig IMER-forskning.

PS. **Imerologi.** Är det naivt att tro att ett namn har betydelse för hur ett forskningsområde betraktas: ämne eller inte ämne?

Tomas Hammar disputerade i statsvetenskap i Stockholm 1964 och är nu – efter sin tid vid Ceifo – professor emeritus. Bland hans publikationer finns exempelvis avhandlingen *Sverige år svenskarna* (1964) samt *Democracy and the Nation State*. Avebury, Aldershot, 1990.

Vad betyder IMER? – tankar om ambivalens och återupprättande

Kristina Gustafson & Rickard Jonsson

Följande text började i en mejlväxling. Rickard till Kristina:

”Jag ville bara kolla med dig om du fått frågan att skriva dina reflektioner om imerforskningens villkor/framtid till en ceifo-publikation? Det var ju de frågorna vi jobbade med under vår imerkonferens, men jag är inte klar över vad vi kom fram till? Vad ska man egentligen säga om IMER?”

Ett mejl blev snabbt flera. Frågan bollades fram och tillbaka mellan oss med en tilltagande känsla av att vi inte hade något entydigt svar: Vad är Imer? Vilka associationer ger begreppet och vad betyder det idag?

Anledningen att vi började mejla varandra är enkel: vi känner varandra väl sedan tiden då vi satt i Imerförbundets styrelse under 2006–2008 som ledamot och ordförande. Vi kommer från skilda forskningsmiljöer och utbildningsområden och våra erfarenheter av imerforskning och dess ställning skiljer sig visserligen ganska mycket men likväl har vi båda varit engagerade i imerfältet under vår tid som doktorander och disputerade. Vi kan alltså båda kallas imerforskare men upplevde det ändå inledningsvis svårt att säga något om begreppet ”imer” – det tyckte vi var intressant nog för att försöka skriva något om.

Vi gör det genom en kort presentation av oss själva och vår relation till forskningsfältet IMER samt vad vi ser som aktuella forskningsmässiga utmaningar. Därefter summerar vi våra gemensamma erfarenheter från arbetet i Imerförbundets styrelse och hur vi då arbetade med frågan om imerforskningens villkor. Avslutningsvis vill vi säga något, som möjligtvis hänger samman med vår inledande mejlväxling om varför vi inte omedelbart kastade oss över ämnet – våra reflektioner över imerforskningens ställning i förhållande till samhällelig debatt och praktik.

Relation till forskningsfältet imer och forskningsmässiga utmaningar

Rickard Jonsson:

Min relation till imerforskning kan beskrivas som självklar och ändå inte. Det var när jag började min avhandling om språk och maskulinitet i en av Stockholms multietniska högsta-dieskolor, som jag på allvar introducerades i fältet. Jag fick ett rum på CEIFO, jag åkte på min första imerkonferens i Norrköping och började bekanta mig med forskningsområdet.

Men så var det något med fältarbetet och avhandlingens datamaterial som drog åt andra håll. Utan att det var del av min inledande intention kom språk och framförallt förbudet

språk i klassrumsmiljö att stå i fokus för mitt arbete. Jag blev allt mer fångad av frågan om hur det går till när olika stereotyper återskapas i vardagligt tal, och hur mycket av gränsdragningar och kategoriseringar som görs genom språket; dels med språket som verktyg givetvis, men också i metalingvistiska kommentarer om fint och fult språk. Om föreställningar om standardsvenska och dålig svenska. Jag kom till följande slutsats: i Sverige kan man inte i offentlig debatt tala på stereotypa och fördomsfulla sätt om ”invandraren” utan att framstå som rasistisk eller diskriminerande. Tack och lov. Sådana uttryck ryms inte inom det accepterade, det blir ett brott mot en mycket etablerad diskurs om jämställdhet, jämlikhet, om allas lika värde. Det är därför inte möjligt att hävda att ”invandrarmän” är mer sexistiska än andra människor, eller att ”svenska män” – vilka dessa nu skulle vara – skulle vara mindre sexistiska.

Ändå var det i det datamaterial som jag tittade på fullt möjligt att hävda just detta! Adrian Blackledge talar om att i de demokratiska samhällen där ”en explicit rasistisk diskurs [...] inte längre tillåts, kommer man finna mer symboliska sätt att utöva diskriminering på” (2005, s. i, min övers). Skulden för sexism, homofobi och dåligt språk i mitt material projicerades inte på invandrarmannen – men på det språk han antogs tala. Jag uppfattade det som en förskjutning från skuldbeläggande av den Andre, till det språk han föreställdes använda. Och samtidigt blev språket en beskrivning av dominerande fantasier om hans inre egenskaper. Föreställningar om hur förortens pojkar pratar och tilltalar sina vänner, systrar och lärare på, var tätt förknippade med föreställningar om vem dessa invandrapojkar, nya svenskar, talare av blattesvenska och så vidare verkligen var. Detta fångade mitt intresse.

Det är möjligt att det är en omväg – men den teori jag tog till hjälp för att analysera detta material var inte i första hand imerforskningskanon.⁸ Jag vände mig istället till maskulinitets-, och queerteori eftersom jag läste in positionen förortens pojkar som en queer position i vår tid. Queer i betydelsen den annorlunde, den Andre, den som i någon mening stör en ordning och som därför behöver fostras, erbjudas andra värderingar och ett bra språk (se Cameron & Kulick, 2003). Jag vände mig också till sociolingvistisk forskning, till lingvistisk antropologi och till analyser av talad diskurs, för att undersöka vad det var med språket – hur det används i vardagligt tal för att, bland allt annat, upprätta gränser mellan oss och de Andra och skapa föreställningar om ”det svenska”.

Allt detta *är* förstås imerforskning. Och givetvis är imerforskning fullt sysselsatt med dessa frågor. Men ändå är det via genus, queer och diskursorienterade texter om språk och språkanvändning jag hittat ingångarna i min forskning. Här tror jag att det finns anledningar att fortsätta. När intersektionalitet blivit ett nyckelord för stor del av imerforskningen ser jag möjligheten – inte bara att ta med flera maktrelationer i analysen – utan också att låna teoribildningar från olika fält och använda dem i forskningen, oavsett vilka sociala erfarenheter, kategoriseringar eller maktrelationer som studeras. Genus- och queerteori, cripstudies eller radikala barnperspektiv har gemensamma intressen av att studera maktrelationer och identifikation. Dessa perspektiv kan användas för att säga något också om imerfältet. I allra bästa fall, kanske med nya ögon.

⁸ Vi har haft en del diskussioner om vad som är imerforskningskanon. Eftersom vi kommer från olika discipliner och olika lärosäten var det svårt att enas och det kräver vidare mer strukturerad analys. Däremot kunde vi enas om att maskulinitets- och queerteori inte har hört dit.

Kristina Gustafsson:

När jag 1993 var student i etnologi på C-nivå skrev jag en uppsats som hette Förälskad i det annorlunda – en etnologisk studie kring kärlek och kulturmöten. Som nyss hemkommen student från Paris kanske temat ett sätt att bearbeta en del nyvunna erfarenheter. Vid denna tidpunkt placerades jag i alla fall i facket ”etnicitetsforskning” vid etnologiska institutionen, Lunds universitet. Detta var min inkörspöport i fältet som kallas imer. Epitetet ”etnicitetsforskare” har hängt i under alla år, men det är inget som jag själv kallar mig.

1998 påbörjade jag min forskarutbildning och skrev en avhandling om grundläggande värderingar i skolan. Avhandlingen som utgick från en debatt kring en muslimsk friskola som jag sedan fick möjlighet att följa från dess start tills den stängdes blev ett sätt att problematisera relationen mellan olika grupper i samhället och vem som har tolkningsföreträde i frågor skola, fostran och värderingar. Detta gjorde jag mot den fond av föreställningar som finns i samhället om kultur, mångfald, integration, invandrare och svenskar. Den viktigaste upptäckten var för mig hur stark idealet om ”det oförhindrade jaget” var och hur värnandet om det liberala samhällets värderingar, exempelvis alla människors lika värde allt som ofta övergick från värnande till exkluderande protektionism.

2004 disputerade jag och 2006 gick jag in som ledamot i Imerförbundet och 2007 blev jag ordförande på två år. Med andra ord jag har en ganska lång relation till forskningsfältet imer och även till imerförbundet. Idag arbetar jag inom ett treårigt forskningsprojekt som fokuserar tolken som kulturell mellanhand och tolkningens betydelse för rättsäkerhet och integration med särskilt fokus på mottagandet av ensamkommande asylsökande barn.

Jag tycker att det är fascinerande att försöka förstå migration och de livsbetingelser det genererar i relation till en global värld med transnationella relationer. Utöver de globala och transnationella perspektiven ska migration ses i förhållande till nationalstater som är mottagarländer men som också, i alla fall i Skandinavien, har en ensidig syn på integration som bygger på att man ska ”in i samhället” annars är man inte integrerad. Vidare påverkar majoritetsbefolkningens attityder och inställning livet och vad man kan få tillgång till i mottagarlandet. Rådande diskurser och föreställningar om identitet, ursprung, och kultur har också betydelse. Allt detta sammantaget bildar en komplex väv av förutsättningar som hänger samman och som vi idag vet lite om hur människor hanterar, och vilka strategier och taktiker finns att tillgå. Sällan knyts dessa olika trådar ihop i en och samma studie. Här ser jag en imerforskningsmässig utmaning som kräver mellandisciplinärt utbyte och öppenhet för ett spektrum av olika infallsvinklar på internationell migration och etniska relationer där frågor om genus, socioekonomiska förutsättningar, ålder och så vidare är viktiga dimensioner.

Normalt

Vi ska nu se närmare på forskningsmässiga utmaningar och imerforskningens ställning genom att ta utgångspunkt i erfarenheterna av att arbeta med konferensen Imerforskningens villkor, brytpunkter och framtid som höll i Göteborg i november 2006 och som anordnades av Imerförbundet och FAS.

Erfarenhet av Imerförbundet – Konferens om imerforskningens villkor, brytpunkter och framtid november 2006

Under vår tid i Imerförbundet anordnade förbundet en konferens med temat *Imerforskningens villkor, brytpunkter och framtid* i samarbete med FAS (Forskning om arbetsliv och samhälle). Inför konferensen gick vi igenom samtliga imerrelaterade forskningsprojekt som just då 2006 finansierades av VR, RJ eller FAS, inom områdena humaniora, samhällsvetenskap och medicin. Vår metod var enkel. Vi gjorde en sökning av forskningsrådets finansierade projekt där sökorden var ”invandrare”, ”etnicitet”, ”migration”, ”minoritet”, ”integration”, ”globalisering” m fl. Det gav en relativt lång rad träffar. Vi prövade också att söka på ordet IMER – och fick en (1) träff!

Totalt fann vi 124 projekt med relevans för fältet. Vi ordnade dem i en lista uppdelad efter lärosäte från norr till söder. Därutöver gick vi igenom de etablerade ”imermiljöerna”: Imer vid Malmö högskola, Ceifo vid Stockholms universitet, Tema Etnicitet vid Linköpings universitet och Centrum för multietnisk forskning vid Uppsala universitet. Vi gjorde en enkel sammanställning – vi hade inte möjlighet att göra djupare analyser eller följa upp med frågor. Några teman dominerade emellertid i listan och dessa kan sammanfattas enligt följande:

1. Ett stort antal studier handlade om skola/utbildning, arbete och stat och om institutionernas tillkortakommande genom att de misslyckas med integration och utövade strukturell diskriminering.
2. Kategorin invandrare användes flitigt som studieobjekt. I andra studier utgjorde användningen av kategorin invandrare studieobjekt. En intressant problematik eftersom det innebär att ”invandrare” samtidigt användes som en relevant kategori för att förstå och undersöka vissa villkor och förutsättningar som det pågick en uppgörelse med kategoriseringen av svenskar och invandrare.
3. Intersektionalitet var ett flitigt använt ord i projektbeskrivningarna och det var där ordet etnicitet kom in. Dessa projekt tenderade till att ha en teoretisk ansats snarare än empirisk. I dessa projekt är det dock viktigt att framhäva att aspekter av kön och genusforskning dominerade.
4. Ungdomar och i synnerhet muslimer framstod vid sidan av kategorin invandrare som de mest beforskade. Det fanns ett antal studier om ungdomars/unga muslimers identitet, sexualitet men samtidigt handlade de förvånansvärt lite om religion.
5. Slutligen – storstaden utgör forskningsarenan per se, det är där det mångkulturella samhället finns och behöver utforskas. Symptomatiskt nog var det Malmö, Stockholm, Göteborg och Norrköping som dominerade. Om man ska generalisera tycks det mångkulturella Sverige bli synonymt med det urbana Sverige i de beviljade forskningsprojekten.

Med detta som utgångspunkt drog vi några (ovetenskapligt underbyggda men dock) slutsatser om vilken slags forskning som inte fanns i projekten. Inom fältet imer saknas forskning om internationell migration och etniska relationer med utgångspunkt i barn, gamla och landsbygd. Vidare saknade vi mer globala perspektiv, studier om internationell

migration och etniska relationer i en global kontext. Trots att forskningsfältet rör internationell migration föreföll studieområdet såsom de beskrevs i projektplanerna, många gånger nationellt avgränsat. Migration studeras kort sagt med nationen som avgränsning, urvalskriterium och kontext. Vi ser här den växande diskussionen om metodologisk nationalism (Wimmer & Glick Schiller, 2002), som mycket betydelsefull. Vi kunde se att intersektionalitet var ett alltmer använt begrepp, men frågan är om dessa forskningsprojekt skulle räkna in sig under paraplybegreppet imer. Vi bjöd in en (kvinnlig) intersektionalitetsforskare till en av konferensens workshoppar som också kom till konferensen men underströk att hon inte höll på med imerforskning, bland annat för att hon inte forskade om ”invandrare”. Men när intersektionalitetsforskaren presenterade sin studie om svenska multinationella företag och deras relation till anställda i olika länder visade det sig att hon faktiskt kanske höll på med just imerforskning.

När vi planerade konferensens olika workshoppar var det alltså med detta resultat som utgångspunkt. Frånvaron av barn, äldre och landsbygd i imerforskningen tillsammans med ambivalensen kring kategorin ”invandrare” och det stora intresset för intersektionalitet, ville vi lyfta fram på Imerkonferensen i Göteborg. Vi ville därmed få en blandning av både det som tycktes etablerat och på modet och det som inte beforskades nästan alls. (För slutresultatet se www.imerforbundet.se)

Som ett slags övergripande avstamp för konferensen valde vi att betrakta regeringens utredning om makt, integration och strukturell diskriminering som en brytpunkt. Inte som en brytpunkt forskningsmässigt utan som en brytpunkt för forskningens relation till samhällsdebatten.

Detta är svårt att formulera kortfattat, men utredningen innebar att forskningsperspektiv genomsyrade av postkolonial teori och utifrån ett ifrågasättande av kulturbegreppet, liksom av kategoriseringar i stil med ”svenskar” och ”invandare” som sedan länge funnits etablerat inom akademien också blev en samhällsfråga och detta uppfattade vi som intressant. Hur skulle det påverka politiken? Diskussionen under konferensen kom främst att handla om ett slags efterlysning av att gå vidare. Deltagande forskare konstaterade att den teoribildning som utredningen vilade på etablerat sig sedan länge. Nu var det dags att gå vidare och undersöka praktiken, hur människor agerar i sin vardag. Många efterlyste att det teoretiska ramverk och det postkoloniala tänkandet behöver prövas i analys av olika former av material. Att vi helt enkelt behöver mer empiri.

Vi sätter punkt för konferensen där. Här kan vi bara konstatera att konferensen rönte ganska liten uppmärksamhet. Inte för att forskare (för det var till forskare den vände sig) var ointresserade utan för att en sådan konferens ordnas i en hård konkurrens med andra evenemang. Kanske upplevdes begreppet imer också som avskräckande?

Vad är imerforskning?

Ord och benämningar har makt. Det gäller förstås inte bara benämningar av slaget ”invandrare” eller ”de nya svenskarna” för att nämna några benämningar som intresserat oss i vår forskning och som diskuterats ovan. Inte heller begreppet imer går fri. Under vår

tid i imerförbundet diskuterade vi det mycket. Vi anade att det, när det användes inom akademien, möjligen förknippades med något daterat. Att det blev ordet för ett forskningsfält med passerat bäst före datum, eller ännu värre, på gränsen till ett skällsord bland framförallt yngre forskare. Kanske handlade det om att imer förknippades med ”invandrarforskning” i negativ bemärkelse, det vill säga forskning som varit med och etablerat alla negativa konnotationer som ”invandrare” står för idag, en kategori som måste åtgärdas, behandlas, tolereras och så vidare (jfr Laphalainen 2005:56). Kanske handlade det om ”gränsbevakning” och därmed i hög grad om personliga relationer i forskarsamhället? Hursomhelst; imer verkade inte vara det nyckelord som lockade sig till medlemskap eller konferensanmälningar. Och som vi såg ovan var det inte längre särskilt flitigt använt i när forskare formulerar sina forskningsprojekt.

Sammanfattningsvis uppfattar vi att vara imerforskare och att forska inom fältet internationell migration och etniska relationer inte riktigt är samma sak. Det förra känns som en etikett på en grupp forskare som definierar sig själva eller så hänvisas man dit av andra. Det senare handlar om att vara forskare och att ta sig an de frågor som ryms inom området migration, internationella relationer, globalisering, integration och så vidare, utan att avgränsa sig till en särskild grupp. Vi tror att det är i det senare som det finns potential att fortsätta driva de viktiga och angelägna frågor som vi ställs för och har ställts för också tidigare och som handlar om internationell migration och etniska relationer. Vi fortsätter den diskussionen med ännu ett exempel från arbetet inom imerförbundet.

Imer och samhällsdebatt

Hösten 2008 ordnade förbundet en uppföljning på ett av de spår som kommit fram vid konferensen 2006, nämligen barn med migrationserfarenhet. Dels ordnades ett nordiskt forskarsymposium med inbjudna forskare under två dagar som diskuterade metod och teori inom barn och migrationsforskning, dels ordnades en endagskonferens med temat Barn i ett mångkulturellt Sverige. Den senare ordnades i samarbete med CSA (Centralförbundet för Sociala arbetare). Efter en vecka hade 200 personer anmält sig till endagskonferensen. Efter ytterligare en vecka hade vi 300 deltagare. Fler kunde vi inte ta emot. Konferensen rönt stort intresse och vände sig till yrkesverksamma professionella och genväret var helt annat än vid exempelvis imerkonferensen i Göteborg 2006 som vände sig till forskare.

Detta säger något om vad ett imerförbund eller likande borde ha för funktion. Det finns liten efterfrågan i forskarvärlden, men stor efterfrågan ute i samhället i övrigt. Det har alltid varit imerförbundets roll att skapa plattformar för möten och utbyte mellan forskare och praktiker och det är dags att ta det på allvar och satsa mer helhjärtat på det.

Det ser vi som en viktig utmaning och det behövs. Imerforskning har en nästan pinsamt undandragen roll i samhällsdebatten. Ett exempel på det är den omtalade rapport som regeringen 2007 uppdrog åt Försvarshögskolan och Centrum för Asymmetriska Hot- och terrorismstudier (CATS) att genomföra. Syftet var att genomföra en kunskapsöversikt om förebyggande insatser mot våldsbejakande extremism och radikaliserings. I samråd med justitiedepartementet bestämdes det att man skulle göra en studie i Malmö som ett pilot-

projekt och att gör en läsesstudie där. Rapporten Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö presenterades på Brännpunkt i Svenska Dagbladet den 28 januari 2009.

Rapportens resultat chockerade många och redan vid en första anblick tycktes underlaget för slutsatserna om läget i Malmös stadsdel Rosengård tunt. Centrum för Mellanöstern studier, Lunds universitet var först med att reagera. De begärde omgående in rapportens empiriska material och det visade sig att det var förstört. Ett stort antal forskare som på olika sätt forskar om integration och mångfald skrev insändare och riktade på annat sätt kritik mot rapporten. Debatten fördes i TV, radio, i tidningar och på internet. Likväl konstaterade jämställdhets- och integrationsminister Nyamko Sabuni att det inte spelade någon roll för hon avsåg att agera i enlighet med rapportens rekommendationer och slutsatser. Vi ska inte fördjupa oss i detta. Det sorgliga är att det i Malmö finns en stor kader duktiga och kompetenta forskare inom olika discipliner som har forskat om situationen i Malmö och på Rosengård specifikt, i decennier. Men de tillfrågades inte och de fick inte röst i debatten.

Det var bara ett exempel. Debatten om språktest för integration, den tilltagande islamofobin, de papperslösas villkor, diskussionen om apatiska flyktingbarn, det segregerade Sverige, höjda röster i offentligheten om att ”ställa krav på invandrarna”, rasistiska uttryck ... listan över heta och synnerligen viktiga ämnen med anknytning till imerfältet kan göras lång. Enskilda forskare gör förvisso stora insatser när de deltar i offentlig debatt, men vi upplever inte att IMER framstår som ett samlat eller uppmärksammat forskningsfält i debatten. Kanske är det inte möjligt eller önskvärt. Men det kan vara värt att fundera över; hur uppfattas egentligen imer?

Slutsats

Kanske är vår egen ambivalens utmärkande för hur laddat begreppet och fältet imer är? Laddningen hänger ihop med de föreställningar om vad imerforskning står för som vi tagit upp ovan, nämligen invandrarforskning och studier av ”de andra”. Det blir därför en svår balansgång för var och en som träder in i detta fält att inte halka ner i kulturimperialism, neokolonialism, metodologisk nationalism och alla andra fällor som man i forskarsamhället lägger allt mer omsorg på att beskriva. Detta gör att vi inte kallar oss själva för imerforskare i vardagen, men gärna bedriver forskning inom fältet internationell migration och etniska relationer. Vi ser också att det kan finnas ett behov av att ha ett samlande begrepp att falla tillbaka på när man som forskare deltar i samhällsdebatten.

Kanske vore det värt att gå till botten med vad som är imerforskningens kanon, undersöka vad som kännetecknar forskningsfältet idag och att återupprätta begreppet imer från negativa föreställningar om något som hör historien till? Precis som vi beskrev ovan i presentationerna av oss själva är internationell migration och etniska relationer ett komplext fält där ett spektrum av forskningsmässiga perspektiv behöver föras samman men också låta utmana varandra. I det skulle styrkan i begreppet imer finnas och det skulle kunna berika och stödja forskare som deltar i samhällsdebatt men också vara utvecklande för debatten i sig och för samhällsutveckling.

Kristina Gustafsson disputerade 2004, i etnologi vid Lunds universitet. Hon är verksam som Forskare vid Institutionen för kulturvetenskaper, Avdelningen för etnologi med folkklivsarkivet, Lunds universitet. Följande är två av hennes publikationer: 'Den gäckande kulturen', i Berglund, Jenny och Larsson, Göran (red) *Religiösa friskolor i Sverige*. Lund: Studentlitteratur, 2007 och *Värdegrundsarbetets förutsättningar. En utvärdering av Resurscentrum för mångfaldens skolas insatser i tre Malmöskolor* (med Monica Eklund), Värdegrundsarbetets förutsättningar. En utvärdering av Resurscentrum för mångfaldens skolas insatser i tre Malmöskolor. Forskningsrapport 2008:4. Forskning om utbildning och lärande inom lärarutbildningen.

Rickard Jonsson disputerade 2007 i pedagogik vid Stockholms universitet. Han är forskare vid Ceifo och vikarierande lektor vid Institutionen för barn och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet. Följande är två av hans publikationer: *Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola*. Stockholm: Ordfront, 2007, och 'Här är alla lika! Jämlikhetsideologi och konstruktionen av den Andre i media och skola' (med Tommaso Milani), i *Utbildning & Demokrati*, vol 19, Nr 2/2009, Örebro universitet.

IMER-forskningen i Sverige; dåtid, nutid och framtid. Några reflektioner

Björn Fryklund

Inledning

Hösten 1999 antogs de första (fyra) doktoranderna (idag doktorer) i ämnet Etnicitet från IMER-området vid Malmö högskola till den nystartade forskarutbildningen i Etnicitet vid Campus Norrköping, Linköpings universitet. Jag ser inrättandet av forskarutbildningen i Etnicitet på svensk högskola och den möjlighet som öppnades för att anta kunna anta doktorander i ämnesområdet IMER som en avgörande brytpunkt och vändpunkt för hela IMER-forskningen i Sverige. För första gången hade det tvär-/flervetenskaplig ämnet IMER/Etnicitet erkänts som ett legitimt forskarutbildningsämne vid svensk högskola i paritet med de traditionella ämnesdisciplinerna. Denna händelse markerar samtidigt att det långvariga idoga arbete för IMER-forskningen som drivits av CEIFO vid Stockholms universitet genom Tomas Hammar och Centrum för multietnisk forskning vid Uppsala universitet genom Harald Runblom (och deras medarbetare) äntligen burit frukt (16 år efter dessa båda centras start 1983). Det bör också sägas här att tillkomsten av dessa båda forskningscentra hade föregåtts av en grupp forskares starka engagemang och insatser för invandrar- och invandringsforskning (numera migrations- och etnicitetsforskning) under närmare 20 års tid dessförinnan.

Undertecknad hade getts förtroendet och ansvaret att exakt två år tidigare, ht 1997, starta en fullständig IMER-utbildning (1–80 poäng) på alla nivåer vid högskolan i Malmö. Starten av denna IMER-utbildning sammanföll med en förtida start av högskolan i Malmö, som formellt bildades ett år senare (juli 1998). Min egen direkta bakgrund var att jag under sex år ingått som forskare i ett flervetenskapligt forskningsprogram ”Att möta främlingar. Problem kring flyktningmottagande och kulturkonfrontationer” vid historiska institutionen vid Lunds universitet. Forskningsprogrammet leddes av professor Göran Rystad och finansierades av både Riksbankens Jubileumsfond och Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR, sedermera FAS). I forskningsprogrammet ingick historiker, sociologer, etnologer och statsvetare. Min mångåriga erfarenhet och positiva värdering av detta flervetenskapliga samarbete var för mig den viktigaste drivkraften att det var fullt möjligt att förverkliga en flervetenskapligt sammansatt IMER-utbildning och forskning vid den nya högskolan i Malmö. Jag hyste aldrig några tvivel om dess möjligheter och potential på svensk högskola. Det var nog tur att jag inte gjorde det med tanke på alla de problem, svårigheter och hinder som förverkligandet inneburit och innebär såväl inom- som utomvetenskapligt. Vid invigningen av Malmö högskola 1998 överlämnades en gåva till högskolan från Malmö stad i form av en gästprofessur i IMER (till Willy Brandts minne) med åtföljande forskarassistent- och doktorandtjänst. En gåva som betytt oerhört

mycket för IMER-forskningens utveckling i Malmö och förhoppningsvis även i Sverige genom att göra IMER-forskningen i Sverige känd internationellt. Framförallt genom att gästprofessuren och de forskningsnätverk som denna/denne ingår i, har inneburit att den internationella forskningsfronten på IMER-fältet har funnits direkt närvarande i forskningsverksamheten. Ungefär tio år efter starten av IMER-området (2007) fördjupades och samlades IMER-forskningen från hela högskolan genom att ett högskolegemensamt forskningsinstitut MIM, Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare, inrättades. Gästprofessuren införlivades med det nybildade forskningsinstitutet MIM liksom att två postdok anställningar i migrationsforskning sedermera tillfördes verksamheten. Undertecknad blev chef för MIM. Institutet har numera sammanlagt fem heltida seniora forskartjänster plus fem doktorander verksamma i forskningsmiljön plus ett antal större och mindre externa forskningsprojekt. Doktoranderna är antagna och har sin formella tillhörighet till forskarutbildningen i Etnicitet vid den nya (2008) FAS-forskningsmiljön REMESO vid ISV, Campus Norrköping, Linköpings universitet. Vad har denna skisserade utveckling betytt för IMER-forskningen och dess ställning i Sverige?

IMER-forskningens utveckling

”Ett efterlängtat genombrott är idag på väg vid flera nya högskolor. Forskning om migration och etnicitet har länge prioriterats av riksdag och regering och kunskapsbehovet är stort. Ändå riskerar forskningen inom det här området att vissna likt en planta, så snart den inte längre tillförs bevattning. Vad är det som fattas, när forskarmiljöer inte kan stå på egna ben efter 15 år, och varför går långsiktig forskarkompetens så lätt förlorad? ... Grundutbildning har 1998–99 kommit igång som ett led i ett omfattande IMER-program vid Malmö högskola och den första forskarutbildningen i Etnicitet kommer snart att börja i Norrköping. Överallt är det fråga om utbildning och forskning som går över de traditionella ämnenas gränser, det vill säga som kan kallas tvärvetenskaplig. Är detta en trend som kommer att bli bestående? Hur kommer det sig att skördetiden kommit nu och att skörden hämtas hem i Norrköping, Växjö och Malmö i stället för vid de universitet där sådden gjordes – i Uppsala och i Stockholm? ... Forskning om migration och etnicitet är och måste vara mångvetenskaplig. Den kräver att olika perspektiv kommer till användning, att teorier hämtas från flera olika ämnens traditioner och att hårda och mjuka metoder tillämpas där de passar bäst. Den fordrar förmåga att samverka över ämnesgränserna med forskare och lärare som har annan utbildning och sin grund i andra forskningstraditioner. ... Vi tror att lösningen är ökade anslag till forskning och forskartjänster med inriktning på migration och etnicitet (IMER), och därtill universitetets uppdrag att bedriva såväl grundutbildningen som forskarutbildningen. ... De nya högskolornas [och nya universitetens – mitt tillägg] snabba utveckling av undervisning och forskning visar hur angeläget vårt forskningsområde är. En snabb lösning kan nås genom att särskilda, nya budgetmedel ges till universiteten med uppgift att göra migration och etnicitet (IMER) till ett nytt undervisnings- och forskningsämne.”

Dessa uppfordrande frågor och formuleringar skrevs av Tomas Hammar, pionjären och nestorn i svensk IMER-forskning, i en vänbok till Harald Runblom för tio år sedan (Migration och mångfald Uppsala 1999). Hur har det gått? Hur har utvecklingen varit? Och

vilka svar kan vi idag ge på Tomas Hammars kritiska frågor? Jag ska försöka mig på att besvara frågorna och kommentera den utveckling som skett av IMER-forskningen i Sverige fram till idag. Mina svar och kommentarer innehåller såväl forskningens starka och svaga sidor liksom de utmaningar och problem som IMER-forskningen brottats och brottas med inför den närmaste framtiden.

Den samlade bilden är att IMER-forskningen både breddats och fördjupats kraftfullt under de senaste tio åren och växt i volym på alltfler lärosäten. Något som även den av FAS tillsatta internationella utvärderingsgruppen (*Ellie Vasta (chair), David Ley, Peder J. Pedersen and John Solomos*) kunde konstatera redan 2003 i sin rapport *An Evaluation of Swedish International Migration and Ethnic Relations (IMER) Research 1995–2002*. Den kanske viktigaste orsaken är att migrations- och integrationsfrågor (i takt med att ett nytt och förändrat Sverige håller på att utvecklas, där människor med olika nationella, kulturella, religiösa och etniska bakgrunder arbetar och lever tillsammans i allt högre utsträckning) har alltmer kommit att stå i fokus för hela politiken och samhällsdebatten. Kraven på forskningen och forskarsamhället har skärpts; var så goda att leverera svar på de utmaningar och samhällsproblem som en följd av migrationens konsekvenser.

För närvarande befinner sig Sverige i en situation där den högsta invandringen och utvandringen sker samtidigt. Sverige har kort uttryckt en mycket hög mobilitet (rörlighet) in och ut ur landet. Och det hänger samman med den globala migrationen som starkt påverkar rörligheten till och från ett öppet och starkt handelsberoende Sverige. Denna utveckling har inneburit stora utmaningar för samhället och demokratin. Det handlar om att hantera ekonomiska, sociala och kulturella skillnader mellan invandrare/flyktingar och den nationella majoritetsbefolkningen på arbets- och bostadsmarknaden, att förhindra en främlingsfientlig folklig reaktion inom politiken och att skapa bättre betingelser för den invandrade delen av befolkningen att delta i det ekonomiska, politiska och sociala livet. En bedömning som hörs allt oftare i samhällsdebatten från högsta politiskt håll är att ”lösningen” på dessa utmaningar och samhällsproblem är avgörande för vilket Sverige vi får se utvecklas inom den närmaste framtiden, ett öppet och tolerant samhälle eller ett mer slutet och intolerant.

Har då forskarsamhället i form av IMER-forskningen levererat bra svar? Både ja och nej, skulle jag vilja svara. Med tanke på de relativt små resurser som tilldelats forskningen under större delen av den senaste tioårsperioden måste ändå sägas att ekonomer, sociologer, statsvetare, historiker, antropologer/etnologer och språkvetare på och utanför IMER-forskningscentra (Stockholm, Uppsala, Norrköping, Växjö och Malmö) bidragit med värdefulla teoretiska och empiriskt grundade analyser av invandrares/flyktingars ställning på arbetsmarknaden, inom boendet, inom utbildningen, inom politiken, och på det sociala området. Bidragen är viktiga men vilket måste poängteras än så länge alldeles för få. Mycket återstår att göra och vissa forskningsfält är tomma eller nästan utforskade.

En kritisk anmärkning måste göras i sammanhanget. När en grupp IMER-forskare väl fick chansen att leverera, genom tilldelning av två stora statliga offentliga uppdrag, goda resurser och möjligheter, slutade det med ett stort misslyckande. Jag tänker då på ”diskrimineringsutredningen” (SOU 2005:56, *Betänkande från utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet*) och ”makt- och integrations-

utredningen” (SOU 2006:79 *Slutbetänkande av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*) som havererade och följdes av offentlig tystnad (från både politiskt håll och forskarsamhället) om de resultat som levererades i slutbetänkandena i form av två tjocka böcker. Den förstnämnda boken har titeln ”DET BLÅGULA GLASHUSET – strukturell diskriminering i Sverige” med svart omslag. Den sistnämnda har titeln ”INTEGRATIONENS SVARTA BOK – Agenda för jämlikhet och social sammanhållning” med vitt omslag. Båda böcker med talande titlar och omslag.

Varför dessa misslyckanden? Jag skall inte här gå in på direkta orsaker varför dessa utredningar havererade utan bara konstatera att IMER-forskningen (liksom genusforskningen) har haft svårt för att hantera och förhålla sig vetenskapligt analytiskt till de ideologiska och politiska ställningstaganden som kringgärdat ”invandrar- och flyktingfrågan” och emellanåt blivit rena språkrör för politiska och ideologiska ställningstaganden, vilket påtagligt har skadat (och skadar) IMER-forskningen och den offentliga synen på dess kvalitet. Som jag ser det är det angeläget att komma till rätta med vad man optimistiskt skulle kunna kalla IMER-forskningens ideologiska barnsjukdomar och det tror jag bäst görs genom att teorier och hypoteser får arbeta på välgrundat empiriskt material. Det är påtagligt att i de två utredningarnas slutbetänkanden var antingen empirin underkastad ett ideologiskt raster (= tillrättalagd empiri) eller nästan frånvarande. Detta måste ses som särskilt anmärkningsvärt med tanke på de långtgående teoretiska påståenden som gjordes i resultatredovisningen (bland annat resultatet att omfattande strukturell rasism och diskriminering dominerade och genomsyrade det svenska samhället i alla dess beståndsdelar och institutioner). Frågor kring rasism och diskriminering är alldeles för allvarliga för att stängas inne i en sådan sluten diskursiv analysram.

Inte något ont som inte för något gott med sig, som ordspråket lyder. Jag tycker mig kunna spåra en tydlig tillnyktring där den vetenskapliga analysen med utgångspunkt i kvalitativa eller kvantitativa empiriska material har återkommit med full kraft. Den internationella migrationsforskningens påverkan och utbyte har också kraftfullt bidragit till att den svenska IMER-forskningen idag står betydligt starkare och bättre rustad än för tio år sedan. Nya teoretiska och metodiska ansatser (för att bara nämna några) som det transnationella ”paradigmet”, exil och diaspora, utanförskap, enklaver och parallella (åtskilda) liv, andra generationens invandrare, blandäktenskap, migrationens och integrationens Europa (komparation av olika policys), här under säkerhet och kontroll versus tolerans och frihet samt migration, arbetsmarknad och demografiska förändringar, ”trafficking”, hälsa, asylsökande familjer, kvinnor och barn, migration och islam, medborgarskap, populism och främlingsmisstro, diskriminering börjar få ordentligt fotfäste även i den svenska forskningen. Den svenska IMER-forskningen har på allvar internationaliserats, vilket gör att situationen ser ganska ljus ut inför den närmaste framtiden.

Till denna ljusa bild detta bidrar också att både VR och FAS under allra senaste åren satsat på och inrättat excellenta forskningsmiljöer på migrations- och integrationsområdet under tio år, så kallade Linné-stöd (VR) (10 miljoner per år) och FAS-centra (5 miljoner per år), de förra vid Lunds universitet med ekonomisk demografisk inriktning och vid Stockholms universitet, SULCIS, med ekonomisk och sociologisk inriktning, och det senare vid Linköpings universitet, REMESO med inriktning på arbetsliv och migration. FAS har i år även utlyst miljöstödet på 3+3 år (2 miljoner per år) där två forskningsmil-

jöer skall få stöd. Resultatet av denna ansökan föreligger i skrivande stund inte. Med andra ord kan vi konstatera att forskningsråden gjort ordentliga satsningar under de allra senaste åren vilket förhoppningsvis kan förväntas resultera i nydanande och intressant IMER-forskning med hög kvalitet på sikt.

Så långt om forskningen på den ljusa sidan men hur ska vi bedöma utvecklingen för reproduktionen av nya yngre forskare inom ramen för forskarutbildningen, för att återknytta till de frågor som Tomas Hammar reste för tio år sedan. Situationen är att den enda forskarutbildningen i migrations – och etnicitetsstudier (IMER/Etnicitet) finns vid REMESO i Norrköping, Linköpings universitet. När Tomas Hammar skrev sitt bidrag var tema Etnicitet redan påannonserat men faktum är att sedan dess har ingen forskarutbildning tillkommit i IMER eller för den delen någon fullständig eller renodlad grundutbildning heller. Med andra ord vi står fortfarande och stampar på samma plats. Universiteten i Stockholm och Uppsala där de ursprungliga satsningarna gjordes av statsmakten, på CEIFO respektive Centrum för multietnisk forskning, saknar fortfarande forskarutbildning. Statsmaktens satsning på en fullständig IMER-utbildning vid högskolan i Malmö fullföljdes aldrig vad gäller forskarutbildning. Detta trots satsningen från Malmö stad på en gästprofessur i IMER (till Willy Brandts minne) vid högskolan i Malmö och från högskolans egen sida inrättandet av ett forskningsinstitut i migrationsfrågor (2007) samt en nyligen utlyst IMER-professur.

Låt mig avsluta mina reflektioner genom att säga att idag finns goda förutsättningar att på bred front arbeta på inrättande av forskarutbildning i Migration/Etnicitet/IMER vid Stockholms universitet, Uppsala universitet, Växjö universitet/Linnéuniversitetet och Malmö högskola. Vid universiteten i Stockholm, Uppsala och Växjö/Kalmar finns flera olika centrumbildningar och ämnesinstitutioner med välutvecklad migrations- och etnicitetsforskning som genom ett närmare organiserat samarbete kunde optimera sina styrkor. Min förhoppning är att alla som räknar sig som forskare i migrations- och etnicitetsfrågor går samman, vare sig vi arbetar inom ämnesinstitutioner eller på tvär-/flervetenskapliga forskningscentra/-institut, för att trygga återväxten av yngre migrationsforskare genom att arbeta hårt och trycka på både statsmakten och dess företrädare liksom universitets- och högskoleledningar att inrätta forskarutbildningar i vårt ämnesområde. Det behövs inte minst för att forskningsmässigt ta till vara alla de möjligheter som migrationen tillför samhället liksom tackla de allvarliga utmaningar och samhällsproblem som migrationens konsekvenser medför.

Björn Fryklund disputerade 1981 i sociologi vid Lunds universitet och är professor i sociologi vid Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare, MIM, Malmö högskola. Han har bland annat publicerat 'Ett förändrat Sverige: Migrationen och dess Konsekvenser'. Kapitel 14 i Li Bennich & Paula Blomqvist (Red), *Mellan Folkhem och Europa*, Liber förlag, 2008 och 'The Refugee Question – the Touchstone of the Swedish System?' (med Tomas Peterson), i Göran Rystad (red), *Encounter with Strangers: Refugees and Cultural Confrontation in Sweden*, Lund University Press/Chartwell-Bratt Ltd 1992.

Framväxt av ekonomisk invandrarforskning

Jan Ekberg

Inledning

Den svenska ekonomiska forskningen kring invandring kom igång sent. Med ekonomisk forskning på området brukar menas forskning om 1) Ekonomiska orsaker till invandring, 2) Ekonomiska effekter av invandring och 3) Invandrares integration på arbetsmarknaden och deras inkomstutveckling. Forskningen har i huvudsak skett inom ämnena nationalekonomi och ekonomisk historia. Pionjärarbetet är Eskil Wadensjös doktorsavhandling *Immigration och samhällsekonomi* som lades fram 1972 i nationalekonomi vid Lunds universitet. Vid tiden för Wadensjös avhandling fanns etablerad invandrarforskning inom flera av de andra samhällsvetenskapliga ämnena. Dessutom fanns sedan mycket länge en omfattande forskning inom ämnet historia om utvandring från Sverige. Även under många år efter Wadensjös avhandling kom endast ett fåtal avhandlingar om ekonomi och invandring. Nästa var Rolf Ohlssons doktorsavhandling *Invandrarna på arbetsmarknaden* från 1975 i ekonomisk historia och därefter min egen doktorsavhandling *Inkomsteffekter av invandring* från 1983 i nationalekonomi. Även de båda sistnämnda avhandlingarna lades fram vid Lunds universitet. Koncentrationen till Lund minskade när Wadensjö i början av 1980-talet fick en professur vid SOFI Stockholms universitet och jag själv fick ett lektorat vid dåvarande Högskolan i Växjö. Rolf Ohlsson stannade kvar i Lund.

Fortsättning

Den sent påbörjade ekonomiska invandrarforskningen bidrog troligen till att när *Expertgruppen för invandrarforskning* (EIFO) bildades 1975 inom regeringskansliet som ett sektorsorgan kom EIFO att domineras av forskningen inom andra samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnena. Jag upplevde att kontakterna var fåtaliga med den ekonomiska forskningen. Istället blev det andra sektorsorgan som *Expertgruppen för Arbetsmarknads- politiska utvärderingsstudier* (EFA) och senare också *Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi* (EFA) som hade kontakterna med den ekonomiska invandrarforskningen. Mönstret blev detsamma sedan EIFOs forskningsverksamhet 1983 övertogs av *Centrum för forskning om internationell migration och etniska relationer* (CEIFO) som kom att läggas vid Stockholms universitet som en tvärvetenskaplig forskningsenhet. Även idag har den ekonomiska invandrarforskningen inte någon större roll vid de tvärvetenskapliga forskningsenheterna som CEIFO, IMER vid Högskolan i Malmö och REMESO vid Linköpings universitet. Sådan är situationen trots att den ekonomiska invandrarforskningen i Sverige har vuxit mycket kraftigt under de senaste 15 åren. Ett betydande antal doktorsav-

handlingar har lagts fram och flera professorer finns numera i nationalekonomi och ekonomisk historia och vars forskning ligger på invandrarområdet.

Exempelvis kan nämnas att enbart vid Växjö universitet och det kommande Linneuniversitetet (fusion mellan Växjö universitet och Högskolan i Kalmar från 2010-01-01) finns nu 3 professorer i nationalekonomi med inriktning på invandrarforskning. En av dessa är min egen professur från 1998. Därtill befordrades 2008 Mats Hammarstedt och i början av 2009 Dan-Olof Rooth båda till professorer i nationalekonomi med inriktning invandrarforskning. Hos oss finns ytterligare en professor (Thomas Lindh) i nationalekonomi vars huvudinriktning är demografisk forskning men som också tangerar invandrarområdet. Dessutom finns en docent i nationalekonomi med inriktning på forskning om invandring och diskriminering samt några Fil.dr som växlar mellan invandrarforskning och mer renodlad arbetsmarknadsforskning. Under senare år har 5 doktorsavhandlingar och 5 licentiatavhandlingar på invandrarområdet lagts fram i nationalekonomi/ekonometri vid Växjö universitet. Forskningen i nationalekonomi vid Växjö universitet och kommande Linneuniversitet är organiserad i *Centrum för arbetsmarknadspolitisk forskning* (CAFO).

I Sverige bildades i början av 2000-talet ett nätverk för ekonomisk forskning om integration av invandrare. I nätverket medverkar också några sociologer. Numera omfattar nätverket forskargruppen för Ekonomisk demografi Lunds universitet, SULCIS vid Stockholms universitet, IFAU Uppsala universitet, en forskargrupp vid Göteborgs universitet och CAFO vid Växjö universitet. De båda förstnämnda fick Linnestöd från Vetenskapsrådet. Varje år ordnar nätverket en två-dagars konferens där seniorforskare och doktorander inom nätverket presenterar paper. Värskapet för konferenserna cirkulerar inom nätverket. CAFO, Växjö universitet, arrangerade konferensen 2008. Nästa konferens kommer att äga rum i november 2009 och arrangeras av forskargruppen för Ekonomisk demografi vid Lunds universitet. Nätverket har finansiellt stöd från Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) för att täcka kostnaderna för konferenserna.

Den ekonomiska invandrarforskningen har således väsentligen byggts upp vid ämnesinstitutionerna och vid Institutet för social forskning (SOFI) Stockholms universitet utanför de ovan nämnda tvärvetenskapliga forskningsenheterna. Varför det blivit så vet jag inte men traditioner, skillnader i teoretiska utgångspunkter och metodval har sannolikt bidragit till att olika forskningskulturer har haft svårt att förenas. Olikheterna visas också vid en genomgång av artiklar på invandrarområdet som publicerats i populärvetenskapliga tidskrifter som *Invandrare och Minoriteter* och *Ekonomisk Debatt*. I den förstnämnda tidskriften förekommer mycket sällan någon artikel från den ekonomiska invandrarforskningen. I den sistnämnda tidskriften finns endast någon enstaka artikel från någon vid nämnda tvärvetenskapliga forskningsenheter. *Ekonomisk Debatt* har annars ofta artiklar från forskare i andra samhällsvetenskapliga ämnen som statsvetenskap och sociologi. Det betyder dock inte helt frånvaro av fruktbara kontakter över ämnesgränser. Bland annat har det vid Växjö universitet bildats en tvärvetenskaplig forskningsprofil *Arbetsmarknad internationell migration och etniska relationer* (AMER) där det finns forskare från ämnena historia, nationalekonomi, sociologi och vårdvetenskap.

Genomslag i policy samhället

Frågan om invandringens ekonomiska effekter var under lång knappast någon fråga för policysamhället. Det har visserligen i offentligt utredningsarbete funnits ett klart intresse för frågor kring invandrarnas integrering på arbetsmarknaden men den empiriska forskningen om invandringens ekonomiska effekter har i huvudsak stannat som en intern fråga inom forskarsamhället. Kanske har frågan ansetts som alltför ”känslig” eller som ointressant för integrationspolitiken. Ett undantag är SOU 1974:69 som innehåller en sammanfattning av Eskil Wadensjös doktorsavhandling. Ett annat undantag är en ESO-rapport Ds 1995: 68 vars resultat delvis också återgavs i Invandrarpolitiska kommittens betänkande SOU 1996:55. Från mitten/slutet av 1990-talet har jag upplevt ett stigande intresse från policysamhället för frågor om ekonomiska effekter av invandring. Jag tror att det finns två anledningar till detta. En är Sveriges medlemskap i EU. Vilken betydelse för svensk ekonomi får regler för att underlätta rörligheten av arbetskraft inom EU? En annan är vilka krav som en åldrande befolkning kommer att få för de offentliga välfärdssystemen. Kan invandring vara ett medel för att i framtiden underlätta försörjningen av en åldrande befolkning? Frågan ligger högt på den politiska dagordningen i många EU-länder. Regeringen har under senare år tillsatt flera offentliga utredningar för att klargöra de ekonomiska effekterna för Sverige av invandring. Ett exempel är utredningen ”EUs utvidgning och arbetskraftens rörlighet” SOU 2002:116 där jag själv medverkade som expert. Ett annat exempel är ”Anhörighetsutredningen” SOU 2002:13 där forskare från CAFO skrev en expertbilaga om de ekonomiska konsekvenserna av en utökad anhörighetsinvandring. Frågan om ekonomiska effekter av invandring diskuterades också i finansdepartementets långtidsutredning SOU 2004:11. Dessutom fick jag 2008 i uppdrag av den återbildade *Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi* (ESO) Finansdepartementet att utreda i vad mån framtida invandring kan underlätta försörjningen av en åldrande befolkning.

Framtiden

Låt mig nämna som jag tycker tre viktiga forskningsuppgifter inför framtiden. Möjligheterna bör vara goda för tvärvetenskaplig forskning.

- 1) Studier av intergenerationsförlopp. Hur överförs utbildning, position på arbetsmarknaden och hälsostatus samt boendeformer mellan invandrare och deras barn och barnbarn födda i Sverige? Är överföringsmönstret annorlunda än i den infödda befolkningen? Det finns några studier på området men behovet är stort av mer kunskap. Frågorna är viktiga för invandrares långsiktiga integrering samt också för de långsiktiga ekonomiska effekterna av invandring.
- 2) Orsaker och effekter av återutvandring för både in och utvandringslandet. Jämfört med det stora antal studier om orsaker och effekter av invandring finns ännu endast få studier om återutvandring.
- 3) Varför har de regionala skillnaderna i Sverige i invandrarnas arbetsmarknadsläge blivit allt större under de senaste 20 åren.? Dessa skillnader gäller även för invandrare (flyktingar) med samma ursprung. Vilken betydelse har regionala skillnader i arbets-

marknadens funktionssätt? Hur ser det lokala mottagandet ut? Finns det brister i integrationspolitiken som bidragit till den uppkomna situationen

Jan Ekberg disputerade 1983 i nationalekonomi vid Lunds universitet. Han är professor i nationalekonomi och verksam vid Centrum för arbetsmarknadspolitisk forskning (CAFO) Växjö universitet. Hans forskningsområden är ekonomiska och demografiska effekter av invandring samt invandrarernas ställning på arbetsmarknaden. Han har medverkat i flera offentliga utredningar om invandring och integration.

Två publikationer: Immigration and the public sector. Income effects for the native population in Sweden i *Journal of Population Economics* no 3, 1999 och Unemployment and earnings for second generation immigrants-ethnic background and parent composition i *Journal of Population Economics* no 4, 2003.

På tvären – IMER i brytningstider

Magnus Dahlstedt

Det finnes blott ett perspektivistiskt seende, blott ett perspektivistiskt vetande; och ju flera affekter vi låta göra sig hörda i en sak, ju flera ögon, olika ögon vi kunna skaffa oss för att betrakta samma sak, desto fullständigare skall vårt begrepp om denna sak, vår "objektivitet" bliva.

Friedrich Nietzsche (1915: 134)

Forskarvärlden, liksom världen i stort, befinner sig idag i en brytningstid. Global finansiell härdsmälta, allt mer påtagliga klimathot, terrorparanoia, klyftor mellan rika och fattiga, både mellan och inom öst och väst, nord och syd, en ständigt närvarande vånda inför att hantera internationell migration. Inför det nya millenniet står världssamfundet inför stora utmaningar. Samtidigt befinner sig världssamfundet i ett akut tillstånd av postpolitisk förlamning, ett kaotiskt tillstånd utan politisk fantasi, utan politiska koordinater, utan egentliga alternativ (Teschfahoney & Dahlstedt 2008). Detta postpolitiska tillstånd utgör i sig en stor utmaning för hela forskarvärlden, och inte minst forskningsfältet IMER.

Redan i början av 1990-talet hävdades det med allt större emfas att mänskligheten inträtt i en ny tidsålder, en epok där historien tycktes ha "tagit slut". Samhället sades ha nått sin ändhållplats. Den rådande ordningen, den liberala demokratin på kapitalistisk grund, framstod efter realsocialismens sammanbrott som den enda hållbara – eller ens tänkbara. Ideologiska skiljelinjer sades tillhöra det förgångna. De politiska partierna samlades mot mitten av den ideologiska spelplanen. Deras principiella budskap framstod allt mer som olika varianter på samma tema – tillväxt, flexibilitet, sunda statsfinanser och entreprenörskap tycktes vara det som får världen att gå runt.

Samhället har, för att låna en formulering av David Harvey (2006: 33), genomgått en genomgripande *financialization of everything*, en fördjupad ekonomisering av allt fler sektorer i samhället. Det paradoxala är dock att ju större genomslag denna ekonomisering har haft i samhällslivet, desto mindre tycks den uppfattas som *politisk*. Det politiska kringkärs, blir ett till synes apolitiskt fält sysselsatt med att "hantera" en ansamling av problem som anses kräva tekniska snarare än politiska interventioner. Politik byter härmed skepnad till *social administration*, iscensatt och dirigerad av allehanda "experter" (Zizek 1999).

Akademien intar en viktig roll i denna omvandling. Forskning och högre utbildning har, liksom många andra delar av samhället, allt mer kommit att omvandlas i enlighet med marknadens rationalitet. Akademiens främsta uppgift är idag att bidra till stärkt internationell konkurrenskraft. Kunskap uppfattas i detta sammanhang primärt som ett "råmaterial" som kan användas för att skapa produkter med kommersiellt värde (Slaughter &

Rhoades 2004). Kunskapsproduktionen blir mer och mer beställarstyrd – eller om man så vill kundanpassad. Samtidigt blir det inom en rad olika policyområden allt vanligare att forskare involveras i olika former av partnerskap tillsammans med olika statliga, privata och frivilliga intressenter, med uppgiften att kontinuerligt följa upp policyutvecklingen inom enskilda områden och tillhandahålla så kallade *best practices* (Larner 2006). Forskning riskerar i detta sammanhang att reduceras till just social administration, en teknisk lösning på en uppsättning efterfrågade och på förhand givna problem. Inte minst så riskerar samhällskritik forskning att mer eller mindre hamna på undantag – den anses helt enkelt inte tillräckligt samhällsnyttig. De senaste forskningspolitiska signalerna i Sverige är i detta hänseende minst sagt oroande – allt större del av de statliga forskningsmedlen dirigeras över till ett mindre antal strategiskt viktiga områden, i mångt och mycket definierade i termer av just samhällsekonomisk nytta.

På vilket sätt berör då allt detta ett forskningsfält som IMER? Det är nu i sig inget nytt att forskning är del av samhällsbygget. Forskning har i själva verket under lång tid varit en viktig kugge i maktutövningens apparatur. Den har varit med att inhägna tänkandet om samhället i bestämda *regimes of truth*, att tillhandahålla och legitimera allehanda åtgärder för att styra samhället i en viss riktning (Foucault 1980). Forskning var inte minst ett viktigt inslag i 1800-talets nationaliseringsprojekt, då den bidrog till formeringen av ett *national order of things*, grundad i den nationalistiska ordningsprincipen ett territorium, en nation, ett folk, ett språk, en kultur (Malkki 1997). Inom både humaniora och samhällsvetenskaplig forskning förutsattes länge förekomsten av homogena nationella gränser/gemenskaper och togs mer eller mindre för givna i arsenalen av teoretiska verktyg. Demokrati, folk, samhälle – många centrala teoretiska begrepp förutsatte nationen som territorium och föreställd gemenskap. I denna föreställningsram framstod sådana företeelser som blandning, gränsöverskridande och rörlighet, det vill säga sådant som avviker från en nationsbunden föreställningsram, som onormala, störande och i sig problematiska inslag i tillvaron.

Forskningsfältet IMER har haft en avgörande betydelse när det gällt att kritiskt granska det mönster av ”metodologisk nationalism” som under lång tid mer eller mindre dominerat forskarvärlden (Wimmer & Glick Schiller 2003). Ett av de främsta bidragen från forskningsfältet IMER har varit dess vidgande av förståelsen för hur kategorier som ras, etnicitet och nation opererar och ges en central roll i samhällsbygget. Även om det på senare tid har vuxit fram en allt mer kritisk medvetenhet inom akademien kring problematiken med ”metodologisk nationalism”, delvis som en följd av IMER-forskningens landvinningar, har IMER fortfarande mycket att bidra med, inte bara till humaniora och samhällsvetenskaplig forskning, utan även till samhällsdebatten.

Den kärna som håller forskningsfältet IMER samman är i mångt och mycket en strävan efter att *gå på tvären* – mot disciplinära inlåsningar och rådande politiska doktriner, mot geografiska och mentala gränser. I någon mening ligger sprängkraften i IMER, i både politisk och akademisk mening, just i det att forskningsfältet – liksom fältet internationell migration och etniska relationer – i sig kännetecknas av blandning och rörlighet, det vill säga ständig förändring. IMER har varit en mötesplats som möjliggjort dialog mellan discipliner, traditioner, intressefält och metodologier. Det ”perspektivistiska seende” som

denna dialog öppnat upp för, för att använda Nietzsches vokabulär, har gjort det möjligt att skapa en mer sammansatt och fördjupad förståelse av en rör(l)ig värld. Samhällsutvecklingen har inte minskat betydelsen av denna mötesplats. Snarare tvärtom. Det finns idag ett fortsatt mycket stort behov av både teori- och metodutveckling *på tvären*.

För att följa Michel Foucault (1993: 25f) kan den vetenskapliga disciplinen ses som ”en kontrollprincip för diskursproduktionen. Den fixerar gränserna för diskursen genom spelet med en identitet vars form är en ständig reaktualisering av reglerna”. Vi kan i detta sammanhang påminna oss om den påfallande historiska parallell som förenar den disciplinära strävan efter ren kunskap och den disciplinära strävan efter ett rent folk och rena platser, som drabbat bland annat etniska och andra minoriteter. ”I bägge fallen finns en avsmak för blandning som uttrycks i dygder om rena platser och ren kunskap” (Sibley 1995: 116). Den rasbiologiska forskning som bedrevs i stor skala i bland annat Sverige under den första hälften av 1900-talet är en mörk påminnelse om denna parallell. Behovet av att göra upp med denna tveeggade renhetssträvan är fortfarande stark. En fortsatt stor utmaning för IMER är att undgå risken att forskningsfältet stelnar och utvecklas till en disciplinär inhägnad i sig. Denna utmaning framstår som särskilt akut i en tid då allt starkare politiska krafter, åtminstone i Sverige, argumenterar för en utveckling bort från mång- och tvärvetenskapligt organiserad till traditionell disciplinärt organiserad forskning.

I den globala finanskrisens kölvatten har populistiska krafter med försvar av ”nationella kärnvärden” högst upp på agendan återigen fått utökat handlingsutrymme. Dessa kärnvärden mejslas, som så många gånger tidigare, fram i relation till det främsta av alla inre och yttre hot – migranten. I den allmänna postpolitiska förlamning som idag råder tycks etnicitet, religion och kultur utgöra den främsta – möjligen den enda – återstående källan till konflikt (Zizek 2004). Samtidigt som IMER-forskare behöver uppmärksamma en alltjämt pågående mobilisering av forna tiders fantasier om nationell homogenitet så behöver den åskådliggöra en till synes rakt motsatt process i form av ett allt mer utbrett anammande av idén om värdet av gränsöverskridande och mångfald i olika sammanhang.

Faktum är att mångfald på senare tid allt mer har kommit att ses som synonymt med kreativitet, dynamik och vinst – snarare än hot och problem. Budskapet går igen i såväl politik som akademi och näringsliv. Under hösten 2008 inleder exempelvis IKEA en rikstäckande kampanj under baneret LEVE MÅNGFALDEN. ”Mångfald är grunden för kreativitet”, preciserar Nils Larsson, IKEA:s marknadschef. ”Mångfald för Ikea innebär dels att vi har ett stort utbud av produkter och lösningar till kunderna, men även ett internt perspektiv. Vi tror att det är bra för företag att bejaka mångfalden hos medarbetarna”. I en parallell kampanj McDonald’s marknadsför sig samtidigt som ”Sveriges bästa arbetsplats”. ”McDonald’s mångfaldsarbete fortsätter, en viktig del av framgången”. En av de slogans som återkommer i kampanjen lyder: ”Vi anställer inte invandrare. Vårt bidrag till ett mer integrerat samhälle”. ”Vad som står i CV:t, eller om man kan prata svenska helt felfritt är helt enkelt inte det som är viktigast”, tydliggör McDonald’s i sin reklamkampanj. ”I stället ser vi på McDonald’s till personen. Har hon den rätta drivkraften och ambitionen, tycker hon att det är kul att arbeta i team och ge service?” Det är alltså inte längre självklart att det är homogenitet och enfald som utgör samhällets naturliga utgångspunkt, vilket i sig kan ses som en utmaning mot etablerade sanningar inom IMER.

Diversity är tillsammans med *partnership*, *social exclusion* och dess svenska motsvarighet *utanförskap*, exempel på en begreppsflora som på senare tid har kommit att anammas av både forskare och politiker. Här finns all anledning till största vaksamhet. Risken är nämligen stor att forskning i detta sammanhang riskerar att förlora sin kritiska udd och mer eller mindre reduceras till social administration. Om vi knyter an till Michael Hardt och Antonio Negri (2003) så kan den senaste tidens allt mer samstämmiga hyllandet av mångfald och gränsöverskridande inom såväl akademi som näringsliv i någon mening ses som ett uttryck för den samtida kapitalismens ständiga strävan efter nya domäner, territorier, marknader och ”nischer” som på sikt kan innebära ökad tillväxt, nya utvecklings- och expansionsmöjligheter.

Världsmarknadens ideologi har alltid utgjort en antifundamentalistisk och antiessentialistisk diskurs par excellence. Cirkulation, rörlighet, mångfald och blandning utgör själva dess möjlighetsvillkor. Handeln förenar skillnader, och ju fler, desto bättre! Skillnaderna (gällande varor, befolkningar, kulturer och så vidare) verkar mångfaldigas i det oändliga på världsmarknaden, som när ett oändligt hat till fixerade gränser: världsmarknaden överskrider alla typer av binära uppdelningar med sina oändliga mångfalder (s. 135).

Frågan är då hur kategorier som ras, etnicitet och nation opererar och mobiliseras i ett samhälle som allt mer tycks ha rört sig *bortom* sådana kategorier och som i namn av entreprenörskap, kosmopolitanism och färgblindhet snarare fokuserar den enskilde individens eget initiativ och ansvar – oavsett ras, etnicitet och nation. Idag tycks människor först och främst rangordnas utifrån principen *värde*. Mångfald och skillnader uppfattas som något i grunden positivt, så länge de kan anses som värdefulla för samhället – i ekonomiskt, socialt eller kulturellt hänseende. I annat fall betraktas de sannolikt som något hotfullt – mot vårt välstånd och våra kärnvärden (Jonsson 2004).

För ett IMER i takt med tiden handlar det om att utveckla en begreppsapparat som gör det möjligt att belysa de förändrade villkoren för och innebörderna av gemenskap(-ande) i vår postpolitiska samtid. Det är nödvändigt att en sådan begreppsapparat förmår åskådliggöra parallella och till synes motsägelsefulla processer (nationalism *och* kosmopolitanism, enfald *och* mångfald). Den behöver vidare fånga både kontinuitet *och* förändring. En sådan begreppsapparat kan inte vara fastlåst i en tid och ett samhälle (som kanske inte ens längre existerar) och inte heller i ett språkbruk som redan anammats av och blivit en integrerad del av den rådande ordningen och dess *regime of truth*. Det är här viktigt att IMER-forskare aktivt deltar i den alltjämt pågående kampen om att definiera samtiden. Idag, möjligen mer än någonsin, behövs en vetenskapligt väl underbyggd kritik som på allvar utmanar rådande konventioner och maktordningar – både inom och utom akademien – och inte bara tar dem för givna som odiskutabla faktum. Det behövs mer forskning som återigen politiserar det avpolitiserade, som inte bara ägnar sig åt vad som *är* eller *sägs vara* utan vad som *kunde* eller *borde vara*. Denna utmaning är alltså inte bara akademisk utan lika mycket politisk. Historien har *inte* tagit slut. Ideologierna är *inte* döda. Politiken har *inte* spelat ut sin roll. Det är kartan och kompassen det är fel på. Det *finns* alternativ – det gäller bara att hitta dem.

Magnus Dahlstedt disputerade 2005 vid tema Ethnicitet, Linköpings universitet. För närvarande är han docent och anställd som universitetslektor vid REMESO, forskningsinstitutet för Migration, Ethnicitet och Samhälle, Linköpings universitet. Han har bland annat skrivit böckerna *Reserverad demokrati: Representation i ett mångkulturellt Sverige* (Boréa, 2005) och *Aktiveringens politik: Demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium* (Liber, 2009).

Några reflektioner kring IMER-forskningen med anledning av CEIFO:s 25 år

Maren Bak

Det gläder mig mycket att få den här möjligheten att medverka i en kollektiv reflektion kring IMER-forskningen och att samtidigt kunna gratulera CEIFO till 25 års insatser för att främja detta forskningsområde. *Stort grattis!*

Utgångspunkten för de tankar som följer är mina erfarenheter dels som styrelseledamot under ett antal år i IMER-förbundet, och dels som sociolog verksam vid en institution för socialt arbete och som forskare om kvinnors och barns livssituation och förändringar i familjemönster. Min dagliga verksamhet befinner sig alltså inte inom någon av de etablerade IMER-forskningsmiljöerna, varför mina erfarenheter delvis får betraktas som iakttagelser från sidolinjen.

Jag har arbetat med familjers, kvinnors och barns livssituation sedan 70-talet, med teoretiska utgångspunkter dels i feministiska perspektiv och dels i den nyare typ av barndomsforskning som lägger särskild vikt vid att förstå barn som aktiva medskapare av sina egna liv och av samhällslivet. Speciellt har jag varit intresserad av förändringar och uppgörelser med könsbestämda maktstrukturer och av de möjligheter den feministiska kvinnorörelsen i senmoderniteten skapat för kvinnors ökade autonomi och konstruktion av egna biografier och livsstrategier.

Då jag i början av 2000-talet på allvar började ägna mig åt att försöka förstå den senmoderna förändringen i familjemönster och barndomsvillkor även utifrån variationen i etnicitet och migrationserfarenheter, blev detta en anledning för mig att engagera mig i IMER-forskningen och i försöken att skapa forum för samarbeten. Jag sammanförde då forskare vid Göteborgs universitet som arbetade med etnicitet och mångfald i ett löst sammansatt Idéforum som spände sig över universitetets fakultetsgränser, och jag blev medlem i IMER-förbundets styrelse, där jag fortfarande är aktiv.

Den mest avgörande teoretiska inspirationskällan till att knyta samman feministiskt inspirerad familjeforskning med modern IMER-forskning blev emellertid det under Erik Olssons varsamma ledning nyskapade ”forskarnätverket om transnationalism och diaspora”. Här introducerades dessa nya begrepp och detta nätverk har varit en stabil inspirerande mötesplats mellan framstående internationella och svenska forskare som utan tvivel bidragit till att forskningsfältet fick en ny vitalitet.

IMER-förbundets styrelse följde ungefär samma tankebanor. Den första forskarskola jag medverkade i att organisera hade som nyckelord just transnationalism och diaspora och

utgjorde en mötesplats för doktorander och flera internationella forskare. IMER-förbundet anordnade 2006 en konferens i Göteborg om IMER-forskningens brytpunkter, villkor och framtid. Som en bakgrund för konferensen gjorde styrelsen en genomgång av aktuella medelstilldelningar från VR och FAS till IMER-relevant forskning. En av de slutsatser som kunde dras efter denna genomgång var att det bland de forskningsrådsfinansierade projekten fanns ytterst få som handlade om familj och barndom. På grundval av detta beslutade IMER-styrelsen efter konferensen att göra familj och barndom till ett spår att särskilt följa och då med speciellt fokus på barndom och familjeliv utanför de institutionella sammanhangen och med teoretiska utgångspunkter om transnationalism och diaspora förenade med modern barndoms- och familjeforskning. Sedan dess har anordnats bl a en forskarskola, ett nordiskt forskarsymposium och en stor konferens för praktiker inom fältet. I det nordiska samarbetet mellan IMER-miljöer för forskning, Nordic Migration Research, har vi kommit långt i arbetet med att etablera en engelskspråkig peer review-baserad tidskrift om nordisk migrationsforskning. Det är min förhoppning att ett tidigt temanummer kommer att behandla just "Childhood and Migration".

Hur har då utvecklingen av IMER-forskningen varit, nationellt och i relation till internationell forskning? Har den lyckats bidra med betydelsefull kunskap och varit viktig i samhällsdebatten? Behöver vi starkare forskningssammanslutningar och miljöer? Detta är några av de frågor som redaktörerna ställt här till oss som textförfattare och jag har tillåtit mig att begränsa mina reflektioner till IMER-forskning om barndom och familj.

Om vi ser till forskningsområdets innehåll så framstår ett tydligt styrkeområde inom den pedagogiska forskningen med fokus på hur förskola och skola hanterar, integrerar eller exkluderar etnisk mångfald och flerspråkiga elever. Flera starka pedagogiska forskningsmiljöer bidrar här, till exempel Malmö Högskola med sin IMER-inriktning. Utvärderingar av insatserna inom Storstadssatsningens målområde "Språkutveckling och skolresultat" lyfte även de fram skolan och dess roll. De resultat som framkom i dessa utvärderingar, och som utgjorde ljuspunkter i de annars ganska dystra resultat som presenterades efter denna stora samhällssatsning, nådde enligt min uppfattning fram till såväl allmänhet som till politiker.

Däremot har den forskning som vill belysa svenska etniska minoritetsbarns vardagsliv *utanför* institutioner, barns sociala världar i förorten, föräldraskap i förändring eller föräldrars och barns transnationella relationer och delaktighet i transnationella sociala världar ännu inte lyckats få den uppmärksamhet (läs: finansiering) och den omfattning som området förtjänar. Denna tendens till marginalisering är generell för barndomsforskning och speglar förstås det faktum att barn inte utgör en grupp med så stor makt i samhället. Tendensen verkar dessutom framstå som ännu mer markerad när det gäller forskning om barndom, etnicitet och migration, och forskningen har ännu inte givits någon möjlighet att bli en tydlig röst i samhällsdebatten, trots att en sådan röst i högsta grad skulle behövas.

Inom den internationella forskningen med IMER-relevans ser vi samma mönster som i Sverige. Forskningen om migration och barndom är inte så stor och utgör en mycket begränsad del av det stora antal artiklar som publiceras i internationella tidskrifter. Den välrenommerade och betydelsefulla internationella tidskriften om barndomsforskning *Childhood* har tills helt nyligen inte haft några artiklar specifikt om detta ämne; tidskrif-

ten *Journal of Ethnic and Migration Studies* menade att en artikel om barndom och diaspora inte föll inom de ämnesramar som tidskriften ägnade sig åt. Den övervägande delen av den internationella forskningen inom området behandlar, liksom i Sverige, skola och undervisning, oftast utifrån fokus på skolan som institution snarare än med ett perspektiv på barnets bidrag och deltagande i skolans liv. På senare år har den IMER-relevanta barndomsforskningen både i Sverige och internationellt tagit upp ett nytt område och visat ett stort ansvar och intresse för några av de mest utsatta barnen, speciellt de asylsökande barnen och de ensamvändande flyktingbarnen.

När vi betraktar den svenska IMER-forskning som faktiskt finns om familj och barndom kan vi se många spännande och nytänkande bidrag. Den antropologiska forskningen som traditionellt haft familj och släkt i icke-västliga länder i fokus har nu vänt sin uppmärksamhet mot familjer som har migrerat och gett oss kunskap om globala familjer och innebörden i migrationsprocesser. Den nya barndomssociologin har under senare år blivit en inspirationskälla inte bara för sociologer utan också för pedagoger, antropologer, geografier och andra IMER-forskare. Fram träder det aktivt agerande barnet som på ett kompetent sätt hanterar tillknytningen till "hemma" i form av de lokala omgivningarna och sin relation till ett ursprungsland som är ett "hemland" men inte "hemma", som deltar i transnationella nätverk och som är med i att skapa och utveckla transnationella sociala rum. Barnet som framstår är en aktiv agent i föräldrarnas och familjens inkorporering i det svenska samhället, som förhandlar, ibland framgångsrikt andra gånger helt utan att lyckas, med föräldrar och släktingar om vardagslivsrutiner, traditioner, religion och normer. Senmodernitetens konsekvenser för barns vardagsliv har analyserats i relation till etnicitet, och vad som i viss mån framkommit vid dessa analyser har varit att minoritetsbarn som inte har beredskap till att hantera koder för självständighet och självreglering riskerar att marginaliseras, framför allt i skolan. I forskningen om barn i migrations- och asylprocessen har barnkonventionens begrepp och betydelsen av barns medborgerliga rättigheter fått en stor genomslagskraft.

Den forskning som berör föräldraskap i etniska minoritetsfamiljer är tyvärr mindre omfattande, detta trots att samhällsdebatten regelmässigt tematiserar "invandrarföräldrar" och vad sådana föräldrar "borde" eller "inte borde" göra. Vi har enbart sporadiska bilder av olika etniska minoritetsföräldrars livsprojekt och deras förhoppningar eller strategier kopplade till familjeliv och barnens uppväxt. Vi vet mycket lite om deras förhandlingar, anpassningar eller motstånd i mötet med svenska institutioner och normer för familjeliv, eller om de krav, förväntningar eller förhoppningar som deras släkt och etniska nätverk har på dem som föräldrar. Här ligger många forskningsfrågor och väntar på såväl finansiering som finansiering av forskningsfrågor och forskningsmetodik.

De forskningsmiljöer som definierat sig som IMER-forskningsmiljöer har inte markerat något speciellt intresse för att främja familje- och barndomsforskning. Intresset för dessa forskningsfrågor har varit spritt på många enskilda forskare eller små grupper inom andra forskningsmiljöer eller institutioner. Detta skulle kunna utgöra en styrka, självklart bör etnicitetsforskning vara ett naturligt perspektiv i generell samhällsvetenskaplig forskning. Men om vi skall försöka lära oss något av historien så är detta inte en strategi som leder till styrka och framgång för ett forskningsområde som vill erövra nya positioner. Då kvinnoforskningen sedan början av 70-talet kämpade för en position på den akademiska

arenan fanns diskussionen om man skulle sträva efter att skapa specialiserade fokuserade miljöer eller bedriva verksamheten utspritt över alla institutioner. Det visade sig vara den förstnämnda strategin som ledde till de bästa resultaten.

Min förhoppning är alltså att tiden nu har kommit för att skapa en stärkt samlad forskningsmiljö med fokus på etnicitet, familj och barndom. Det finns ett behov att kraftsamla kring större forskningsprojekt, att få till stånd en bättre dialog med forskningsråden och att samtidigt hålla kontakten med den stora grupp av praktiker som i sitt dagliga arbete behöver en större kunskap om etnicitet, mångfald, familj och barndom.

Maren Bak disputerade 1996 vid Aalborg Universitet, Institut for sociale forhold og organisation i sociologi med avhandlingen *Enemorfamilien som senmoderne familieform*.

Hon är docent och lektor vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet. Maren Bak har bland annat skrivit 'Interrogating childhood and diaspora through the voices of children in Sweden' (med Kerstin von Brömssen) som kommer 2010 i *Childhood* och Maren Bak, (2004). *Samtal pågåår. Språkutveckling och skolresultat*. (med Lars Gunnarsson, Göran Lassbo, Bibbi Ljungvall) Rapport i utvärderingen av Storstadssatsningen i Göteborg. Göteborgs Stad: Stadskansliet.

Sanning och imerforskning

Karl-Olov Arnstberg

Under många år har jag till och från forskat och skrivit i imerfrågor utan att tillhöra någon forskargemenskap. Det är inte särskilt ofta jag har haft tillfälle att rikta mig direkt till imerforskare. Jag vill därför ta tillfället i akt för att markera vad som inom imerforskningen bör vara en ständigt relevant och framlyft fråga.

Det som skiljer forskning från annan kunskapsproduktion i samhället är *sanningskravet*. Nu både kan och bör man givetvis diskutera vad sanning är men det tänker jag inte göra utan konstaterar bara att forskarens första plikt är att söka sanningen. Till detta kan man lägga en plikt som i och för sig inte är enbart forskarens, nämligen att det bör vara *relevanta sanningar*. Dessutom, enligt en emellanåt citerad uppmaning, ska vi söka efter sanningen även om vägen bär till helvetets port. Journalister har ett särskilt begrepp för detta nämligen *konsekvensneutralitet*, en lite snällare version av den amerikanska "Publish and be damned". I forskning motsvaras det väl närmast av kravet på objektivitet. En kort och brutal sammanfattning är: *Lika lite som andra forskare ska imerforskare leverera partsinlagor*. När jag tar till begreppet partsinlagor hoppas jag att en och annan imerforskare börjar skruva lite oroligt på sig, därför att detta är den praktiserade imerforskningens akilleshäla och den röda tråden i det jag för fram.

Ytterligare ett begrepp jag behöver för att få sagt vad jag vill är *disciplinering*, något som många forskare utsätter såväl medborgarna som varandra för. En sådan disciplinering brukar i Sverige numera fångas in med det lite uttjatade begreppet politisk korrekthet. I synnerhet märks denna i språket och media rapporterar i vad som tycks vara ett aldrig sinande flöde. När detta skrivs har, efter påtryckningar, ett bostadskvarter i Karlstad bytt namn från ethundrafemtioåriga Negern till något som ingen kan förargas över. Det finns också andra betänkliga kvartersnamn som väl nu kommer att uppmärksammas, som Zigenaren, Hundturken, Tattarbacken, Lappen etc. Disciplinering handlar om att tala vackert och att uppföra sig ordentligt, tydligen också för en gången tid räkning, eftersom man inte hade bättre förstånd då.

Vad har då detta med imerforskning att göra? Bara det att inom detta forskningsområde oavbrutet pågår en massiv disciplinering. Min första erfarenhet av det slaget var när Billy Ehn och jag i mitten av 1970-talet skrev en elementär lärobok med titeln "Etniska minoriteter". Vi tog upp tio grupper och gav en summarisk skildring av deras historia och vad som var utmärkande för dem. För avsnittet om judarna, en av de fem minoriteter som fallit på min lott att skriva om, blev jag inkallad till Mats Rehnberg, som då var professor i ämnet. Jag hade för att få lite underlag till mina tio sidor, utöver vad jag kunde läsa mig till, också intervjuat den nu avlidne sociologen David Schwartz, som hade en del beska synpunkter på vad som hände inom den judiska minoriteten i Sverige. Mats Rehnberg

hade klottrat rätt mycket i marginalen till mitt kapitel. Det var väl ingenting som var fel i sak men tonen var alldeles galen. Jag skrev om judarna utan att det verkade som jag riktigt förstod vilket oerhört övergrepp de hade blivit utsatta för. Mitt språk visade inte tillräcklig värdsamhet. Nå, jag var följsam, för mig var det inget särskilt med judar. Egentligen var det ju det som var problemet, att jag inte gjorde skillnad på folk och folk. Om man nu tycker det är ett problem, förstås.

Till disciplineringen vill jag också lägga begreppet *tabuisering*. Medan disciplinering handlar om att formulera sig och göra på rätt sätt, så handlar tabuisering om det som man ska undvika, inte säga något alls om.

En ledare som Brottsförebyggande Rådets dåvarande generaldirektör Ann-Marie Begler skrev i BRÅ:s tidskrift *Apropå* år 2000 visar tydligt att forskarna ser ämnet ”invandrare och kriminalitet” som problematiskt. För henne blev det viktigt att inför framläggandet av en forskningsrapport i ämnet framhålla att de flesta invandrade ungdomar inte begår brott. Hon meddelade det på inte mindre än tre ställen i sin korta ledare. Bland annat skrev hon: ”Varför gör BRÅ då en sådan studie? Är det inte bättre att låta bli?” Hon tyckte nu inte att BRÅ borde låta bli men att frågan alls hamnade på dagordningen är i sig komprometterande.

Skälet till att invandrares kriminalitet är så svårt att skriva om och heller inte lockar forskarna, är till en del att det handlar om ett misslyckande, en skam för Sverige att inte ha klarat av integrationen bättre. Men det handlar också om att det är svårt att växla perspektiv från *invandrare som offer* till *invandrare som förövare*. Det finns till och med ett särskilt begrepp inom den vetenskapliga litteraturen som varnar för detta: *blame-the-victim*. Och vi vet alla vilken risk det innebär för en forskare att ta sig an ämnet invandrare och brottslighet. Varför gör han eller hon det? Är det en rasist som smugit sig in bland alla rättrogna imerforskare? Som om forskning inte handlade om att söka förklaringar utan syndabockar.

Men ser vi på var forskarna också i övrigt spänner sina kritiska muskler så blir det begripligt. Det flödar av forskning om samhällets och makthavarnas tillkortakommanden i imerfrågor. Men när det gäller sådant som invandrare själva kan vara ansvariga för, så är det avsevärt glesare. I synnerhet blir detta tydligt när integration och utanförskap hamnar på dagordningen. Här kan det vara värt att minnas ett salt konstaterande som den tidigare nämnde David Schwartz en gång gjorde – inte som ett inslag i någon imerforskning utan som en insändare i Dagens Nyheter:

Landets levnadssätt, liksom dess kultur över huvud taget, saknar attraktionskraft på invandrare och flyktingar med avvikande kulturer och traditioner. Detta är än mer allvarligt eftersom det bland de utrikes födda finns grupper som efter flera decenniers vistelse i landet, ofta i starkt socialt och etniskt segregerade bostadsområden, fortfarande inte delar det svenska samhällets demokratiska grundvärderingar.

För att ta ett eget exempel, i en forskningsrapport betitlad ”Svenskar och zigenare” skrev jag 1997 utifrån empiriskt material helt kort om en grupp polska romer som i betydande

utsträckning försörjde sig på att råna äldre människor i deras bostäder. Där återgav jag följande intervjuutdrag från en socialarbetare som visste vad hon talade om:

/.../ att lura gamla tanter på deras besparingar, det är djävligt otrevligt. Kallt! De här tjejerna de kan vara jättetrevliga, inkännande och allt sådant där i sin egen krets. Men det är som om det har inget samband. Dessa gamlingar, dom skänker dom inte en tanke. Dessa turnéer, det funkar som ett jobb helt enkelt. Och männen kör dem i bilarna. Ingen tycks fatta konsekvenserna.

Det finns ett system, där kvinnorna har som yrke att åka på turné och råna gamlingar. Det är ju deras jobb. De är professionella tjuvar. Men dom som ändå åker fast sitter ju i fängelse regelbundet. Och så är ungarna regelbundet övergivna. Ungarna får ju mat och husrum hos släkten, men det är inget speciellt bra system. Dessutom, nästan varenda yngre manlig zigenare på den polska sidan är narkoman. Karlarna flyter omkring lite hur som helst och gör sina affärer medan kvinnorna är ute och stjälar och sitter i fängelse. Så att egentligen har dom inga föräldrar dom här barnen, utan de har lite olika vårdare, vilket leder till svåra separationsskador med symptom som psykosociala sjukdomar, nervösa besvär och, särskilt för männen, till missbruk.

Snacka om att ge sig in på ett tabuerat område! Debattörer och forskare gick armkrok i sin iver att fördöma mig. Varför frågade de inte om detta och en del annat material som jag lade fram var sant och vad i så fall myndigheter borde göra åt det hela? Naturligtvis var det sant men sådant fick inte forskare säga, inte ens i form av ett autentiskt intervju-citat som beskrev ett sakförhållande. Efter att drevet gått ett tag och jag, bara som ett smakprov på hur det kunde låta, till och med blivit kallad ”gammal övervintrad nazist”, konstaterade Svenska Dagbladet att jag var Sveriges mest utskällda professor. Det var ingen rolig tid, minst av allt därför att jag förstod att många av dem som uttalade sig och fördömde mig och min bok hade så bråttom att de inte hann läsa den först. Det handlar ändå om 462 rätt fullmatade sidor.

Så här i efterhand kan jag konstatera att det givetvis finns ett och annat som jag borde formulerat annorlunda men kritiken ändrade ingenting i sak. Det jag skrev var precis lika giltigt efter att drevet gått, som innan.

Jag tror inte ni kan föreställa er hur starkt mitt förakt var, inte minst när det gällde en och annan imerforskarer. De gånger jag inte mött skarp kritik har jag varit omgiven av kompakt imertystnad. Det är en tystnad som också verkar gälla för en lärobok som jag skrev och gav ut på Studentlitteratur för ett par år sedan: ”Svenskar och invandrare”. Inte så att jag är bitter, det är bara ett konstaterande. Jag har haft andra framgångar som gör mig ganska nöjd med livet.

Där skulle jag kunna stanna och börja hojta om forskningens frihet, demokrati och hur viktigt det är att låta alla komma till tals men eftersom jag vänder mig till akademiker som gör anspråk på att syssla med forskning, rentav vetenskap, så känns det som en lite för enkel poäng. Det kan räcka med att konstatera att disciplinerings- och tabuiserings-processerna när det gäller imerfrågor är mycket starka i Sverige. Jag misstänker också att

disciplinerings- och tabuiseringsförespråkarna har en närmast total kontroll inom imerforskningen. Det är starka ord men ge mig namnet på en enda ledande imerforskare som inte bara bankat på helvetets port utan också fått kollegiala applåder för det, så ska jag gärna kräla lite i stoftet, be om ursäkt och mildra mitt påstående.

Om vi ska tala om framtiden så är det angeläget inom imer att börja fråga varför det blivit så här. En hypotes har att göra med att imer inte är en disciplin utan ett område. De antropologer, psykologer, etnologer m fl som söker sig till ämnet misstänker jag ofta drivs av utomvetenskapliga skäl. Det kan handla om att vilja göra karriär i stadsförvaltningen, alternativt att de ser möjligheten att hitta sin försörjning. Eller också handlar det om människor som dras till invandringens svåra och ofta tragiska frågor. De vill bidra till en bättre värld genom att skydda och försvara de invandrare och utlänningar som av olika skäl befinner sig i landet.

Eftersom mitt utrymme nu tar slut vill jag lite abrupt avsluta där jag startade: bra forskning arbetar med trovärdiga samhällsbeskrivningar och söker sanningen, så gott det nu går. Bra forskning väjer inte för besvärliga frågor utan söker snarare upp dem. Bra forskare tystar inte sina meningsmotståndare. Den som inte ställer upp på dessa grundvärderingar bör på ett nöjaktigt sätt besvara frågan varför medborgarna via skattemedel ska bekosta utbildningen för forskare som inte har något intresse av att bevara sin integritet gentemot de politiska markeringar, som för tillfället är på modet.

Karl- Olov Arnstberg är professor emeritus i etnologi vid Stockholms universitet och disputerade i etnologi 1977. Avhandlingen rörde datering av knuttimrade hus i Sverige förr och nu. Han har bland annat skrivit följande läromedel: *Etniska minoriteter i Sverige förr och nu* (tillsammans med Billy Ehn) 1976. Ny upplaga 1980. Lund: Liber förlag, och *Sverige och invandringen* 2008 Lund: Studentlitteratur.

Svensk IMER-forskning – några reflektioner

Roger Andersson

Inledning

Jag har troligen av omgivningen under de senaste 15 åren betraktats som en IMER-forskare. Jag sitter ofta i betygsnämnder när ”IMER-forskare” disputerar, jag har bedömt ansökningar i forskningsråd med uttalad IMER-orientering, flertalet av det dussintalet doktorander jag handlett till disputation kategoriseras ofta som tillhöriga fältet och jag har själv forskat på frågor som rör flyktningmottagande, boendeseigrations drivkrafter och konsekvenser, utlandsföddas sociala och geografiska mobilitet, ”storstadssatsningen i utsatta bostadsområden” med mera. Ändå har jag aldrig känt mig som IMER-forskare och det beror nog mindre på en personlig ovilja mot att försas in i ett visst fält än på det faktum att jag närmat mig fältet från utsidan. Jag skrev min avhandling om den svenska urbaniseringen (1987) och arbetade parallellt med detta och en period efter disputationen med näringslivets regionala förändring. Någon IMER-forskning fanns knappast heller inom det svenska eller nordiska kulturgeografifämnet; det som kom närmast var analyser av historisk-geografiska studier av kolonisationen av Sameland och tillhörande markkonflikter. Inom grundutbildningens kurser i urban- och socialgeografi läste vi förvisso texter som Åke Dauns ”Förortsliv” och Carin Flemströms och Alf Ronnbys ”Fallet Rosengård”, men även om den etniska dimensionen finns där så såg nog varken författarna eller studenterna böckerna som varandes resultat av ”IMER-forskning”.

Situationen inom kulturgeografien idag är annorlunda (FAS 2003), något som speglar en mer allmän förskjutning av intressefokus inom svensk IMER-forskning. Frågorna har, liksom invandringsdebatten i stort, breddats och problematiserats. Inte minst har klassiska kulturgeografiska frågor kring migration, stadsutveckling och rumslig fördelning (koncentration-spridning både över landet och inom regioner och städer) kommit i blickfånget. Frågor kring kultur, identitet och språk, som dominerade fältet på 1970- och delar av 1980-talet, har kompletterats med forskning om social exkludering, segregation, främlingsfientlighet, rasism och diskriminering. Jag hade en del betänkligheter när Centrum för multietnisk forskning i Uppsala placerades inom den humanistiska fakulteten vid sin tillkomst i mitten av 1980-talet. Jag deltog själv som doktorand i detta IMER-nätverks möten några år tidigare och institutionaliseringen som sådan var förstås önskvärd och välkommen även om resurserna för avdelningen var små. Jag och jag tror flera med mig dock hellre hade sett en fakultetsövergripande lösning, där också samhällsvetarna tagit sitt ansvar och getts en starkare roll. Dock, det måste tillstås, speglade fakultetsplaceringen på flera sätt forskningsaktiviteten vid denna tidpunkt. Visst fanns det någon sociolog och pedagog som intresserade sig för den etniska dimensionen men det mest brinnande intres-

set i Uppsala fanns bland språkvetare, historiker och etnologer. Jag har inte gjort någon empirisk studie som underlag för denna uppsats, men jag misstänker att den ämnesmässiga fördelningen av doktorsavhandlingar, vetenskapliga artiklar, forskningsrapporter och andra publikationer genomgått en påtaglig breddning sedan mitten av 1980-talet och att samhällsvetarna idag står för en större del av publiceringen. Om inte andelen ökat måste den totala volymtillväxten av IMER-fältet ha varit betydande (om man nu på ett rimligt sett kan definiera fältet).

Om mitt förmodande är riktigt kan anledningen sökas på två till varandra relaterade håll. Dels har frågorna fått ett betydligt större utrymme i media och samhällsdebatt, dels är de sociala problem som följt i invandringens spår betydligt större idag. Klasstrukturen har färgats etniskt. Ekonomiskt fattiga, och i ännu högre utsträckning ekonomiskt fattiga bostadsområden, består idag huvudsakligen av personer med utländsk bakgrund. Befolkningen i så kallade utsatta bostadsområden, av den nuvarande regeringen omdöpta till det ännu mer tveksamma ”utanförskapsområden”, är ofta fattigare idag än under 1980-talet, andelen med svensk bakgrund i områdena är mycket liten, barn i områdenas skolor har bara undantagsvis två föräldrar med svenska rötter. En betydande del av morgondagens tilltänkta arbetskraft växer upp i dessa bostadsområden. Att politiker som vill se att 80 procent av arbetskraften jobbar reagerar när endast en, två eller tre av tio har ett jobb är förstås begripligt. Att politiker och media reagerar – som de tidigare gjort i USA, Storbritannien och Frankrike – när ungdomar bränner bilar, kastar sten mot bussar, brandmän och polis, är självklart. Att de söker kunskapsunderlag bland forskare är också förståeligt.

Svenska samhällsvetare har politikernas och myndigheters öra på ett helt annat sätt än vad som är fallet i flertalet andra länder. Skälet är troligen utredningsväsendets organisation och de statliga utredningarnas roll i att generera underlag för och ibland påverka riksdagens beslutsfattande. Kollegor utomlands avundas ibland den roll samhällsforskningen har i Sverige och de goda möjligheter till externa anslag som ges av myndigheternas behov av utvärderingar och kunskapsunderlag. De starka banden mellan forskning och politik är emellertid inte bara av godo – vissa skulle säga precis tvärtom (Öhman 1994). Problemet kan förstås sammanfattas i frågorna: är forskningen fri? Borde inte forskarna vara mycket försiktiga i att göra sig (ekonomiskt) beroende av makten? På den senare frågan är svaret ja, men lika viktig är frågan: har forskningen egentligen några konstruktiva svar på de legitima frågor som ställs rörande exempelvis segregation, diskriminering och exkludering? Problemet är som jag ser det inte att forskare och politiker intresserar sig för samma frågor, problemet är om forskarnas möjlighet att beforska frågorna fristående från makten beskärts eller att tidskrävande, långsiktig kunskapsuppbyggnad omöjliggörs av krav på snabba utredningar och korta sammanfattande svar på komplexa problem. Det finns idag alldeles för få forskare som får möjlighet till sådan långsiktighet. Vi som har fått den har då ett särskilt ansvar, både att utnyttja den och att argumentera för större fasta forskningsresurser vid universiteten.

Segregationsforskning

Låt mig göra några korta reflektioner kring utvecklingen inom det forskningsområde som upptagit en hel del av min forskningstid under de senaste 15 åren, segregation. Timing är

allt sägs det. Jag hade 1992 fått ett forskningsanslag av Svenska kommunförbundet att beforska integrations- och segregationsförlopp i svenska kommuner. Två doktorander, Andreas Sandberg och Irene Molina, kunde anställas för att skriva varsin avhandling, vilket de också gjorde (Molina 1997, Sandberg 1998). Två år senare, när vissa resultat började komma, intresserade sig plötsligt landets politiker mycket för frågan. Kulturdepartementet vände sig till oss med en begäran om att teoretiskt och empiriskt beskriva forskningsläget, ett uppdrag som vi accepterade. Jag inbjöds av fyra riksdagsutskott till en hearing där vår rapport presenterades och insåg då om inte förr att frågan var het och kunskapsbehovet enormt. Vi hade inga problem att intressera vare sig politiker eller media för vår då ganska begränsade forskning (rapporten finns publicerad i ett par versioner, senast Andersson & Molina 1996). Sedan dess har intresset för segregation varit fortsatt stort och vi har med tiden genomfört en lång rad projekt med finansiering från svenska och internationella forskningsråd men också många mindre uppdrag på beställning från myndigheter och organisationer.

Forskningsområdet är intressant på fler än ett sätt, inte minst aktualiserar det en rad svåra kategoriseringsproblem (av både människor och rum), men det påvisar också svårigheten att definiera en fråga som tillhörig eller inte tillhörig IMER-fältet. Visst har jag med kollegor, kanske särskilt Irene Molina och Åsa Bråmås, intresserat mig en hel del för den så kallade etniska boendesegregationen. Etnisk boendesegregation behöver dock inte alls ha en ”etnisk” förklaring, till exempel etniska variationer i boendepreferenser eller att vissa diskrimineras, utan kan helt enkelt bero på att olika etniska kategorier har olikartad ålderssammansättning eller från övriga avvikande inkomstförhållanden. Ska man söka förklaringar till etnisk boendesegregation gör man ofta klokt i att inte börja med att definiera forskningsfrågan i etniska termer. Vidare krävs en förståelse av bostadsmarknaden, dynamiken på bostadsmarknaden, samhällsplanering och en rad institutionella förhållanden som är av betydelse för bostadsmarknad och hushållens ekonomi. Sådan kunskap finns inte inom IMER-fältet utan dels inom andra tematiska fält – planeringsforskning, bostadsforskning etc – dels inom den disciplinära forskningen.

När jag blickar ut över segregationsforskningsfältet idag, och begränsar mig till frågan om invandrade hushålls boendemönster, ser jag tre konkurrerande förklaringsmodeller. Lite tillspetsat kan de formuleras på följande sätt.

”Invandrare bor där de bor för att de vill bo där (...bland landsmän, släktingar etc)”

”Invandrare/etniska minoriteter bor där de bor för att de är fattiga”

”Invandrare bor där de bor för att majoritetssamhället/-befolkningen vill att de ska bo där”

De tre påståendena existerar idag parallellt men har tillkommit successivt. Medan den första förklaringen, jag kallar den kulturell, präglade rätt mycket av 1970- och 1980-talets boendesegregationsforskning, kom forskningen senare att betona boendets klassmässiga karaktär. Den andra, vi kan kalla den strukturella, förklaringen betonar just det faktum att många inte har reella val på bostadsmarknaden. Den tredje förklaringen, vars främsta och tidigaste förespråkare var min kollega Irene Molina (1997), fäster uppmärksamhet på

den roll som rasism (inklusive så kallad vardagsrasism), diskriminering och institutionell styrning spelar för att skapa och återskapa en viss rumslig ordning. Jag brukar själv hävda att det är en empirisk fråga att avgöra de olika förklaringsmodellernas styrka i specifika fall och skeden men utan tvekan har kunskapen om den etniska segregationens bestämningsfaktorer ökat väsentligt genom att reducera den första förklaringsmodellens tidigare dominerande position i diskursen.

Den avhandling som Åsa Bråmås (2006) skrev om etnisk boendesegregation baserades på kvantitativ forskning, där hon utnyttjade den stora potential som svensk samhällsforskning har i de heltäckande, longitudinella och geo-kodade befolkningsregistren. Därmed kunde dynamiken i segregationsprocesserna avtäckas på ett betydligt bättre sätt än tidigare. Bråmås prövar bland annat hållbarheten i en av mina egna teser om produktionen av "svenskglesa" bostadsområden – förklaringen "white flight" – och även om hon inte underkänner den påvisar hon att det begrepp som under 1990-talet är mer passande för att förklara utvecklingen är "white avoidance". I korthet slutar majoritetssvenskar att flytta till bostadsområden som har en stor andel invånare med utländsk bakgrund. Vi delar båda Molinas uppfattning att tidigare segregationsforskning i alltför stor utsträckning fokuserade på de invandrades handlande och preferenser och att forskningen mer systematiskt måste problematisera majoritetssamhällets institutioner och majoritetens handlande (se också Tesfahuney 1998 och Pred 2000). En del av vår egen forskning har också utvidgats från att studera majoritetens flykt- och undvikandebeteende till att inkludera det vi benämner blockering, det vill säga mer aktiva majoritetsstrategier för att hålla "Andra" borta från starkt majoritetspräglade grannskap. Här återstår mycket att göra.

Vid sidan av att bättre förstå segregationens bestämningsfaktorer och orsaker har forskningen under senare år rört sig snabbt i riktning mot att undersöka dess konsekvenser. Bli man rikare av att bo bland rika och fattigare att bo bland fattiga? Får man lättare jobb om ens grannar är sysselsatta än om de är arbetslösa? Går det bättre i skolan om det går bra också för mina kamrater? Vilka för- eller nackdelar finns det för en invandrad att bo i grannskap där många har en liknande etnisk bakgrund (etniska kluster)? Kort sagt: finns det en kontextuell effekt på olika slags prestationer, sociala utfall och livssituationer i ungdoms- och vuxenliv? Att vara nyfiken på svaren på dessa frågor räcker som drivkraft för den grundforskning det här är fråga om men det finns annat än nyfikenhet som kan elda på ett intresse för kontextuella effekter. Om det är så att vi till exempel kan påvisa systematiskt negativa effekter för individer som bor i så kallat utsatta bostadsområden – det vill säga områden som politiker och utredare skiljer ut för att de har hög arbetslöshet och en koncentration av andra sociala problem – så ökar det legitimiteten inte bara i förstärkta insatser riktade till individer utan till bredare upplagda kompensatoriska insatser riktade till områden och distrikt i städerna. Självklart kan det finnas goda skäl för stat och kommun att rikta särskilda insatser till boende i områden som antas ha särskilt svåra problem (hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå, mindre god fysisk miljö etc.) men problemet med områdesbaserade insatser (som exempelvis den svenska storstadssatsningen) är att den är selektiv och därmed oftast godtycklig. Om det är individer man vill stödja, varför ska (till exempel) en invandrad arbetslös i Husby få särskilt stöd men inte om personen skulle bo i Akalla eller Vällingby? I praktiken omfattades exempelvis i Göteborg endast en knapp tiondel av alla ekonomiskt fattiga invandrare av den statliga storstadssatsningen, där

2 miljarder kronor fördelades på 24 stadsdelar, däribland fyra stadsdelar i Göteborg (Palander 2006). Om forskningen kring grannskapseffekter – ett forskningsområde som i Sverige spänner från effekter på hälsa, sysselsättning, inkomster och utbildningsresultat till politiskt deltagande (Andersson 2007, Van der Burgt 2006, Sundlöf 2007, Musterd et al 2008, Urban 2009) – tydligt ger vid handen att områdeseffekterna är betydande finns som sagt bättre argument för en selektiv, områdesbaserad politik.

Detta är ett mycket bra exempel på en grundforskningsfråga som kräver långsiktig kunskapsuppbyggnad och metodutveckling men vars samhällspolitiska relevans också är betydande. Problemet för politiken är att när en fråga kräver en lösning måste man agera. Storstadssatsningen hann både påbörjas och avslutas innan forskare kunde ge rimliga råd angående det strategiska vägval man gjorde med en områdesbaserad ansats.

De viktigaste budskapen för framtiden är därför två. IMER-forskare måste fortsätta att vara starkt förankrade i den disciplinära forskningen och oftast också i andra tematiska forskningsområden. Jag känner mig privilegierad att få tillbringa tiden vid Institutet för bostads- och urbanforskning. IMER-forskningen lever under starkt omvärldstryck. Frågor kring invandring och etniska relationer diskuteras dagligen i media och politiker och myndigheter söker svar på komplexa frågor. Det är en på många sätt rimlig förväntan att IMER-forskare kan bygga kunskap som också kan informera politik och praktik. Samtidigt får inte kravet på relevans tolkas fel. Det är bara genom en någorlunda systematisk långsiktig forskning av olika problemkomplex som relevanskravet kan mötas.

Roger Andersson disputerade 1987 i kulturgeografi vid Uppsala universitet. Han innehar sedan 1999 en professur i kulturgeografi, särskilt bosättning och bebyggelse, med placering vid institutet för bostads- och urbanforskning (IBF), Uppsala universitet. Han är också prefekt vid IBF.

Bland hans publikationer kan nämnas: Andersson, R. & Bråmås, Å., 2004, Selective Migration in Swedish Distressed Neighbourhoods: Can Area-based Urban Policies Counteract Segregation Processes? *Housing Studies*, Vol. 19, No. 4, pp. 517–539, July 2004. Andersson, R., Bråmås, Å. & Hogdal, J. (2009) *Fattiga och rika – segregerad stad. Flyttningar och segregationens dynamik i Göteborg 1990–2006*. Göteborg: Stadskansliet.

”Sanningar” och civilkurage

Gunnar Alsmark

Större delen av mitt akademiska liv har jag ägnat ”det nya Sverige”. En demografisk och kulturell förändring, som inte minst i min födelsestad Malmö varit påtaglig. En lärarik resa, där jag mött många spännande och underbara människor av det mest skiftande slag, och etnisk bakgrund.

Min bas har varit etnologiska institutionen vid Lunds universitet. Samtidigt har jag sedan 70-talet varit knuten till motsvarande institution vid Köpenhamns universitet, mest med undervisning och handledning, men de senaste tio åren också som huvudman för ett danskt svenskt tvärvetenskapligt projekt om integration i Öresundsregionen. Detta Danmark, så nära för oss i Malmö/Lund området. Så annorlunda. Så tankeväckande!

Men ingen ros utan törnen. När jag nu ombeds kommentera IMER-forskningens ställning och framtid väljer jag att lyfta fram hinder på vägen för en ännu bättre forskning än den vi har. Då ringer ord som feghet och förenkling, ideologiska skyglappar och kulturella blockeringar, kamaraderi och akademiskt ryggdunkande likt varningens klockor i mina öron. Något om dessa tätt sammanvävda begrepp vill jag ta upp till diskussion, och jag börjar med min egen roll, som jag långt ifrån alltid är stolt över.

Fan så fegt!

Året är 1986. Vi befinner oss i Sigtuna, på det VII:e Nordiska migrationsforskarseminariet, där Ceifo står värd. Trots att jag sedan tidigt 70-tal arbetat med nationalism och mångkulturalism (IMER begreppet kommer många år senare) känner jag mig lite grön, osäker. Alla verkar så övertygade, och övertygande. ”Förstår du Gunnar, så här är det ...!”

Mitt eget inlägg, *Förståelsens kulturella gränser*, föll knappast i god jord. Den handlade om just rätten att få vara osäker, som forskare och praktiker. Om hur vi alla, oavsett profession, styrs av kulturella band. Bland annat citerade jag en polisman, som i en intervju säger; ”vi tillåts inte känna efter nedanför halsgropen!”

Pluralismen som statlig politisk ideologi var sjösatt sedan 10 år tillbaka (1975) och som så ofta i Sveriges avlånga land fanns det bara plats för en åsikt åt gången. Polisens åsikt bröt mot ”rätt tänkande”, mot det politiskt korrekta. Det gjorde också min fundering kring hans rätt att åtminstone tankemässigt låta känslor och kultur komma fram. ”Hur långt kan jag förstå det nya Sverige som nu växer fram? Intellectuellt och känslomässigt. Vad händer i framtiden, med invandrarna, med Sverige som nation! Vilken ny kunskap behöver vi som yrkesmän?”

Fegheten då, var kommer den in? Jo, under en av seminariets plenardiskussioner citerade en forskare just meningen ovan och menade att artikeln uttrycker nazistiska undertoner. Precis så gjorde man i Tyskland också. Magkänslan fick styra! Den mannen hade sett ljust, behövde inte tvivla. Inte heller läsa korrekt innantill.

Men vad gör vi med dem som faktiskt känner tvivel, osäkerhet? Skjuter dem, som nazisterna. Skickar dem till Sibirien, som kommunisterna. Naturligtvis inte. Vi är ett civiliserat land! Vi uppfostrar dem, lär dem tänka rätt. Och hålla tyst, på vägen dit. Mitt problem då var, att också jag höll tyst. Jag satt kvar på stolen, trots att Beatriz Lindqvist puffade på mig och sa, ”det där måste du bemöta, Gunnar”.

Fan så fegt, tycker jag än idag.

Men redan året därpå, när jag tillsammans med ett tvärvetenskapligt forskarteam i Lund påbörjade studier om Sjöbo och deras hårdnackade nej till flyktingar, bättrade jag mig. Den gemensamma policyn inom gruppen, som bestod av etnologer, historiker, sociologer, socialantropologer och statsvetare var, att vi verkligen skulle försöka förstå också nejsidan, inte bara fördöma den. Som ni förstår passade detta inte in i den moraliska panik som spred sig bland politiker, journalister, kulturfolk med flera. Genomgående för kritiken var att man blandade samman det vetenskapliga begreppet *förstå* med försvara, acceptera. Och väldigt mycket handlade om att vi forskare skulle ta vårt ansvar, säga ifrån, visa de där bondläpparna i Sjöbo att de hade fel, att de var rasister.

När jag i ett föredrag på partiveckan i Sundsvall hösten 1989 förklarade, att ett nej i valurnan den 18 september 1989 samtidigt kunde ses som ett ja till självbestämmanderätt, till frihet från centralmaktens inblandning, skrev man på ledarsidan i Expressen ytterst kritiskt om forskare som inte kan kalla en katt för en katt.

I ett vips förvandlas ett nej till människor av annan hudfärg och kultur till en den skånske Davids kamp mot media- och maktGoliat i Stockholm. Fritt fram för efterföljare.

Min fundering då, precis som nu är. Vilka lämnar mest fritt fram för efterföljare? De som angriper symptomen eller de som försöker förklara bakomliggande orsaker? Ett tänkvärt citat från Gunnel Vallquist, ledamot av Svenska Akademin, har jag burit med mig genom åren, och ofta brukat som igångsättare i diskussioner och föredrag.

I vår tid är det de intellektuellas främsta plikt att kritisera framför allt det egna lägret och så långt möjligt försöka förstå motståndarna.

Och ett råd jag skulle vilja ge till alla yngre IMER-forskare, och mig själv om jag kunde leva om mitt liv är. Fega inte för mycket! Mer av hallå där, stopp ett tag! Mindre av hal-leluja inför valda husgudar. Kejsaren, vare sig han heter Bourdieu eller Butler, Miles eller Marx (oj, det var länge sedan) är inte alltid påklädd.

Sannolikt

I CEIFO:s instruktion till oss författare ber man om synpunkter på frågor som dominerat IMER fältet de senaste åren, och på de som bör komma i fokus i framtiden. Men forskning handlar inte bara om nya fält, metoder och teorier. En väl så viktig bit är de strukturer inom vilka forskningen genomförs. Vetenskapliga diskurser och kunskapsregimer, konkurrens och kottier, samtalston och respekt. Att bara diskutera nya forskningsfrågor och fält är som att säga, att ramverket är perfekt, att alla mår bra. Vad nytt och spännande kan vi komma med?!

Jag förstår att Ceifo-kommittén inrymmer också denna problematik, men tycker allmänt att vi IMER-forskare diskuterar frågan för lite. Till och med ogillar den.

Det finns ett lika tydligt som olyckligt samband mellan ideologi och sanning. Olyckligt framför allt när ideologiskt väldigt övertygade människor blir ”forskare”. Falsifieringskriteriet faller ofta bort, yrkeskollegor faller också bort, för att de tycker ”fel”, inte annorlunda. Eller för att de citerar ”fel” personer, och därmed är guilty by association.

Hur ofta händer det inte att ett arbetes vetenskapliga tyngd och kvalitet bedöms i första hand genom en snabbbläsning av sammanfattningen och biografin. Igenkännande nickar man åt de ”rätta” namnen, de trygga teorierna. Och gläds naturligtvis extra när man ser sig själv citerad. ”En intressant bok, verkligen!”

Nu spetsar jag medvetet till både innehåll och formulering. Men den fråga jag vill diskutera är följande. Har det under det kvartsekel IMER-forskning vi talar om skett en ökad politisering, där det självklara påståendet att all forskning är politisk blandas samman med ett aktivt missionerande? Där det (själv-)kritiska tänkandet försvinner till förmån för rätt och fel, facklig positionering? Där politiskt skråtänkande ersätter nyfiket sökande i själva sakfrågan?

Kunskapsregimer och tolkningsföreträden

Ett område jag skulle vilja ha långt mer belyst i framtida IMER-forskning är på vilka sätt vårt vetande är organiserat i olika diskurser och kunskapsregimer. För hur skall vi som forskare kunna fungera kritiskt i samhällsdebatten om vi väljer att hellre deklarerat våra egna positioneringar än diskuterar dem?

Ett känsligt men viktigt ämne i detta sammanhang är den moraliska sidan av IMER-området. Vad kan man säga? Vad bör man säga? Vad får man absolut inte säga? Vilka sanktioner sätts in, mot vem, av vilka?

Hur tänkte de som polisanmälde och reflexmässigt ropade på yrkesförbud när Kajsa Ekholm Friedman föreläste på en sammankomst anordnad av ”Folkviljan och massinvandringen”, sedan skrev en kritisk artikel om det mångkulturella samhället på DN-debatt? Eller de som i sann konspirationsanda såg hennes agerande som en svensk motsvarighet till den franska Nationella Fronten? Är det en sådan debatt vi vill ha i Sverige, fylld av ideologipolisers rop på rättning i leden?

När mordet på Fadime inträffade deltog jag med ett inlägg i *Invandrare & Minoriteter*. Att som jag och några andra tala om hederskultur var verkligen inte politiskt korrekt. ”Sanningen” då kallades patriarkalt förtryck, något som finns överallt, i Sverige också. En forskare gick så långt att han påstod, ”att det inte finns någon speciell hederskultur, men våld existerar. Det är en myt som vittnar om djupa fördomar, kanske rasism”.

Rasiststämpeln är bara alltför lätt att ta till, och säger mer om debattklimatet än om saken. Det är som om man i Sverige inte uppskattar oenigheten, ser att den har ett eget värde, utgör en viktig del i en fungerande demokrati värd namnet. I stället skall motståndarens argument förlöjligas, tystas ner, avlägsnas, helst av allt förhindras redan innan den kommer ut till offentligheten.

Här har mitt samarbete med danska forskare det senaste decenniet, liksom med dansk debatt inom universitet och medier gett mig nya perspektiv på svenskt universitetsliv, något som skulle vara roligt att diskutera på seminariet i december. I mångt och mycket delar jag deras syn på att diskussionen om mångkulturalism i Sverige är ängslig, revirbevakande, lider av kulturell beröringsångest, att vi faktiskt har en ”locket på attityd” som dåligt främjar ett intellektuellt utbyte.

Kanske är den bilden orättvis, fördomsfull, alltför mycket en del av dansk nationell självförståelse? Hur som helst. I början av 2000-talet ville *Weekendavisen* etablera sig i Sverige, eftersom det inte fanns någon liknande tidning späckad med djuplodande kulturjournalistik på denna sida sundet. Men efter att ha gjort en grundlig marknadsundersökning tvingades man konstatera att det blågula debattklimatet var så snålt och icke-nyfiket att det inte fanns utrymme för en spretigt intellektuell nykomling.

Personligen tycker jag att det blåser onödigt snålt ibland och har många exempel från debatter och texter. Ett är när jag skrev om jämförelseförbudet mellan nazism och kommunism, bara för att möta en ohederlig, anti-intellektuell hållning, där man antingen medvetet blandade bort korten för att rädda sitt skinn, eller oreflekterat blandade samman begreppen *jämföra* och *jämställa*.

Hur mycket roligare hade det inte varit med en öppen debatt, där man välkomnar så många olika tankar och synvinklar som möjligt i stället för att syrligt säga, att det inte går att jämföra päron och äpplen! Kanske kan decembermötet ge oss fler tabuerade områden, möjliga att bryta i framtida IMER-forskning?

Alla som kan sin Kuhn och Foucault vet att normalvetenskapliga paradigmer eller kunskapsregimer tenderar att låsa in sig i sig själva och bara kunna ställa frågor utifrån sina egna begränsade horisonter. Den ingången till en diskussion har flera kollegor bett mig lyfta fram när jag berättat för dem om Ceifojubileet i december. Vilken konsensus finns kring eventuella hegemoniska tolkningsramar? Är *rasialisering* och *strukturell rasism* exempel på denna vanliga, och delvis ofrånkomliga problematik? Vad med den *dikotomisering* i ett vi och ett dom som vi har så svårt att komma förbi och som finns inbakad till och med i beteckningarna Ceifo och IMER? Forskning om *etniska* relationer, bygger inte det på en förlegad essentialistisk syn, dags att skrota? Och hur är det med Ceifo? Har inte detta policy-orienterade forskningscentrum suttit lite väl ofta i knäet på socialdemokratien?

Jag torkar svetten ur pannan och säger lite lamt. Visst, det är viktiga frågor. Men jag vet inte om vi kan prata om allt det där. Men jag lovar att åtminstone ställa dem!

Gunnar Alsmark disputerade vid etnologiska institutionen i Lund 1979 på en avhandling om herdar på Korsika. Han arbetar som forskare och lektor vid Department for Arts and Cultural Sciences, Lunds universitet och vid Almen & Europaeisk Etnologi, Saxo-Institutet, Köpenhamns universitet.

Bland hans publikationer finns *Migration och tillhörighet. Inklusions- och exklusionsprocesser i Skandinavien*. Red. Gunnar Alsmark, Tina Kallehave & Bolette Moldenhawer, Centrum för Danmarksstudier. Makadam Förlag. 2007. Göteborg/Stockholm samt *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*, Red. Gunnar Alsmark, Studentlitteratur 1997. Lund.

Referenser

- Andersson, R. & Molina, I., 1996: Etnisk boendesegregation i teori och praktik. SOU 1996:55, *Vägar in i Sverige*, Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer. pp. 155–204.
- Andersson, R., 1987, *Den svenska urbaniseringen. Kontextualisering av begrepp och processer*. Geografiska Regionstudier nr 18 (Akad.avh.), Uppsala universitet.
- Andersson, R., 2007, Boendesegregation – än sen då? I: *Utanförskapet – välfärdssamhällets baksida*. Socialtjänstforum – ett möte mellan forskning och socialtjänst. En konferens i Göteborg 24–25 april 2007. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och sociala frågor, FAS.
- Arnstberg, Karl-Olov (2008), *Sverige och invandringen*. Lund; Studentlitteratur.
- Balibar, Étienne (1991), "Is There a 'Neo-Racism'?", i Balibar, Étienne & Immanuel Wallerstein, *Race; Nation, Class. Ambiguous Identities*. London & New York: Verso.
- Bauman, Zygmunt (1996), "From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity", i Hall, Stuart & Paul Du Gay (eds), *Questions of Cultural Identity*. London & Thousand Oaks; SAGE.
- Blackledge, Adrian (2005): *Discourse and Power in a Multilingual World*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bourdieu, Pierre (1994), *In Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*. Oxford: Polity Press.
- Bråmås, Å. (2006) *Studies in the Dynamics of Residential Segregation*. Uppsala: Uppsala universitet, Geografiska regionsstudier nr 67.
- Brubaker, Rogers (1996), *Nationalism Reframed*. Cambridge; Cambridge University Press.
- Cameron, Deborah & Kulick, Don (2003). *Language and sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Castells, Manuel (2000), *Informationsåldern: ekonomi, samhälle och kultur: Bd. 2. Identitetens makt*. Göteborg; Daidalos.
- Catomeris, Christian (2004), *Det ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna*. Stockholm: Ordfront.
- Cresswell, T. (2006) *On the move: mobility in the modern western world*, New York, Routledge.
- Dahlstedt, Magnus & Ingemar Lindberg (2002), "Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild", i *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Agoras Årsbok 2002. Stockholm; Agora.

- De Hass, H. (2005) International migration, remittances and development: Myths and facts. *Third World Quarterly*, 26, 1269–1284.
- Faist, T. (2000) Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*, 23, 189–222.
- Faist, T. (2008) Migrants as transnational development agents: An inquiry into the newest round of the migration-development nexus. *Population Space and Place*, 14, 21–42.
- FAS, 2003, An Evaluation of Swedish International Migration and Ethnic Relations (IMER) Research 1995–2002. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.
- Fleck, Ludwik (1997), *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum. Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv*. Stockholm/Stehag; Symposion.
- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge*, New York: Pantheon.
- Foucault, Michel (1993) *Diskursens ordning*, Stehag: Symposion.
- Friedman, Jonathan (1997), "Global crises, the struggle for identity and intellectual porkbarrelling: cosmopolitans versus locals, ethnics and nationals in an era of de-hegemonization", i Werbner, Pnina & Tariq Modood (eds.), *Debating Cultural Hybridity: Multicultural Identities and the Politics of Antiracism*. London; Zed Books.
- Gilroy, Paul (1992), "The End of Antiracism", i Donald, James & Ali Rattansi (eds.), 'Race', *Culture and Difference*. London & Milton Keynes; SAGE & The Open University.
- Gilroy, Paul (2005), *Postcolonial Melancholia*. New York; Columbia University Press.
- Goldberg, David Theo (1992), "The Semantics of Race", *Ethnic and Racial Studies*, Volume 15, No 4.
- Hall, Stuart, 1992. "Introduction." In: Stuart Hall and Bram Gieben (eds.) *Formations of Modernity*. Cambridge: The Open University.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio (2003) *Imperiet*, Göteborg/Stockholm: Glänta/Vertigo.
- Harvey, David (2006) *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Hatziegeorgiou, A. (2009) Invandringen ökar Sveriges utrikeshandel. *Dagens Nyheter*.
- Hedberg, C. & Malmberg, B. (2008) *Den stora utmaningen: Internationell migration i en globaliserad värld*, Stockholm, Regeringskansliet.
- Hertzberg, Fredrik (2006), "Aleksandra Ålund och den anti-kulturella vändningen i svensk IMER-forskning", i Mulinari, Diana & Nora Råthzel (red), *Bortom etnicitet. Festskrift till Aleksandra Ålund*. Umeå; Boréa
- Hosseini-Kaladjahi, Hassan (2002), "Ethnic or Social: Redrawing the Boundaries", i Banno Gomes, Nadia, Aina Bigestans, Leif Magnusson och Ingrid Ramberg (red), *Reflections on Diversity and Change in Modern Society. A Festschrift for Annick Sjögren*. Botkyrka; Mångkulturellt Centrum

- Jonsson, Stefan (2004) "Rasism och nyrasism i Sverige 1993–2003", i: Mattsson, Katarina & Lindberg, Ingemar (red.) *Rasism i Europa*, Stockholm: Agora.
- King, R. (2002) Towards a new map of European migration. *International Journal of Population Geography*, 8, 89–106.
- Lange, Anders (1994,) *Reflektioner kring rasism*. Stockholm; CEIFO "FEST"-serien Nr 32
- Larner, Wendy (2006) "Global Governance and Local Policy Partnerships", i: Marston, Greg & McDonald, Catherine (red.) *Analysing Social Policy*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Levitt, P. & Glick Schiller, N. (2004) Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review*, 38, 1002–1039.
- Lowe, J. C. & Moryadas, S. (1975) *The Geography of Movement*, Boston.
- Malkki, Liisa H. (1997) *Purity and Exile*, Chicago: University of Chicago Press.
- Massey, D. B. (2005) *For Space*, London, SAGE.
- May, Stephen, Tariq Modood & Judith Squires (2004) "Ethnicity, nationalism and minority rights: charting the disciplinary debates", i May, Stephen, Tariq Modood & Judith Squires (eds), *Ethnicity, Nationalism and Minority Rights*. Cambridge University Press.
- Miles, Robert (1993), "The Articulation of Racism and Nationalism: Reflections on European History", i Wrench, John & John Solomos (eds), *Racism and Migration in Western Europe*. Oxford; Berg
- Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Geografiska regionstudier Nr 32, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Mulinari, Diana & Anders Neergaard (2004). *Den nya svenska arbetarklassen. Facket och de rasifierade arbetarna*. Umeå; Boréa
- Musterd, S., Andersson, R., Galster, G. & Kauppinen, T. (2008) Are immigrants' earnings influenced by the characteristics of their neighbours?, *Environment and Planning A*, Vol. 40, pp. 785–805.
- Nietzsche, Friedrich (1915) [1887] *Till moralens genealogi*, Stockholm: Björck & Börjesson.
- Öhman, J (1994) *Den planeringsinriktade kulturgeografen i Sverige*. I: Traditioner i Nordisk kulturgeografi. Uppsala: Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift.
- Palander, C. (2006) *Områdesbaserad politik för minskad segregation. En studie av den svenska storstadspolitiken*. Uppsala: Uppsala univ, Geografiska regionsstudier nr 36.
- PGU (2007) *Sveriges politik för global utveckling*. Utrikesdepartement, Regeringens skrivelse 2007/08:89.

- Pred, A. (2000) *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination*. University of California Press.
- Rath, Jan (1993), "The ideological representation of migrant workers in Europe: a matter of racialisation", i Wrench, John & John Solomos (eds), *Racism and Migration in Western Europe*. Oxford; Berg
- Rushdie, Salman (1989). *Satansverserna*. Bonniers, Stockholm
- Sandberg, A. (1998). *Integrationens arenor. En studie av flyktingmottagande, arbete, boende, förenings- och församlingsliv i tre kommuner*. Uppsala: Uppsala univ, Geografiska regionsstudier nr 36.
- Schierup, Carl-Ulrik, Hansen, Peo & Castles, Stephen (2006) *Migration, Citizenship and the European Welfare State: A European Dilemma*, Oxford: Oxford University Press.
- Schierup, Carl-Ulrik, Peo Hansen & Stephen Castles (2006), *Migration, citizenship and the European welfare state: a European dilemma*. Oxford; Oxford University Press
- Schiller, N. G. & Caglar, A. (2009) Towards a Comparative Theory of Locality in Migration Studies: Migrant Incorporation and City Scale. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35, 177–202.
- Sibley, David (1995) *Geographies of Exclusion*, London: Routledge.
- Simmel, Georg. 1950. "The Metropolis and Mental Life." In: Wolff, H. Kurt (ed.) *The Sociology of Georg Simmel*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Simmel, Georg. 1950. "The Stranger." In: Wolff, H. Kurt (ed.) *The Sociology of Georg Simmel*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Simmel, Georg. 1970. *Kamp* (Der Streit). Uppsala: Wikströms Tryckeri AB.
- Simmel, Georg. 1994. «Bridge and Door.» In: *Theory, Culture & Society*. Sage, Vol. 11.
- Slaughter, Sheila & Rhoades, Gary (2004) *Academic Capitalism and the New Economy*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Sollors, Werner (ed.). 1989. *The Invention of Ethnicity*. Oxford University Press.
- SOU 1989:13 *Mångfald mot enfald*.
- SOU 2006:79 *Integrationens svarta bok. Agenda för jämlikhet och social sammanhållning*.
- Sundlöf, P. (2007) *Segregation och karriärposition: En studie av bostadsomgivningens betydelse för utbildning, sysselsättning och inkomst bland yngre i stockholmsregionen*. Uppsala: Uppsala univ, Geografiska regionsstudier nr 78.
- Taylor, Charles, 1992. *Multiculturalism and "The Politics of Recognition."* Princeton N.J.: Princeton University Press.

- Tesfahuney, M. (1998) *Imag(in)ing the Other(s) – Migration, Racism and the Discursive Constructions of Migrants*. Uppsala Universitet. Geografiska region Studier 34.
- Tesfahuney, Mekonnen & Dahlstedt, Magnus [red.] (2008) *Den bästa av världar?*, Stockholm: Tankekraft.
- Thörn, Håkan (2004), *Globaliseringens dimensioner: nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm; Atlas.
- Urban, S. (2009) Is the Neighbourhood Effect an Economic or an Immigrant Issue? A Study of the Importance of the Childhood Neighbourhood for Future Integration into the Labour Market. *Urban studies* Vol 46 pp. 583 – 603.
- Van der Burgt, D. (2006) ”Där man bor tycker man det är bra». *Barns geografier i en segregerad stadsmiljö*. Uppsala: Uppsala univ, Geografiska regionsstudier nr 71.
- Van Dijk, Teun (1993), *Elite Discourse and Racism*. London; Sage.
- Wieviorka, Michel, (1995), *The Arena of Racism*. London; Sage.
- Wieviorka, Michel, 1993. In: Wrench and Solomos (eds.) *Racism and Migration in Western Europe*. Providence: Berg Publishers.
- Wimmer, Andreas (2002), *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict. Shadows of Modernity*. Cambridge; Cambridge University Press.
- Wimmer, Andreas & Glick Schiller, Nina (2003) ”Methodological Nationalism, the Social Sciences and the Study of Migration”, *International Migration Review*, 37 [3]; 576–610.
- Wolff, H. Kurt (ed.) 1950. *The Sociology of Georg Simmel*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Zizek, Slavoj (1999) *The Ticklish Subject*, New York: Verso.
- Zizek, Slavoj (2004) *Välkommen till verklighetens öken*, Stockholm: Vertigo.
- Ålund A. (1995). «Alterity in Modernity». *Acta Sociologica* 38 (1995): 311–322.
- Ålund Aleksandra (1997). *Multikultiungdom: Kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur
- Ålund, Aleksandra (2003) ”Social Subordination, Cultural Resistance, Transethnic Identities”, i: Brochmann, Grete (red.) *The Multicultural Challenge: Comparative Social Research*, [22]; 205–244.
- Ålund, Aleksandra and Carl Ulrik Schierup (1991). *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebury.

Centrum för forskning om internationell
migration och etniska relationer, CEIFO

Stockholms universitet, 106 91 Stockholm

Tel: 08-16 20 00 E-post: ceifo.editor@ceifo.su.se www.ceifo.su.se

Stockholms
universitet